

Rapport 5/2001

Myter og fakta om språk.

Pensumlitteratur på grunnnivå i høyere utdanning.

Ida Katrine Riksaasen Hatlevik
og Jorunn Dahl Norgård

ISBN 82-7218-447-8
ISSN 0807-3635

GCS AS – Oslo - 2001

© NIFU – Norsk institutt for studier av forskning og utdanning
Hegdehaugsveien 31, 0352 Oslo

Forord

Denne rapporten er utarbeidet på oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Utgangspunktet for oppdraget var at norske lærebøker syntes å tape terreng i forhold til engelskspråklige lærebøker utgitt på utenlandske forlag. Fra flere hold var det derfor stilt spørsmål ved hvorvidt engelsk litteratur er i ferd med å erobre en større andel av pensumlistene ved universiteter og høyskoler. Et formål har derfor vært å beskrive status og utvikling med hensyn til bruk av både norske og engelske lærebøker på grunnutdanningsnivå innenfor et bredt spekter av fag og utdanninger i høyere utdanning. Det er også lagt vekt på å få frem mulige årsaker til variasjon på tvers av fag og utdanninger med hensyn til pensumlitteraturens språk.

Rapporten er utarbeidet av Ida Katrine Riksaasen Hatlevik og Jorunn Dahl Norgård. Olaf Tvede har vært prosjektleder, og løpende veiledet og kommentert arbeidet. Gjennomføringen av prosjektet har skjedd i samarbeid med en referansegruppe bestående av Trond Andreassen (Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening), Henrik Eriksen/Per Christian Opsahl (Den norske Forleggerforening), Ståle Løland/Marit Hovdenak (Norsk språkråd) og Linda Thu/Solvor Eide (Lærebokutvalget for høyere utdanning). Nina Nordvik, Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, har deltatt som observatør. Berit Karseth har bidratt med innspill og kommentarer. En takk rettes til informantene i universitets- og høyskolesektoren og i forlagsbransjen som velvillig har satt av tid til å besvare våre spørsmål.

Oslo, mai 2001

Petter Aasen
Direktør

Ingvild Marheim Larsen
Seksjonsleder

Innhold

Sammendrag	9
<i>Introduksjon</i>	13
1 Innledning	15
1.1 Tema og problemstillinger.....	15
1.2 Bakgrunn	16
1.3 Avgrensning.....	17
1.4 Rapportens oppbygning og disposisjon.....	18
2 Betydning av pensumlitteraturens språk	20
2.1 Norsk språk og kultur.....	20
2.1.1 Anglofisering og amerikanisering av norsk språk og kultur.....	20
2.1.2 Tilbakegang for norsk som fagspråk?.....	22
2.1.3 Behov for norsk fagspråk?.....	23
2.2 Språklig utforming og konsekvenser for læring	25
2.2.1 Lesing som kognitiv ferdighet.....	25
2.2.2 Konsekvenser for lesing av norsk og engelsk litteratur	26
2.3 Oppsummering.....	27
3 Endringer og forskjeller i norsk høyere utdanning	28
3.1 Fra elite til masseutdanning	28
3.1.1 Økning i studentpopulasjonen.....	28
3.1.2 Innebærer økningen i studentpopulasjonen et større behov for norske lærebøker?.....	30
3.2 Universitet og høyskoler – tradisjonelle forskjeller.....	31
3.2.1 Allmennkulturell betydning versus velferdsstatens behov og produksjon av varer og tjenester	31
3.2.2 Akademiske studier versus yrkesrettede utdanninger.....	32
3.2.3 Undervisnings- og læringsformer	33
3.2.4 Styring og regulering – forskjeller i institusjonenes autonomi.....	33
3.2.5 Globalisering i høyere utdanning.....	34
3.2.6 Fagkultur i høyere utdanning.....	35
3.3 Oppsummering og drøfting	36

<i>Del 1: Kartlegging av pensumlistenes sammensetning</i>	41
4 Innledning, metode og kildegrunnlag til del 1	43
4.1 Innledning.....	41
4.2 Fag og læresteder.....	41
4.2.1 Kildemateriale	44
4.2.2 Klassifisering av pensumlitteratur	46
5 Sammensetning av pensum	49
5.1 Hovedtrekk.....	49
5.2 Oversatt litteratur	51
5.3 Litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet	53
5.4 Bruk av kompendium.....	54
6 Forholdet mellom norsk- og fremmedspråklig pensumlitteratur for studieåret 1999/2000	57
6.1 Tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger ved høskolene	57
6.2 Forskjeller mellom fagområder	58
6.3 Forskjeller mellom fag og utdanninger.....	59
6.3.1 Humanistiske fag	59
6.3.2 Samfunnsvitenskapelige fag	60
6.3.3 Naturvitenskapelige fag.....	61
6.3.4 Yrkesutdanninger i høskolesektoren.....	62
6.4 Tradisjonelle universitetsfag ved universitetene og ved høskolene	63
6.5 Forskjeller i ingeniør- og økonomiutdanning mellom høskolene og universitet/vitenskapelighøgskole	66
6.6 Oppsummering.....	67
7 Endringer i løpet av et tyve og et trettifem års perspektiv	69
7.1 Tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høskolesektoren.....	69
7.2 Forskjeller mellom fagområder	70
7.3 Forskjeller mellom fag og utdanninger.....	71
7.3.1 Humanistiske fag	71
7.3.2 Samfunnsvitenskapelige fag	72
7.3.3 Naturvitenskapelige fag.....	73
7.3.4 Yrkesutdanninger i høskolesektoren.....	74
7.4 Endringer over tid: 1964, 1979 og 1999.....	75
7.5 Oppsummering.....	76

8	Oppsummering og kommentar til del 1.....	78
8.1	Forskjeller mellom universiteter og høyskoler	78
8.2	Forskjeller mellom fagområder ved universitetet	78
8.3	Forskjeller mellom fag	79
8.4	Nedgang i andel svensk og dansk pensum.....	80

Del 2: Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen..... 85

9	Innledning til del 2.....	84
9.1	Bakgrunn og sentrale problemstillinger	84
9.2	Kildegrunnlag og metode.....	85
9.2.1	Utvalgte fag og utdanninger.....	87
9.2.2	Utvalgte forlag	88
9.3	Videre disposisjon av del 2	89

10 Lærebøker og pensumlitteratur sett fra universitets- og høyskolesektoren 90

10.1	Innledning	90
10.2	Tradisjonelle fag og fagområder ved universitetene.....	90
10.2.1	Humanistiske fag.....	90
10.2.2	Samfunnsvitenskapelige fag.....	94
10.2.3	Naturvitenskapelige fag	99
10.2.4	Oppsummering tradisjonelle universitetsfag i UoH-sektoren.....	104
10.3	Tradisjonelle universitetsfag ved universiteter og høyskoler	106
10.3.1	Betydningen av institusjonskontekst.....	107
10.3.2	Betydningen av studentgruppenes sammensetting og bakgrunn	108
10.3.3	Andre forklaringer	109
10.4	Yrkesutdanninger i høyskolesektoren	110
10.4.1	Ingeniørutdanning	111
10.4.2	Allmennlærerutdanning.....	115
10.4.3	Sykepleierutdanning.....	117
10.5	Pensumbeslutningene om insentiver og idealisme	119
10.6	Bruk av litteratur skrevet av egne ansatte	123

11 Lærebøker sett fra forlagsbransjen125

11.1	Innledning	125
11.2	Forlagenes arbeidsmåte og strategier.....	125
11.3	Produksjon og fremming av norsk faglitteratur.....	128

11.4 Barrierer og utfordringer ved utvikling av norske lærebøker.....	134
12 Oppsummering og avsluttende drøfting.....	141
12.1 Innledning og hovedkonklusjoner.....	141
12.2 Hva forklarer variasjon mellom fagområder, fag og læresteder?.....	143
12.3 Utvikling over tid.....	148
12.4 Dilemmaer og utfordringer.....	150
Referanser.....	155
Oversikt over tabeller	159
Oversikt over vedleggstabeller.....	161
Vedlegg 1	162
Vedlegg 2.....	164
Vedlegg 3.....	191

Sammendrag

Økt bruk av engelskspråklige lærebøker på grunnutdanningsnivå?

Spørsmålet om lærebøkers språk i høyere utdanning er relatert til flere aspekter. Det er fremmet flere argumenter i favør av lærebøker på både norsk og på engelsk på grunnnivåene i høyere utdanning. Oppsummert er hovedargumentene at norsk pensumlitteratur har kultur- og språkpolitisk betydning, at bøker som i språk og innhold er norske er av pedagogisk betydning på grunnutdanningsnivå, og at det i mange fag er viktig at studentene blir fortrolig med engelsk fagterminologi og en internasjonal faglig kontekst. Disse problemstillingene berører direkte eller indirekte spørsmål omkring bruk, valg og utvikling av norske lærebøker. I valg av pensumlitteratur kan det ligge en spenning mellom hensynet til norsk fagspråk, norsk referanseramme og studentenes fagforståelse på den ene siden og hensynet til tiltakende internasjonalisering og tidlig innlæring av blant annet engelske fagtermer på den andre. Det har også blitt stilt spørsmål ved hvorvidt lærebøker på engelsk over tid har vunnet større innpass på grunnivået i høyere utdanning.

Denne rapporten belyser pensumlitteratur på grunnivåene i høyere utdanning. Fokus er i hovedsak rettet mot lærebøkernes språk, og rapporten undersøker utviklingen i bruk av lærebøker på norsk og engelsk over tid. I tillegg belyser vi forskjeller innenfor sentrale grunnutdanninger i dag.

Andelen norsk pensum har holdt seg stabil eller økt de siste 20 årene

Den ene hovedkonklusjonen i vår undersøkelse er at andelen norsk pensum har holdt seg stabil eller økt fra 1979/80 og frem til i dag. Det er gjennomsnittlig små endringer i andelen engelskspråklig pensum, mens andelen svensk eller danskspråklig pensum er markant synkende. Det ser altså ut som andelen norsk pensumlitteratur øker på bekostning av annen skandinavisk litteratur og til dels også engelskspråklig litteratur. Dette resultatet står i motsetning til den bekymring som enkelte har uttrykt med hensyn til utviklingen av lærebøkers språk innenfor grunnutdanningene. Selv om en grov salgsstatistikk fra Den norske forleggerforening kan tyde på at opplagstall for norsk lærebøker på slutten av 90-tallet ikke står i samsvar med studentveksten, viser de lange linjer at utviklingen går i retning av mer norsk.

Stor variasjon i bruk av norsk og engelskspråklig litteratur

Den andre hovedkonklusjonen er at det er stor variasjon i pensumlitteraturens språk på tvers av fag og utdanninger. For det første er det stor ulikhet mellom

tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høyskolesektoren. De sistnevnte utdanningene har i gjennomsnitt over 90 prosent norskspråklig pensum, mens de tradisjonelle grunnfagene ved universitetene i gjennomsnitt har i underkant av 50 prosent. For det andre er det variasjon på tvers av fagområder; mens humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag har en gjennomsnittlig norskandel på hhv. 57 prosent og 51 prosent, er denne andelen 36 prosent i naturvitenskapelige fag. For det tredje er det store forskjeller mellom fordeling av pensum etter språk blant de ulike fagene innenfor hvert fagområde. For det fjerde er det en viss variasjon i bruk av norske lærebøker innenfor samme fag på de ulike lærestedene. Dette gjelder særlig på tvers av universiteter og høyskoler, hvor universitetsfag som tilbys i høyskolesektoren i gjennomsnitt har en høyere andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene.

Forklaringer på variasjon på tvers av fagområder, fag og læresteder

Hva skyldes disse forskjellene? Våre analyser gir grunnlag for å trekke frem flere forklaringer. Høyere utdanning er svært mangfoldig og favner over et bredt spekter av fag og utdanninger samt ulike tradisjoner for forskning, undervisning og formidling. Fagdisipliner og utdanninger er utformet og videreutviklet innenfor ulike kontekster – både faglig, historisk og institusjonelt. Dette mangfoldet nedfelles i utformingen av studieplaner og pensumlister, og indikerer i seg selv at det naturlig nok vil være stor variasjon med hensyn til bruk av faglitteratur på tvers av fagområder, fag og utdanninger. Våre funn er slik sett i tråd med forventninger om at blant annet grad av nasjonal eller internasjonal orientering vil ha betydning for andelen norskspråklig pensum. Akademiske disipliner har store deler av sitt kunnskapsområde og teorigrunnlag felles med tilsvarende disipliner i andre land og er i stor grad rettet inn mot internasjonale fag og forskerfellesskap. Tradisjonelle yrkesutdanninger er i større grad orientert mot det nasjonale gjennom koplingen til praksisfeltet. Ulike behov for litteratur som tar utgangspunkt i en norsk kontekst, kan forklare forskjeller mellom fag innenfor de tradisjonelle fagområdene. Motsatt står kjennskap til internasjonal fagterminologi mer sentralt i noen fag enn i andre.

Ulike fagkulturer og tradisjoner for bruk av norsk og engelsk litteratur er slik sett en viktig forklaring i denne sammenhengen. Også andre faktorer står sentralt. På den ene siden fører mangfold og lokalt utformede studieplaner til at det benyttes ulik litteratur innenfor samme fag på tvers av læresteder. Dette kan dels ses i den konteksten faget er vokst frem innenfor – både historisk og i institusjonell sammenheng, men også ut fra fagmiljøenes sammensetning og deres oppfatning av hva faget skal være. Som en konsekvens må derfor forskjeller på tvers av læresteder dels forstås som et uttrykk for tilfeldig, og ikke systematisk, variasjon. På den andre siden tyder vår undersøkelse på at det også er stor grad av sammenheng mellom tilgang på og bruk av norsk litteratur. Det er særlig i de fagene hvor det benyttes mye norsk litteratur at de vitenskapelig ansatte vurderer tilgangen som god, og vise

versa. Andre faktorer er varierende grad av konkurranse fra utenlandske lærebøker, samt varierende bruk av engelsk litteratur ut fra ulike tradisjoner og ulikt syn på engelsk litteratur som et naturlig og viktig ledd i studentenes møte med høyere utdanning. Dette gjelder særlig for universitetene, og i noe mindre grad for høyskolene.

Barrierer og utfordringer

Selv om mye tyder på en positiv utvikling med hensyn til utvikling og bruk av norske lærebøker, er det også eksempler på lærebokbehov og -mangler. Både vitenskapelig ansatte og representanter for forlagsbransjen peker på flere barrierer i forhold til norsk lærebokproduksjon. Blant annet fremstår uklar eller manglende merittering, og det faktum at utvikling av en lærebok krever mye og sammenhengende tid, som viktige årsaker til at mange vitenskapelig ansatte kvier seg for å gå i gang med et bokprosjekt. På den andre siden synes mangfoldet på tvers av lærestedene i noen grad å bidra til at et allerede relativt lite marked innskrenkes ytterligere. Det kan derfor være ønskelig med større grad av debatt omkring rammebetingelsene for utvikling av norske lærebøker. Ikke minst er dette viktig hvis man også trekker inn de utfordringer som ligger i kopieringsvirksomhet, kompendieproduksjon og den teknologiske utviklingen generelt. Det er også andre utviklingstrekk som berører spørsmålet om lærebøkers språk og bruk av pensumlitteratur i høyere utdanning. På den ene siden taler økt vektlegging av internasjonalisering og etablering av engelskspråklige studietilbud for at det på sikt vil benyttes mer engelsk litteratur. På den andre siden aktualiserer økt heterogenitet i studentgruppen, og derav ulike forutsetninger for å lese engelsk, utvikling av lærebøker som i språk og innhold er norske. Dette er ikke minst knyttet til en økende satsing på etter- og videreutdanning og opptak til høyere utdanning på bakgrunn av realkompetanse.

Introduksjon

1 Innledning

1.1 Tema og problemstillinger

Spørsmålet om lærebøkers språk i høyere utdanning er relatert til flere aspekter av både pedagogisk, språklig og kulturpolitisk karakter. I debatten omkring dette temaet har det blitt fremmet flere synspunkter i favør av lærebøker både på norsk og på engelsk på grunnivåene i høyere utdanning. Blant annet kan bruk av lærebøker på engelsk ses som et nødvendig resultat av en tiltakende internasjonalisering av høyere utdanning. Fagene blir innholdsmessig mer internasjonale og det kan argumenteres for at studentene tidligst mulig bør bli fortrolige med engelsk fagterminologi og en internasjonal faglig kontekst. I tillegg hevdes det av mange at utenlandske fagbøker ofte ligger tett opp til forskningsfronten, og at kvaliteten på engelske/amerikanske lærebøker generelt sett er bedre enn på de norske. På den annen side hevdes det at språkbarrierer kan medføre at overgangen til høyere utdanning blir unødvendig stor, særlig i møte med et fremmed begrepsapparat. Studentenes behov for en gradvis tilnærming til det enkelte fag har derfor vært et argument for norske innføringsbøker på grunnivået i høyere utdanning. I tillegg hevdes det at bruk av norsk innføringslitteratur ikke vil hindre tilegnelsen av engelsk fagterminologi, men heller legge godt til rette for dette ved at det er etablert en basis med utgangspunkt i eget morsmål. Videre er det pekt på at lærebøker som knytter an til og gir eksempler fra norske kulturelle og samfunnsmessige forhold er viktig for innlæringen og forståelsen innenfor det enkelte fag. Endelig er det hevdet at en forvirring av norsk fagspråk er uheldig for så vel begrepsutvikling på norsk og det norske språk og kultur mer generelt (Andreassen 2000; Brock-Utne 1999; Dahl 1998; Hertzberg 1996; Grepstad 1994; Egeland 1989).

Samlet sett berører dette spørsmål knyttet til bruk, valg og utvikling av lærebøker som pensumlitteratur. Grovt sett kan det tenkes at det i valg av faglitteratur ligger en spenning mellom hensynet til norsk fagspråk, referanseramme og studentenes fagforståelse på den ene siden og hensynet til internasjonalisering og tidlig innlæring av blant annet engelske fagtermer på den andre. I denne sammenheng er det blant annet stilt spørsmål ved hvorvidt lærebøker på engelsk over tid har vunnet større innpass på grunnivået i høyere utdanning.

I denne rapporten belyses pensumlitteratur på grunnivåene i høyere utdanning og fokus er i hovedsak rettet mot lærebøkernes språk. De overordnede problemstillinger er følgende:

- Hvordan er fordelingen av pensumlitteraturens språk på grunnivået i høyere utdanning? Er det variasjon i bruk av norsk pensumlitteratur mellom universitets- og høyskolesektoren og mellom de ulike fag/utdanninger og fagområder?
- Har det skjedd endringer over tid i fordeling av pensumlitteraturens språk?
- Hvordan vurderes bruken av norske lærebøker og pensumlitteratur i universitets- og høyskolesektoren? Hvilke hensyn vektlegges ved valg av pensumlitteratur? Hvordan er tilgangen på norske lærebøker innenfor de ulike fagene? Hva forklarer forskjellene i bruk av norske lærebøker på tvers fag, utdanninger og læresteder?
- Hvordan vurderer forlagsbransjen muligheter og barrierer for norsk lærebokproduksjon? Hvilke strategier og vurderinger gjøres i forlagene med hensyn til utvikling av norske lærebøker, og hva er viktig i forlagenes definering av satsningsområder?

1.2 Bakgrunn

I 1998 ble NIFU engasjert av Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Den norske Forleggerforeningen, Norsk språkråd, Norsk Studentunion og Lærebokutvalget for høyere utdanning for å gjøre en mindre undersøkelse av pensumsammensetningen i fire utvalgte grunnfag med henblikk på å spore utviklingen av forholdet mellom norsk- og fremmedspråklig pensumlitteratur (Dahl 1998). Utspillet hadde dels sin bakgrunn i at Norsk Forleggerforening hevdet at salget av norske lærebøker har stått på stedet hvil de siste 15 årene¹ samtidig med at det hadde vært en stor økning i antall studenter. I tillegg hadde importen av lærebøker på engelsk økt markant. Dahls undersøkelse viste at både bruken av og behovet for norske lærebøker varierer på tvers av fagene, men ga ikke grunnlag for å konkludere med at det i økende grad benyttes litteratur på engelsk. Imidlertid fant man at lærebøker på engelsk totalt dominerte pensumlitteraturen i psykologi og fysikk, mens ca 25-30 prosent av litteraturen i sosialøkonomi og statsvitenskap var engelsk/amerikansk. Generelt er undersøkelsen fra 1998 for smal og gir et for usikkert grunnlag for å trekke vidtrekkende konklusjoner. Samtidig er den en viktig pilotstudie for det arbeid som er nedfelt i denne rapporten.

Med bakgrunn i denne pilotstudien fikk NIFU i oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet å foreta en undersøkelse av bruken av og tilgangen på norske lærebøker innenfor et større utvalg av fag og utdanninger. Dette prosjektet har slik sett som formål å fremskaffe et bredere

¹ Norsk forleggerforening hevder dette på bakgrunn av en grov salgsstatistikk de har utarbeidet. Denne gir imidlertid et noe usikkert grunnlag for å trekke entydige konklusjoner.

kunnskapsgrunnlag omkring problemstillinger relatert til bruk av og behov for norske lærebøker på grunnutdanningsnivå i høyere utdanning. Vi er også opptatt av hvilken plass norske lærebøker har på grunnnivåene i høyere utdanning i dag og eventuelle endringer over tid, det vil si de siste 20-30 årene.

1.3 Avgrensning

I denne rapporten er det *grunnutdanningsnivået*, dvs. grunnfag, grunnemner og første studieår i flerårige profesjonsutdanninger som er vårt hovedfokus. Grunnutdanningsnivået er valgt fordi det særlig er på dette nivået det argumentees for at det er viktig for studentene å lese pensum på norsk, både for fagforståelsens del og for å sikre bruk og utvikling av norsk fagterminologi (Egeland 1989). I valg av fag har vi i tillegg til å sikre en viss bredde, valgt relativt store fag som er representative for sitt fagområde innenfor humaniora, samfunnsvitenskap og naturvitenskap. I tillegg har vi i valg av profesjonsutdanninger valgt studier som har mange studenter. Dette innebærer at de fag og utdanninger vi ser på representerer det første møte med høyere utdanning for en vesentlig del av studentmassen. Selv om vår undersøkelse ikke dekker samtlige fag og utdanninger, gir vi dermed likevel et bilde av store deler UoH-sektoren. I bruk av begrepet ”norske” og ”engelske” lærebøker siktes det til hvilket språk litteraturen er skrevet på, det vil si om studentene skal tilegne seg pensum på henholdsvis norsk eller et fremmedspråk, som hovedsakelig er engelsk.

Undersøkelsen er todelt, og består av en kvantitativ undersøkelse (del 1) og en kvalitativ oppfølgingsstudie (del 2). I *del 1* foretas en kartlegging av bruken av norske- og fremmedspråklige lærebøker på bakgrunn av pensumlister for de enkelte fag og utdanninger. Kartleggingen omfatter både status per i dag, og en studie av utvikling over tid. Foruten forholdet mellom norsk og fremmedspråklig litteratur, inneholder kartleggingen en studie av sammensetningen av pensumlistene med vekt på oversatt litteratur, bruk av kompendium og litteratur skrevet av egne ansatte. *Del 2* tar utgangspunkt i den variasjonen som fremkommer i del 1, og har som siktemål å utdype og forklare forskjeller på tvers av læresteder, fag og utdanninger med hensyn til bruk av henholdsvis norske og engelske lærebøker. Hovedkilden i denne delen av undersøkelsen er intervjuer blant vitenskapelig ansatte ved utvalgte fag og utdanninger, samt med representanter for forlagsbransjen. Det legges vekt på å få frem mulige årsaker til ulik bruk av norsk og engelsk faglitteratur og på barrierer og utfordringer knyttet til fremming og utvikling av norske lærebøker.

Disse to delundersøkelsene benytter ulike metodiske tilnærminger. For en mer detaljert beskrivelse av både metode og kildegrunnlag viser vi derfor til kapittel 4 og 9, som er innledningskapitlene til henholdsvis del 1 og del 2. Her gjøres det også grundigere rede for de problemstillinger som har vært sentrale i de to undersøkelsene.

1.4 Rapportens oppbygning og disposisjon

Rapporten er delt i tre hoveddeler; Introduksjon, Del 1 Kartlegging av pensumlistenes sammensetning og Del 2 Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen.

Introduksjon

I introduksjonen drøftes pensumlitteraturens språk ut fra pedagogiske, kultur- og språkpolitiske synspunkter som er sentrale i debatten om betydningen av norske lærebøker på grunnnivå i høyere utdanning. Videre gis en beskrivelse av trekk ved norsk høyere utdanning som er relevant i denne sammenheng. Det redegjøres for tradisjonelle fagforskjeller og for endringer i studentmassen de siste 20-30 årene. Dette gir et grunnlag for å forstå mulige årsaker til forskjeller i bruk av norske lærebøker mellom ulike fag og utdanninger og for eventuelt økende behov for norske lærebøker. Introduksjonen er ment å sette debatten og problemstillingene omkring norske lærebøker inn i en større ramme, og gi grunnlag for å utlede noen forventninger til forskjeller i bruk av norske og engelske lærebøker mellom ulike fag og fagområder og mellom høyskole- og universitetsutdanninger.

Del 1 Kartlegging av pensumlistenes sammensetning

I del 1 presenteres pensumlistenes sammensetning etter språk for 20 ulike fag og utdanninger. Tilsammen inngår 93 pensumlister for studieåret 1999/2000. Ved å kartlegge pensumlistene til mange fag og utdanninger ved en rekke ulike læresteder får en et godt bilde av bruken av norske lærebøker på landsbasis. I tillegg kartlegges endringer over tid. For 17 fag og grunnutdanninger sammenlignes dagens pensum med pensum 20 år tilbake, og for 5 fag går en også 35 år tilbake i tid.

Kartleggingsdelen utgjør kapitlene 4-8. I kapittel 4 redegjøres det for metode og kildegrunnlag i den kvantitative undersøkelsen. I kapittel 5 presenteres sammensetningen av pensum på de ulike fagene, det gis en oversikt over hovedtrekk ved pensumlistene, over bruk av oversatt litteratur, samt litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet og bruk av kompendium. I kapittel 6 presenteres forholdet mellom norsk og fremmedspråklig pensumlitteratur for studieåret 1999/2000, mens kapittel 7 belyser endringer over tid ved å sammenligne forholdet mellom norsk og fremmedspråklig pensumlitteratur i løpet av en 20 og en 35-års periode. Dette gjøres ved å sammenligne pensumlister fra studieårene 1964/65, 1979/80 og 1999/2000. En foreløpig oppsummering og kommentering av resultatene fra del 1 gis i kapittel 8.

Del 2 Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen

Del 2 følger opp sentrale funn i del 1. Vi legger særlig vekt på å utdype kunnskapsgrunnlaget omkring mulige forklaringer på stor variasjon i bruk av norske lærebøker på tvers av fagområder, fag og utdanninger samt læresteder. Det tas sikte på å belyse blant annet prosedyrer rundt og årsaker til pensumrevisjoner, tilgang på faglitteratur og holdninger til bruk av henholdsvis norsk og engelskspråklig litteratur på grunnutdanningsnivået. Fremstillingen baserer seg på intervjuer med 23 vitenskapelige ansatte i UoH-sektoren som har særlig kjennskap til disse spørsmålene for de fag og utdanninger de representerer. I tillegg baseres fremstillingen på intervjuer med 10 redaktører i forlagsbransjen. Deres innsikt bidrar til å gi en bredere forståelse av problemstillinger knyttet til utvikling av norske lærebøker.

Denne kvalitative undersøkelsen gjengis i kapitlene 9-12. Kapittel 9 skisserer sentrale problemstillinger og det redegjøres for metode og kildegrunnlag. I kapittel 10 presenteres momenter og synspunkter som kommer frem i intervjuene med ansatte i universitets- og høyskolesektoren. I kapittel 11 presenteres forlagsredaktørenes vurderinger av feltet lærebøker for høyere utdanning. I kapittel 12 oppsummeres og drøftes hovedtrekkene fra del 2. Disse hovedpunktene ses dessuten i sammenheng med resultatene fra del 1 og tidligere studier som omhandler lærebokproblematikk i høyere utdanning. Avslutningsvis påpekes noen dilemmaer og utfordringer knyttet til utvikling av norske lærebøker for høyere utdanning.

2 Betydning av pensum- litteraturens språk

I USA og England kan lærebokskrivning økonomisk sett være lønnsomt fordi markedet for engelskspråklige lærebøker er stort og dermed er salgspotensialet høyt. Det norske markedet derimot er lite og lærebokskrivning på norsk er mindre lønnsomt og langt mer risikofylt for den enkelte forfatter i sammenligning med lærebokskrivning på engelsk. I tillegg går utviklingen på forskningsfronten i en del fag fort, særlig innenfor naturvitenskap. Lærebøkene bør derfor hyppig oppdateres eller skiftes helt ut. Siden markedet for engelske lærebøker er stort kan litteraturen oppdateres ofte. Det er ikke økonomisk grunnlag for å oppdatere norske lærebøker like raskt og de vil i mange tilfeller fort bli foreldet. Engelske lærebøker vil derfor generelt sett være mer oppdatert når det gjelder nye forskningsresultater. Av den grunn kan det hevdes at de studenter som kun leser norsk litteratur ikke vil få fullgod tilgang til forskningsfronten. Hvis en god lærebok skal oversettes vil det innebære en forsinkelse som kan være av betydning for enkelte fag. Engelskspråklige lærebøker er dessuten ofte langt billigere enn tilsvarende norske på grunn av høye opplagstall. Er det da så viktig å sikre utarbeiding og bruk av lærebøker på norsk?

I dette kapitlet drøftes betydningen av pensumlitteraturens språk fra et kultur- og sosiopolitisk perspektiv og det ses særlig på betydningen av å ta vare på og utvikle norsk som fagspråk. Videre belyses mulige pedagogiske implikasjoner tekstens språk har for begynnerstudenten ut fra teori om hvordan lesing foregår som kognitiv aktivitet.

2.1 Norsk språk og kultur

Hvilken betydning har norske lærebøker og fagterminologi for norsk språk og kultur? For å illustrere behovet for å ta vare på og utvikle norsk fagspråk redegjøres det for hvilke konsekvenser internasjonalisering har fått for norsk språk og kultur. Videre pekes det på mulige årsaker til og konsekvenser av tilbakegang av norsk faglitteratur.

2.1.1 Anglofisering og amerikanisering av norsk språk og kultur

Internasjonal påvirkning av norsk språk og kultur kommer i stor grad fra engelsktalende land, og da særlig USA. Bull (1999) er sterkt kritisk til den stillingen engelsk og amerikansk språk og kultur har fått i Norge. Hun hevder at internasjonalisering får store konsekvenser for norsk språk og kultur og at det er identisk med anglofisering og amerikanisering. I følge Bull er språket den viktigste

ressursen engelskspråklige land har. Hun hevder at språket blir en konkurransefordel og dermed en maktfaktor som tvinger alle som ikke har engelsk som førstespråk til å bruke engelsk i stadig flere situasjoner. Bull sammenligner det å bruke engelsk for de fleste nordmenn som å spille på språklig bortebane. Dette innebærer at en må kommunisere på et språk en ikke mestrer fullt ut, noe som kan innebære at en blir offer for maktstrukturer fra en annen kulturkrets som en bare delvis har oversikt over. Bull er av den oppfatning at dette kan få store konsekvenser for ytringsfrihet og demokratiske rettigheter. Bull låner et bilde fra et foredrag av Geirr Wiggen som sammenligner den utbredte bruken av engelsk og amerikansk med språklige ”fallskjermjegere” i fremmed land som over tid arbeider med å gjøre disse landene mer mottakelige for engelskspråklig påvirkning. Bull hevder at en følge av dette kan være mental kolonisering og en form for språklig-kulturell invasjon av underbevisstheten vår.

Men påvirkning fra engelsk/amerikansk språk er langt fra et nytt eller særnorsk fenomen. Spredningen av engelsk språk reflekterer de engelskspråklige landenes politiske, økonomiske og kulturelle dominans (Johansson 1992:65). Det er ikke et nytt fenomen at norsk språk tar opp nye låneord. I dansketiden ble det norske språk i stor grad fordansket. Vi har også mange eksempler på tyske, franske og latinske fremmedord. I 50- og 60-årene ble også særegne svenske ord og uttrykk hyppig lånt. Men i dag er det stort sett fra engelsk de nye låneordene kommer.

En kan skille mellom ulike former for engelskspråklige lån. Direkte språklån innebærer at en tar i bruk engelske ord og fraser (eks. image, printer, T-shirt, timing). Tilpassede direkte lån innebærer at engelsk ord har fått en fornorsket skrivemåte (eks. haike, mobbe, trimme, gir, sjekk, tøff). En finner også sammenkoblinger mellom norske og engelske ord (eks. forbrukertest, tradingselskap). Oversettelseslån er en nyskaping av norske ord ut fra oversettelse av tilsvarende engelske ord (eks. froskemann – frogman, innsidehandel – insider trading, toptung – top heavy). Semantisk utvidelse av norske ords meningsinnhold etter innflytelse fra korresponderende engelske ord (eks. *blot* valuta – soft currency, den *humane* intelligens – human intelligence). Syntaktiske lån innebærer endringer i norsk setningsoppbygning etter innflytelse fra engelsk (Johansson 1992:68-69). I tillegg til disse formene for lån fra det engelske språk er ”code swithcing” mellom norsk og engelsk blitt mer og mer vanlig i reklamer og dagligtale.

Terminologi brukt i norsk petroleumsvirksomhet gir et illustrerende eksempel på lån av engelske termer. Da norsk petroleumsvirksomhet ble etablert i siste halvdel av 60-tallet hadde de multinasjonale oljeselskapene en dominerende posisjon og arbeidsspråket var engelsk. Menneskelig og teknologisk kompetanse, hovedsakelig fra engelsk og amerikansk, ble importert. Opplæringen av norske arbeidere skjedde i stor grad ute på olje- og gassinstallasjonene. Her oppstod det en spontan språkbruk blant nordmennene som var en form for et blandingspråk. Denne spesielle språkbruken er en kodeblanding som bruker norsk syntaks og

bøyningsmorfologi, men med engelske låneord. På 80-tallet ble det satt søkelys på språksituasjonen i petroleumsvirksomheten. Språksituasjonen ble av norsk språkpolitisk offentlighet sett på som en form for språklig kolonialisme. Det ble også reist spørsmål om sikkerheten ved språksituasjonen. Dette resulterte i at det ble utviklet normert norsk terminologi med over 10000 begreper. Terminologien ble avamerikanisert og morfologisk sett umulig å skille fra norsk hverdagspråk. Men til tross for de språklige fornorskingstiltakene vedlikeholdes blandingsspråket og overføres til nye generasjoner arbeidere. Opprettholdelse av blandingsspråket kan blant annet forklares ved at det har en latent sosial funksjon i form av gruppeidentifisering. Blandingsspråket bygger opp om det eksotiske og mytiske ved petroleumsvirksomheten. Det gir tilhørighet til en gruppe og angir hvem de er og hvor de jobber (Sæbøe 1996).

Nettopp det mytiske ved engelske og amerikanske termer og kultur spiller en stor rolle i forklaringen Bryn (1992a og b) gir av amerikaniseringen av den norske kultur. Bryn hevder at amerikanisering av Norge fremstår som en kulturell prosess i retning av det amerikanske slik vi opplever Amerika som en mytisk forestilling og ikke nødvendigvis slik seriøse studier av USA skulle tilsi. Bryn hevder at fra 1960 og frem til 1990 har Norge beveget seg fra det som kjennetegner det *ideal-typiske sosialdemokrati* og mot det *mytiske Amerika*. I følge Bryns synspunkt er norsk kultur amerikanisert ved at den har beveget seg mot det bilde vi har hatt av hva som er typisk amerikansk.

Bryn hevder at den stadig økende bruk av engelsk i norsk kan forstås som et kulturelt problem med språklige konsekvenser. Bryn er av den oppfatning at magien i det norske språket blir fortrent av amerikansk. Den norske kulturen og det norske språk ses på som traust og kjedelig, mens den amerikanske kulturen oppleves som mer moderne. Amerikansk/engelsk språk oppleves derfor av mange som et språk som i større grad fanger opp bestemte opplevelser og følelser. Det blir dermed mer gøy å ha det *fun* og langt kjedeligere å ha det moro. Bryn fremhever derfor at vi må vinne tilbake magien i vår egen kultur og vårt eget språk.

Denne utfordringen gjelder ikke bare norsk dagligspråk, men også innenfor norsk fagterminologi ser det ut til at engelske termer av mange oppleves som mer dekkende for de forhold de skal beskrive, enn det norske begreper gjør. Mulige årsaker til tilbakegang og behov for norsk fagspråk utdypes nedenfor.

2.1.2 Tilbakegang for norsk som fagspråk?

Norsk som fagspråk er ikke alene om å tape terreng i forhold til engelsk. I Laurén m.fl. (1997:232) hevdes det at: "Det är redan ett faktum att de nordiska språken er på tilbakegång som medier för vetenskapliga rapporter. Innom en mängd fackområden odlas inte mera den vetenskapliga terminologin på nordiska språk".

Fag innenfor høyere utdanning som definerer seg som internasjonale har en stor andel engelske fagtermer. Et argument for å beholde disse engelske termene er at det kan være vanskelig å finne gode norske avløser ord og at disse i alle fall vil ha

små sjanser til å slå igjennom (Hertzberg 1996). Men på Island, som bare har 275000 innbyggere, klarer de dette. Island har, som eneste av de nordiske landene, lovfestet at de vitenskapelig ansatte ved universitetet har ansvar for å utvikle den islandske terminologien (Laurén m.fl. 1997:232).

Når en skal publisere forskningsresultater er det ønskelig å nå ut til flest mulige interessenter. Ønsker en et bredere publikum enn det nordiske må en publisere på et internasjonalt språk. To av tre av verdens vitenskapsfolk kan lese og forstå engelsk. Over halvparten av all vitenskapelig litteratur er i dag på engelsk og denne andelen er stadig økende (Bull 1999).

Brock-Utne (1999) hevder at i Norge stimuleres det til å gi ut vitenskapelige artikler på engelsk ved at fagartikler skrevet på engelsk premieres med langt høyere honorar enn artikler skrevet på norsk, noe som får konsekvenser for produksjonen av norske fagtekster. Men i henhold til lov om universiteter og høyskoler §1 har institusjonene også et ”ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater”. Dette innebærer en forpliktelse for institusjonene til å formidle sine innsikter ut i samfunnet (Bernt 1996:17). Grepstad (1994) hevder at fagmiljøene ikke prioriterer norske innføringsbøker og at selv om lærebøker på norsk er en viktig formidlingsarena og for studentenes utbytte av studiene, er det altfor få læresteder som tar hensyn til dette i praksis ved å gi rom for lærebokskrivning. Videre hevdes det at lærebokskrivning er lite meritterende og gir liten faglig prestisje og relativt lave inntekter. Manglende merittering ble også trukket frem som en viktig faktor i pilotundersøkelsen (Dahl 1998), hvor flere påpekte at publisering i internasjonale tidsskrift gir større uttelling med hensyn til blant annet kompetanseoppyrkk enn utvikling av lærebøker. Det er dermed rimelig å anta at manglende merittering er en barriere med hensyn til utvikling av norske lærebøker. I hvilken grad lærestedene legger til rette for lærebokskrivning vil kunne avspeiles i bruken av litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet. Dette belyses i avsnitt 5.3. Grepstad (1994) hevder at i stedet for skriving av lærebøker så øker produksjonen av kompendier. Produksjon av kompendium kan derfor svekke det økonomiske grunnlaget for profesjonell lærebokutvikling. I avsnitt 5.4 ses det på bruk av kompendier.

2.1.3 Behov for norsk fagspråk?

Hvorfor er det viktig å ta vare på og utvikle norsk fagspråk? I et intervju hevder Åfarli, førsteamanuensis i nordisk språk, at språk gir identitet og er en vesentlig del av kulturen (Under dusken 6/97). Men språket skal ikke tas vare på som en museumsgjenstand. Det er et dynamisk objekt, og påvirkning fra andre språk kan for eksempel føre til større ordforråd. Det er en balansegang mellom å ta vare på den kulturelle identitetsskaperen og det å dyrke det dynamiske kommunikasjonsmiddelet. Åfarli hevder videre at når enkelte fagområder i liten grad benytter norsk terminologi så skyldes ikke det at norsk er uegnet. Mangel på norsk terminologi kan i stedet ses som et uttrykk for latskap. Videre er Åfarli av

den oppfatning at det er i fagmiljøenes egeninteresse å oversette/utvikle norsk fagterminologi. Dette fordi selve oversettelsesarbeidet er med på å gi en større forståelse av termer og begreper. Å utvikle norsk fagterminologi vil derfor kunne gi større innsikt og dermed være i fagmiljøenes egeninteresse.

Ellingsve (1999) betegner det som *domenefraskrivelse* når ”et fagmiljø eller språklige instanser bevisst unnlater å utvikle en nasjonal fagterminologi for et fagområde, og dermed fratrar et nasjonalt fagmiljø muligheten for å benytte nasjonalspråket som kommunikasjonsspråk innenfor fagområdet”. Brock-Utne hevder i en kronikk i Dagbladet (25/3-99) at ”Utvikles ikke norsk som fagspråk vil det bety en utarming av språket”. Hun peker på at et språk er avhengig av å bli brukt på alle nivåer for å overleve og at når et språk i stadig mindre grad brukes som fagspråk er det truet. Hun viser til at i Tanzania tyr innbyggerne til engelske ord når de skal forklare vanskelige faglige fenomener. I følge Broch-Utne er dette et resultat av at begrepene ikke er utviklet på eget språk fordi en er blitt hindret i å bruke det på det øverste nivået i utdanningsystemet.

Bortvalg av egen nasjonal terminologi kan også få konsekvenser av sosiokulturell eller politisk karakter. Det kan fungere som et maktmiddel. Laurén mfl. (1997:232) fremhever dette synspunktet:

Det är tillräckligt omvittnat at avsked av termer och texter för ett modernt samhälles alle kunnskapsbehov ger till resultat sociala klyftor och bristande effektivitet. Det är fenomen som i Afrika, Indien och Sydamerika betraktas som katastrofale följder av kolonialismen och som en form av nycolonialism. Det kan inte starkt nog betonas att tillgången till modernt fackspråk och modernt termförråd på medborgarnas språk (pluralis!) är förutsetningen för ett fungerande modernt samhälle. Därför behövs en fast kontakt mellan det terminologiska arbetet och samhällets demokratiska beslutsprocess.

Språket kan aldri være et helt nøytralt instrument. Når fagterminologien kun er engelsk og vi ikke har dekkende alternative norske betegnelser utsettes det norske samfunnet for en teknologisk, økonomisk og kulturell avhengighet (ibid). Laurén m.fl. (1997:223) fremhever at:

Varje språk i Norden har under rätt sen tid fått kämpa för at utveckla sin gångbarhet i skola och för avancerat vetande. Från 1700-tallet framåt har man vetat att detta har varit villkoret för en utbredd allmänbildning, för existensen av en mängd kunniga medborgare och därmed också för modernt näringsliv och en människovärdig tilvaro. Tillgången till egna fackspråk och termer på det egna språket är ingen liten sak, därmed heller ingenting man ostraffat kan försumma.

2.2 Språklig utforming og konsekvenser for læring

Hvilke konsekvenser kan lærebokas språk ha for studentenes læring? Enkelte argumenterer for at studentene før eller siden må lære seg de engelske faguttrykkene og at de like gjerne kan ”hoppe i det” med en gang. Men dette kan gjøre det vanskelig for begynnerstudentene. En kan risikere dårlig innlæring på grunnivåene når litteraturen er på engelsk (Hertzberg 1996).

Lærebøkens språklige utforming er for studenten bare et middel for å nå målet som er forståelse. Studenter leser pensumlitteratur for å øke sin forståelse og tilegne seg den fagkunnskap studiet krever (Dubin m.fl. 1986:4). I enkelhet kan en si at jo bedre studenten behersker middelet, desto lettere tilgjengelig er innholdet. Og det igjen gjør det lettere for studentene å tilegne seg faglig kunnskap. Språket lærebøkene er skrevet på kan derfor få konsekvenser for studentenes læring.

For å illustrere forskjellen på å lese en norsk og en engelsk tekst redegjøres det for et interaksjonistisk syn på hvordan lesing foregår som kognitiv aktivitet, det vil si hvordan vi leser, tolker og får mening ut av en tekst. Dette gir viktig informasjon om hvilke problemer norske studenter kan møte når de leser engelsk litteratur. Videre belyses konsekvenser av pensumlitteraturens språk kan ha for studentenes læring.

2.2.1 Lesing som kognitiv ferdighet

Lesing er en kompleks, kognitiv ferdighet som innebærer en kombinasjon av identifiserings- og fortolkningsferdigheter. Grabe (1991:383) fremhever at lesing innebærer en interaksjon mellom leseren og teksten i tillegg til at det også foregår en interaksjon i leserens hode mellom mange ulike ferdighetskomponenter. Interaksjon mellom leseren og teksten innebærer at leseren (re)konstruerer informasjonen i teksten, delvis ved hjelp av tidligere kunnskap, delvis fra den informasjon teksten gir. De ulike ferdighetskomponentene innebærer både automatiske identifiseringsferdigheter og forståelses- og fortolkningsferdigheter (Grabe 1991). Lesing forstås som en kognitiv aktivitet som baseres på spesifikk kunnskap, som utgjør leserens kognitive struktur som er lagret i langtidsmindet. Dette innebærer at for at vi skal kunne forstå det vi leser, må den kognitive strukturen bestå av både kunnskap om språket i skreven form (kunnskap om form) og bakgrunnskunnskap om det temaet som behandles (kunnskap om substans). Leserens kunnskap om form gir visse forventninger til tekstens språklige utforming. Disse forventningene gjør at leseren ut fra et minimalt antall tegn presist kan gjenkjenne ord og uttrykk. Hvis leseferdigheten i tekstens språk er godt utviklet, skjer dette automatisk. Samtidig vil leserens kunnskap om tekstens substans og faglig innhold gi leseren forventninger om tekstens begrepsmessige oppbygning. Det er disse forventningene om form og substans som gjør leseren i

stand til å gjøre riktige fortolkninger av tekstens meningsinnhold og skape ny forståelse hos leseren gjennom en personlig fortolkning. Det er leserens bakgrunnskunnskap og resonneringsevne som er avgjørende for hva leseren får ut av teksten. Videre blir den forståelsen en får av det en leser en del av den bakgrunnskunnskapen (kognitive strukturen) en har (Dubin 1986:14-16).

2.2.2 Konsekvenser for lesing av norsk og engelsk litteratur

Ut fra det overstående kan det utledes visse konsekvenser pensumlitteratur på norsk og på engelsk kan få for studentene. For det første er det viktig å ha *kunnskap om tekstens form*, dvs kunnskap om språket, ordforråd, uttryksformer og retorisk utforming. For det andre er det viktig å ha *kunnskap om substans*, dvs kulturell kunnskap og spesifikk kjennskap til hva teksten omtaler. Hvor mye en får ut av teksten og hvor mye energi en må bruke på den, er avhengig av i hvilken grad disse faktorene er kjent og leseprosessen er automatisert på det gjeldende språket. Når en leser en tekst på sitt morsmål vil de fleste av de overfornevnte faktorene være kjent og leseprosessen foregå automatisk. Når en derimot leser en tekst på et fremmedspråk vil det være langt flere faktorer som ikke er automatisert og dermed går leseprosessen tregere og mulighetene for ikke å få med seg tekstens innhold vil øke. Ved lesing av engelsk tekst vil studentene både kunne ha problemer med den rent språklige utformingen, men også mangle kunnskaper om den kulturelle settingen teksten er en del av og som innholdet og budskapet forutsetter kjent. Hvilke kunnskaper og ferdigheter den enkelte student har i engelsk vil derfor helt klart påvirke hvor vanskelig en opplever det å ha engelskspråklig pensumlitteratur.

Grepstad (1994) hevder at det er en myte at dagens unge er så flinke i engelsk. Mange har omfattende overflatekunnskap, men mangler den dype språkkompetansen de trenger i høyere utdanning. I følge Grepstad holder engelskkunnskapene hos en del studenter ikke mål for kompliserte saksfremstillinger. For de fleste norske studenter vil det faglige innholdet i norsk litteratur oppleves lettere tilgjengelig fordi de språklige faktorene er automatisert og konteksten er kjent. Norsk pensumlitteratur kan derfor bidra til at studentene kan vende all konsentrasjon mot det faglige innholdet i teksten. Lærebøker på norsk kan gjøre det lettere for begynnerstudentene å få oversikt over faget og tilegne seg fagets grunnantakelser. Imidlertid vil de studentene som skal ta høyere grads utdanning før eller senere ha behov for å lese faglitteratur på engelsk. Litteratur på engelsk vil variere i hvor tungt språket er, normalt vil lærebøker beregnet på lavere grads studier ha enklere språklig utforming og innhold enn fagbøker og artikler beregnet på høyere grads studier. For studenter som sikter mot høyere grads studier, vil noe engelsk pensum på grunnutdanningsnivå bidra til at de gradvis øker sin kompetanse i å lese engelske tekster.

2.3 Oppsummering

Valg av pensumlitteratur og språket denne litteraturen er skrevet på i høyere utdanning er relatert til flere aspekter. Det kan gis gode argumenter for både å velge norske og engelskspråklige lærebøker.

På den ene side vil mye av kommunikasjonen i de fagene som er internasjonale foregå på engelsk og de som vil over i forskning må beherske engelsk. Ved å lese engelsk faglitteratur vil studentene stimuleres til senere å lese og skrive på engelsk. Fagtermene i enkelte fag er også i stor grad engelske. Selv om norsk terminologi ville gjøre det lettere for studentene i begynnerfasen å skille mellom kjente og ukjente begreper kan det være vanskelig å finne gode norske avløserord. Dessuten vil disse i alle fall ha små sjanser til å slå igjennom. Markedet for engelske lærebøker er også langt større enn for norske. Det er derfor langt mer risikofyllt og mye mindre lønnsomt for den enkelte forfatter å utarbeide norske lærebøker. I tillegg er lærebokskrivning lite meritterende.

På den annen side er produksjon av norsk faglitteratur viktig for å ta vare på norsk som fagspråk. Det vil kunne bidra til å høyne statusen til norsk som forskningsspråk og dermed igjen til at flere forskere i større grad velger å skrive på norsk. Dette vil også være med på å opprettholde og videreutvikle norsk som et moderne funksjonelt språk. Norske lærebøker gir også studentene språklige forbilder for egen skrivning. Beskrivelse av faglig innhold på norsk vil dessuten gjøre det lettere å behandle stoffet både skriftlig og muntlig på eksamen. Det å ha faglige begreper ”inne” på norsk gjør det også lettere å kommunisere faglig innsikt med ”folk flest”. Videre refererer engelskspråklige lærebøker oftest til en engelsk eller amerikansk virkelighet, som i mange tilfeller står langt fra den norske. Norske lærebøker tar utgangspunkt i norske samfunnsforhold og norsk kultur. Dette bidrar til at det faglige innholdet blir lettere å forstå ut fra at konteksten er kjent. Det innebærer også at eksempler som gis er relevante og gir mening for norske forhold.

Det kan også argumenteres for at studentene må lære seg de engelske faguttrykkene før eller siden så en kan like gjerne ”hoppe i det” med en gang. Men dette kan være å gjøre det unødige vanskelig for dagens begynnerstudenter. En kan risikere dårlig innlæring på grunnnivåene når litteraturen er på engelsk. Ved i alle fall å ha innføringsbøker i det enkelte fag på norsk vil en kunne gjøre det betraktelig lettere for studentene å bli fortrolige med fagets grunnbegreper og tenkemåte. Dette vil lette overgangen fra videregående skole til universitet/høgskole og overgangen fra et fag til et annet. Samtidig som noe engelsk pensum på grunnutdanningsnivå kan bidra til at studentene får en gradvis økning i sin kompetanse til å lese engelsk litteratur.

3 Endringer og forskjeller i norsk høyere utdanning

Det har skjedd en rekke endringer i norsk høyere utdanning de siste tiårene. Høyere utdanning omfatter i dag to ulike deler: høgskolesektoren og universitetssektoren som også innbefatter de vitenskapelige høyskolene. Det er 4 universiteter, 6 vitenskapelige høyskoler, 2 kunsthøyskoler og 26 statlige høyskoler. I tillegg finnes det en rekke mindre private høyskoler - 26 i alt. Frem til 1970 var det bare universitetene og de vitenskapelige høyskolene som var definert som høyere utdanning. Etter det ble det høyere utdanningssystemet todelt gjennom etablering av en høyskolesektor. I perioden 1969-90 ble det opprettet 14 distriktshøyskoler og en rekke postgymnasiale utdanninger ble oppgradert til regionale høyskoler. I 1973 ble lærerskolene oppgradert til pedagogiske høyskoler, i 1977 fikk ingeniørskolene høyskolestatus og i 1980 ble helse- og sosialfagutdanningene oppgradert (Aamodt & Olsen 1991). Ved høyskolereformen i 1994 ble alle de 98 relativt små og spesialiserte regionale høyskoler slått sammen til 26 større og flerfaglige statlige høyskoler. Fusjonsprosessen har resultert i et binært utdanningssystem med færre, større og mer flerfaglige institusjoner (Skodvin & Nerdrum 2000). Det har også skjedd en stor økning i antall studenter.

I dette kapittelet belyses hvilken betydning økningen av studentmassen kan ha for behovet for norske lærebøker. I tillegg redegjøres det for forskjeller som finnes mellom ulike utdanninger, fag, fagområder og utdanningsinstitusjoner, og hvilke forventninger en ut fra dette kan ha til variasjon i bruk av henholdsvis norske og engelske lærebøker.

3.1 Fra elite til masseutdanning

I hvilken grad kan endringer i studentmassen føre til et økt behov for norske lærebøker? For å belyse dette presenteres først de endringer i studentpopulasjonen som har skjedd fra 1960 og frem til i dag, samt forklaringer på hva som bidrar til disse endringene. Deretter drøftes hvilke konsekvenser den økte studentpopulasjonen kan medføre for hvilke forutsetninger studentene har for å lese pensum på engelsk.

3.1.1 Økning i studentpopulasjonen

Siden 1960 har det vært en stor økning av studenter i høyere utdanning i Norge. I 1960 passerte studenttallet 10000, i 1970 var det 30000 og i 1980 lå studenttallet på ca 80000 (Aamodt & Olsen 1991). I 1990 passerte studenttallet 130000 og det var ved årtusenskiftet på rundt 180000 (SSB 4/99 Aktuell Utdanningsstatistikk). En

del av økningen på 70- og 80-skyldes etablering av distriktshøgskoler og oppgradering av tidligere postgymnasiale studier til høyere utdanning.

Ekspansjon innenfor høyere utdanning er ikke et særegent norsk fenomen, men har vært den dominerende tendensen i de fleste utviklede land fra slutten av 50-tallet og frem til i dag (Aamodt 1995:63).

Den store økningen av antall studerende kan forklares på flere måter. Vekst i høyere utdanning er ofte forklart ut fra samfunnets behov for et høyere utdanningsnivå i befolkningen og at det er økonomisk lønnsomt for den enkelte å ta høyere utdanning. Behovet for et høyere utdanningsnivå i befolkningen er derfor økende i takt med at samfunnet blir mer komplekst og differensiert. Investering i utdanning kan således ses som en viktig drivkraft i økonomisk vekst og teknologisk utvikling.

Men denne antakelsen har vist seg vanskelig å teste empirisk (Aamodt 1995:67). Aamodt (1995) fremhever at endringer i antall studenter (studentpopulasjonen) best forklares ut fra en demografisk modell med følgende faktorer; *årskullstørrelsen for 19-åringer, antall som har oppnådd studiekompetanse, antall faktiske søkere, inntakskapasiteten, antall nye studenter og tid studentene bruker på å studere*. I tillegg til disse faktorene fremhever Aamodt (1995) at det totale antall studenter påvirkes av *arbeidsmarkedets etterspørsel* etter utdannet arbeidskraft, *individuell etterspørsel* etter høyere utdanning og *politiske beslutninger om kapasiteten til høyere utdanning*.

Størrelsen på årskullene for 19-åringer økte fra 1980 til 1989 med nesten 25 prosent, fra ca 60000 til ca 70.000 19-åringer. Men fra første halvdel av 90-tallet ble årskullene mindre år for år og endte med et midlertidig bunnivå i 1996 på ca 53000 19-åringer. Det har videre vært en tendens til at en voksende andel av årskullet oppfyller minstekravene for opptak til høyere utdanning. I 1980 oppnådde 25000 elever studiekompetanse og i 1992 hadde det steget til mer enn 35000. Med innføringen av Reform 94 ble veiene til studiekompetanse flere. Det kan innebære at flere unge benytter seg av de nye mulighetene. Men her spiller sannsynligvis også arbeidsmarkedssituasjonen inn (Sandberg 1996:29). På slutten av 80-tallet og begynnelsen av 90-tallet var arbeidsledigheten økende. Try (2000) peker på at i perioden 1987-93 ble det satset på utdanning som et middel for å redusere arbeidsledigheten blant ungdom. Av den stigende andelen studiekompetente er det flere enn tidligere som faktisk søker høyere utdanning. I søkermassen er det i tillegg til stadig flere 19-åringer et betydelig tilsig av eldre "ventere" og "tilbakevendere". Men faktorer som størrelsen på kullene, antall med studiekompetanse og antall søkere fører ikke i seg selv til at det tas opp flere studenter. Også politisk beslutninger om å øke inntakskapasiteten som setter grenser for antall nye studenter, er av betydning. Disponible antall studieplasser innenfor høyere grunntdanning økte med 13 prosent fra ca 32000 plasser i 1990 til ca 36000 i 1994. Den totale populasjonen påvirkes også av hvor lang tid studentene gjennomsnittlig bruker på å studere. Flere indikatorer peker på en gjennomsnittlig økning i antall år den enkelte er innrullert i høyere utdanning.

Universitetskandidatene har siden 1975 jevnt over blitt eldre uten at gjennomsnittsalderen har økt for førstegangsstudenten. I 1990 gikk gjennomsnittskandidaten på universitetet seks semestre ut over normert progresjon. Men forlenget studietid kan også skyldes en økende tendens til å gjennomføre mer langvarige studier og en voksende andel deltidsstudenter.

3.1.2 Innebærer økningen i studentpopulasjonen et større behov for norske lærebøker?

Økning i antall unge som tar høyere utdanning får konsekvenser ved at høyere utdanning endrer status fra å bli betraktet som et *privilegium*, til å bli sett på som en *rettighet* og etter hvert en *nødvendighet* (Trow 1974; referert fra Berg 1997:45-46). Det har vært hevdet at veksten i studentpopulasjonen på den ene siden kan innebære en likere fordeling av høyere utdanning. På den annen side kan veksten i antall studenter medføre at utdanningssystemet blir kvalitativt dårligere. Dette begrunnes med at det for det første blir for kostbart å opprettholde lærings- og undervisningsmetodene fra de tidligere eliteinstitusjonene hvor studenten gikk inn i et nært disippelforhold til professoren. Det er sannsynlig at lærings situasjonen endres når antall studenter øker. Antall vitenskapelig ansatte har også økt om enn ikke i like stor grad som studentøkningen. Driftsutgifter per student og antall studenter per vitenskapelig ansatt er redusert betraktelig i takt med økningen i antall studenter. Noe som innebærer at lærerne får mindre tid til den enkelte student og det kan skape større avstand mellom det vitenskapelige personalet og studentene.

For det andre kan det tenkes at utdanningssystemet blir kvalitativt dårligere fordi økningen i studentpopulasjonen kan innebære at de nye studentgruppene ikke er like motiverte og kompetente som tidligere. Når det gjelder studentenes engelsk kunnskaper vil det være rimelig å anta at på grunn av økende internasjonal samhandling og kommunikasjon har dagens unge bedre kjennskap til engelsk enn tidligere generasjoner. Som tidligere nevnt hevder imidlertid Grepstad (1994) at mye av den kunnskapen mange studenter har i engelsk er "overflatekunnskap" og at de i liten grad har inngående kjennskap til kompliserte akademiske saksfremstillinger. Gitt at studentene i dag gjennomsnittlig har dårligere forutsetninger for høyere utdanning enn tidligere kan det hevdes at dette bør få konsekvenser for undervisning og valg av pensum, særlig på grunnutdanningsnivå. Ut fra et slikt synspunkt vil enkelte hevde at behovet for pensum på norsk er større i dag enn tidligere.

Det er generell enighet om at masseutdanning innebærer at studentpopulasjonen blir mer heterogen. Hvorvidt overgangen til masseuniversitet fører til mindre kvalifiserte og svakere motiverte studenter kan diskuteres. En del studier har alltid vært adgangsbegrenset og hatt høye inntakskrav. Studier som før var åpne for alle med studiekompetanse ble lukket i forbindelse med den store søkerøkningen på 90-tallet. En kan godt tenke at effektivitets- og prestasjonskrav rettet mot studenter øker i takt med at antallet som ønsker å ta høyere utdanning

øker. En undersøkelse blant vitenskapelig ansatte ved Universitetet i Bergen i 1987 viste at 55 prosent mente at begynnerstudentenes studiekompetanse var synkende, 3 prosent mente at den var økende. I hvilken grad nivået faktisk er synkende, eller om lærernes oppfatninger kan være preget av andre forhold er usikkert. Det er mulig at eldre generasjoner overvurderer seg selv i forhold til yngre generasjoner. En annen mulighet er at eventuelle svakere prestasjoner ikke bare skyldes studentenes kompetanse, men et dårligere studietilbud. Et tredje moment er at det kan oppleves som at studiekompetansen generelt sett er synkende når gruppen av ”svake” studenter er økende, selv om det bare er i antall og ikke relativt sett. Det er altså en usikkerhet om økningen i studentpopulasjonen har ført til at studentene gjennomsnittlig har svakere forutsetninger for å lese pensum på et annet språk enn norsk.

3.2 Universitet og høyskoler – tradisjonelle forskjeller

I hvilken grad fører forskjeller mellom fag, utdanninger og utdanningsinstitusjoner til variasjon i bruk av henholdsvis lærebøker på norsk og på engelsk? Universitets- og høyskoleutdanninger varierer med hensyn til utdanningenes formål, kunnskapsgrunnlag og læringsformer (Kyvik 1999). I tillegg er det forskjeller i den statlige reguleringen av fagene og utdanningene, i fagkultur og i nasjonal eller global orientering. Nedenfor redegjøres det nærmere for disse forskjellene og hva vi kan forvente av variasjon mellom fagene og utdanningene når det gjelder behov for og bruk av norske lærebøker.

3.2.1 Allmennkulturell betydning versus velferdsstatens behov og produksjon av varer og tjenester

Universitetsstudier og profesjonsutdanninger i høyskolen varierer i forhold til hva som er formålet med utdanningene og hvor tydelig uttalt formålet er. I kortversjon kan variasjonene i utdanningenes formål beskrives som følgende. Når det gjelder profesjonsstudiene er formålet med sykepleierutdanningen nært koblet til velferdsstatens behov for tjenester. Fokus er i dette studiet rettet mot ivaretagelse av enkeltmenneskets behov for hjelp. Lærerutdanningen har som formål å tilrettelegge for barn og unges læring og utvikling i tråd med gjeldende nasjonale intensjoner og mål satt for virksomheten. Ingeniør- og økonomisk-administrativ utdanning er rettet mot produksjon og administrativ håndtering av varer og tjenester. Tradisjonelle universitetsstudier har derimot et mindre tydelig formål. Slike studier legitimeres ut fra sin allmennkulturelle betydning (Kyvik 1999:86).

3.2.2 Akademiske studier versus yrkesrettede utdanninger

I hovedsak kan en skille mellom ulike former for kunnskapsgrunnlag ved å se på utdanningenes disiplinorientering og vektlegging av teori og forskning på den ene siden og vektlegging av tverrfaglighet og orientering mot praksisfeltet på den andre (Kyvik 1999).

Universitetene er forskningsorientert og tilbyr i hovedsak akademiske studier og profesjonsutdanninger på høyere nivå. Universitetene består av flere fakulteter og tilbyr utdanning på lavere og høyere grads nivå innenfor en rekke ulike fagfelt. Ved alle universiteter får nye studenter grunnleggende innføring i filosofiske emner og vitenskapsteoretiske problemstillinger (ex.phil. og ex.fac.). Studenter som velger et fritt studium innenfor samfunnsvitenskap, humaniora eller naturvitenskap, velger selv fagkombinasjoner som fører til en endelig grad. De frie studiene kjennetegnes således av stor fleksibilitet, noe som innebærer at studenter på samme fag ofte har ulik studiebakgrunn. Studentene kan også kombinere fag fra ulike fakultet. De som derimot tar et profesjonsstudium, som medisin, psykologi og teologi, følger en fastlagt studieplan fra første til siste år. En lavere grad ved universitetet er normert til mellom 3 ½ og 4 år. Høyere grad er normert til 5 år for naturvitenskapelige fag og til 6 år for de humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag (enkelte fag er normert til 6 ½ år).

Ved opprettelsen av høgskolesektoren var en av hensiktene at høgskolene skulle være et alternativ til universitetene. Høgskolenes studietilbud består i hovedsak av tverrfaglige og yrkesrettede utdanninger, innrettet mot lokale og regionale behov og vektlegger det konkrete og praktisk anvendbare til forskjell fra universitetenes disiplinorientering og akademiske profil med vektlegging på abstraksjon og generalisert kunnskap. I tillegg til de yrkesrettede utdanningene er det ved halvparten av høgskolene i dag også studietilbud som korresponderer med studier ved universitetene, som grunnfag, mellomfag og enkelte hovedfag og mastergradstilbud. Det er mulig at fag som tilbys både ved universiteter og høgskoler har en noe ulik utforming etter type institusjon. En kan for eksempel tenke seg at enkelte av de tradisjonelle universitetsfagene som gis ved høgskolene er noe preget av høgskolenes profil, for eksempel ved at de mer lokalt- og regionalt rettet, og dermed har mer norsk pensum enn tilsvarende studier ved universitetene. I hvilken grad det er noen forskjell for tradisjonelle universitetsfag som gis ved høgskolene i forhold til ved universitetene i valg av pensumlitteraturens språk belyses i avsnitt 6.4.

Skillet mellom universitetssektoren og høgskolesektoren er i dag mer utydelig enn tidligere. Det er flere indikasjoner på at dagens todelte høyere utdanningssystem er i ferd med å bevege seg mot et enhetlig system. Blant annet åpner St.meld. nr. 27 (2000-2001) for at høgskoler under visse forutsetninger kan få betegnelsen universitet. I høgskolesektoren har vekten på forskningsbaserte aktiviteter økt og det har i flere år vært tendens til "akademisk drift". Flere høgskoler tilbyr høyere grads studier, enkelte helt opp til doktorgradsnivå. Det er

også blitt stilt spørsmål til om ikke også universitetene blir mer yrkesrettede, gjennom at studiene i økende grad preges av nyttehensyn (Berg 1997). I hvilken grad tilnærmingen mellom de to sektorene har virket inn på endringer i pensumets språk belyses i avsnitt 7.1.

3.2.3 Undervisnings- og læringsformer

Utdanningenes undervisnings- og læringsformer kan beskrives langs flere dimensjoner; styringsdimensjonen, grad av dialog i undervisningen og grad av kollektive og individuelle læreprosesser. Hvilke undervisnings- og læringsformer som er dominerende påvirkes av utdanningens formål og kunnskapsgrunnlag (Karseth & Kyvik 1999).

Undervisningsintensive utdanninger, som ingeniør- og sykepleierutdanningene, har vært kjennetegnet av en relativ sterk lærerstyring. Yrkesorienterte utdanninger vektlegger trening på bestemte funksjoner og ferdigheter. For å oppnå dette krever slike utdanninger obligatorisk deltagelse for visse deler av undervisningen. Disse utdanningene vektlegger også kollektive læreprosesser, som klasseroms- og seminarundervisning og praksisstudier. En tredjedel av sykepleierutdanningen og 18 uker av lærerutdanningen er praksisstudier. Disse undervisningsformene kan karakteriseres av høy grad av dialog siden de innebærer aktiv deltagelse fra den enkelte student.

Universitetsstudier har derimot i sterkere grad vært preget av selvstudium, og rammene for utdanningene har vært løsere. Undervisningstilbudet for disse studiene består hovedsakelig forelesninger, som i seg selv innebærer lav grad av dialog. Akademiske studier, som ikke innebærer ferdighetstrening, har i liten grad krav om obligatorisk deltagelse. I disse studiene fokuseres det på den individuelle læringen og den enkeltes ansvar for sin egen læring. Med lite obligatorisk undervisning og vektlegging av selvstudium har læreboka hatt en sentral plass i kunnskapsformidlingen ved universitetene.

3.2.4 Styring og regulering – forskjeller i institusjonenes autonomi

Med noen få unntak er all statlig utdanning underlagt Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet. Den viktigste forskjellen i departementets styring og regulering av universitets- og høyskolesektoren er at høyskolenes profesjonsutdanninger reguleres av rammeplaner, mens universitetsstudiene ikke blir det. Universitetene har derfor større frihet når de skal utforme sine studietilbud. Sykepleier- og ingeniørutdanning er i tillegg regulert av europeiske krav til gjensidig godkjenning. Dette innebærer at en som har norsk sykepleier eller ingeniørutdanning kan godkjennes som henholdsvis sykepleier eller ingeniør i andre europeiske land (Hatlevik 2000).

Rammeplaner innebærer en nasjonal spesifisering av mål, innhold, struktur og organisering innenfor flerårige yrkesrettede utdanninger. Rammeplanene skal angi

studiets omfang og beskrive obligatoriske emner i form av hovedemner og delemner sammen med krav og betingelser som stilles i utdanningen.

Regulering gjennom rammeplaner gjør det mulig å samordne og ensrette utdanningene over hele landet gjennom en felles nasjonal faglig standard. En ensretting av utdanningene gjør det blant annet mulig å flytte fra en høyskole til en annen i løpet av utdanningen. For de enkelte utdanningene kan rammeplanstyring betraktes som viktig for å opprettholde enhetlige utdanninger og bidra til å sikre en viss grad av stabilitet. På de områder hvor det offentlige både utdanner kandidatene og etterpå ansetter dem, finner en de mest detaljerte rammeplanene. Lærerutdanningen og sykepleierutdanningen har detaljerte rammeplaner, mens ingeniørutdanningen har en mindre detaljert rammeplan (Hatlevik 2000). Norgesnettrådet har i en pressemelding fra 15. juni 2000 uttalt at rammeplanene i fremtiden bør være atskillig mindre enn de er i dag. De bør være presise og knappe og mindre detaljstyring.

Rammeplaner kan være av betydning for utvikling av norske lærebøker ved at nedslagsfeltet for lærebøkene blir større. I avsnitt 6.1 ses det på om de yrkesrettede høyskoleutdanningene har større andel norsk pensumlitteratur sammenlignet med de tradisjonelle universitetsfagene.

3.2.5 Globalisering i høyere utdanning

Vår tid kan karakteriseres av modernitet, som i følge sin natur er globaliserende (Giddens 1997). Giddens definerer globalisering som ”intensivering av verdensomspennende sosiale relasjoner som knytter fjerne lokaliteter sammen på en slik måte at lokale begivenheter formes av ting som skjer milevis unna og omvendt” (Giddens 1997:52). Ut fra denne definisjonen innebærer globalisering en stadig økning i samhandling og en sammenknytning i et globalt nettverk mellom verdens ulike folkegrupper. Dette globale nettverket innebærer økonomi, politikk, kultur og kommunikasjon. Globalisering er en prosess som har skutt fart med den teknologiske utviklingen. Mennesker, handelsvarer og informasjon kan raskt forflytte seg fysisk fra en ende av kloden til en annen. Telefon, telefaks og internett gjør det mulig å kommunisere og utveksle informasjon på tvers av lange avstander. Dagens teknologi innebærer at fysisk avstand har stadig minkende betydning for tilgang på informasjon og kulturell utveksling. Internasjonal samhandling forutsetter at kommunikasjonen skjer på et felles språk. I den vestlige verden, men også i resten av verden, er engelsk det dominerende språket i internasjonal kommunikasjonen. Engelsk/amerikansk språk har en posisjon som er helt unik. Engelsk er offisielt språk i mer enn 60 land, enten alene eller sidestilt med ett eller flere andre språk.

Universitetene og enkelte vitenskapelige høyskoler har lange tradisjoner for internasjonal virksomhet ved at enkelte forskere og studenter har hatt opphold og har kontakter i utlandet. Dette personlige og uformelle aspektet er et av de viktigste forutsetningene for internasjonalt samarbeid. Internasjonalisering av

høyere utdanning i Norge i dag innebærer også tiltak på institusjonsnivå. Dette er tiltak som prosedyrer for å innpasse utenlandsk utdanning, opprettelse av masterprogrammer, student- og lærerutvekslinger, kurs på engelsk og internasjonalisering av innholdet i utdanningen og pensum ved bruk av utenlandsk litteratur (Olsen 1999). Tiltakende internasjonalisering av høyere utdanning innebærer at studentene må bli fortrolige med engelsk fagterminologi og en internasjonal faglig kontekst. Behov for og bruk av lærebøker på engelsk kan derfor ses som et nødvendig resultat av dette.

3.2.6 Fagkultur i høyere utdanning

I høyere utdanning kan en skille mellom ulike fagkulturer. Grovt kan en skille mellom *harde* og *myke* fag. De naturvitenskapelige fagene med stor vektlegging av kvantitativ metode kan karakteriseres som harde fag, mens de myke fagene er humaniora og samfunnsvitenskap hvor fokus er mer rettet mot studier av samfunn, kultur og mellommenneskelige forhold. En finner også samfunnsvitenskapelige og humanistiske studier med stort innslag av kvantifiserbare data. I tillegg til skillet mellom myke og harde fag skiller Becher (1989) mellom *rene* og *anvendte* disipliner; en får da fire kategorier med disipliner: ”*hard-ren*”, ”*myke-ren*”, ”*hard-anvendt*” og ”*myke-anvendt*”. Det er imidlertid problemer knyttet til denne firedelingen. Mange av de ulike fagdisiplinene passer ikke helt inn. Kyvik (1991) angir en rekke ulike variabler som også kan brukes til å beskrive ulike fagkulturer. I vår sammenheng er variabelen som omhandler hvilken rolle den geografiske konteksten har i det enkelte fag, spesielt aktuell.

Ulike studier og utdanninger er i forskjellig grad globalt eller nasjonalt orientert. Studier innenfor høyere utdanning har deler av sitt kunnskapsområde og teorigrunnlag felles med tilsvarende fag i andre land. Men det er også deler av fagene som er spesielt rettet mot det spesifikt norske og som er konsentrert om det norske samfunn, kultur og miljø. Akademiske studier er mer orientert mot internasjonale forskerfellesskap, mens yrkesutdanningene i større grad er rettet mot det nasjonale og lokale praksisfeltet. Universitetsfagene har imidlertid ulik grad av internasjonal orientering. Noen fag er mer globale enn andre i den forstand at de i liten grad er influert av det fysiske stedet forskning foregår i, eksempelvis er de fysiske lovene de samme overalt og er dermed et internasjonalt fenomen. Mens andre fag i større grad påvirkes av den geografiske plasseringen og den sosiale settingen (Kyvik 1991). Naturvitenskapelige fag vil derfor være mer internasjonalt orientert enn samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag som er mer orientert mot lokale fenomen. Humanistiske fag har i tillegg et ansvar for å ta vare på norsk språk, kultur og tradisjoner.

Innenfor de samfunnsvitenskapelige og de humanistiske fagene vil en finne variasjon i global og lokal orientering. Et fag som psykologi vil antakeligvis være mer orientert mot forklaring på allmennmenneskelige fenomen som er gyldige på tvers av ulike kulturer, mens pedagogikk, sosiologi og sosialøkonomi er mer

betinget av kultur og samfunnsstruktur. Sosialantropologi derimot, som også er kulturelt betinget, er ikke spesifikt opptatt av det norske, men retter ofte fokus mot fjerne kulturer.

Fag som i stor grad befatter seg med ideer vil ikke være begrenset av nasjonale grenser slik som for eksempel fag som er orientert mot norsk kultur og historie. Vi kan vil derfor forvente at fag som kristendom/teologi og filosofi er mer internasjonalt orientert enn historie.

Av de naturvitenskapelige fagene vil en også kunne finne en viss variasjon i internasjonal orientering hvor for eksempel deler av biologifaget er mer rettet mot lokale/nasjonale miljømessige fenomen enn tilfelle er for andre fag.

For fag i utdanning som definerer seg som internasjonale foregår det meste av forskningen faget bygger på i andre land. Mye av kommunikasjonen mellom fagmiljøer og framlegging av forskningsresultater foregår derfor på engelsk. God kunnskap i engelsk er derfor viktig, særlig for dem som skal ta høyere grads studier og senere satser på å drive med forskning. Ved å lese engelsk faglitteratur vil studentene dessuten stimuleres til å skrive på engelsk.

Det er rimelig at det enkelte fags grad av lokal og internasjonal orientering vil gi seg utslag i valg av pensumlitteratur. Vi forventer derfor en større andel engelskspråklig pensumlitteratur på de naturvitenskapelige enn de samfunnsvitenskapelige- og humanistiske fagene. Likeledes forventes det en viss variasjon innen hvert fagområde etter grad av nasjonal/lokal og internasjonal orientering for det enkelte fag.

3.3 Oppsummering og drøfting

Endringer i høyere utdanning kan ha betydning for valg av pensumlitteratur på henholdsvis norsk og engelsk. Høyere utdanning har de siste 40 år hatt en stor økning i antall studenter. Det blir hevdet at høyere utdanning har gått fra å være et privilegium til å bli sett på som en rettighet og etter hvert en nødvendighet. Både en økning i antall studenter og endring i syn på høyere utdanning, fra å være et gode for et fåtall til å bli en pålagt nødvendighet, får konsekvenser for studentmassens gjennomslagskraft i forhold til å stille krav til utdanningstilbudet som gis. Kvaliteten på pensumlitteraturen påvirker studentenes samlede vurdering av det tilbudet som gis, og en kan derfor forvente at de har synspunkter og forventninger til lærebøkene. Enkelte hevder at økningen i antall studenter medfører at deres forhåndskompetanse er dårligere og motivasjon lavere, og at det dermed er behov for større andel norske lærebøker. Andre har imidlertid hevdet at det er usikkert om økningen i studentpopulasjonen faktisk har ført til at studentene gjennomsnittlig har svakere forutsetninger for å lese engelsk litteratur. Det er imidlertid generell enighet om at studentpopulasjonen er blitt mer heterogen. For å sikre god innlæring og fagforståelse hos flest mulig av studentene vil norske lærebøker, som både rent språklig er lettere å tilegne seg samtidig som de tar hensyn til

en norsk kontekst, være ønskelig. Ut fra at studentpopulasjonen har økt skulle en også kunne forvente at det nå er et større marked for salg av norske lærebøker enn tidligere. Særlig gjelder dette for fag og utdanninger med mange studenter. Men dette hjelper lite når insentivene for vitenskapelig ansatte til å skrive norske lærebøker ikke er godt nok utviklet, lærebokskrivning er lite meritterende, gir liten faglig prestisje og relativt lave inntekter. Den norske Forleggerforeningen hevder på grunnlag av egen statistikk at salget av norske lærebøker har stått på stedet hvil de siste 15 årene. Importen av engelske lærebøker har derimot økt markant. Til tross for et økt behov blant studentene og større marked er det med bakgrunn i sviktende salgstill mulig å anta at andelen norsk pensum over tid har vært synkende og at andelen pensum på engelsk har økt.

Høyere utdanning i Norge består av en universitets- og en høyskolesektor. Forskjeller mellom tradisjonelle universitetsstudier og yrkesrettede høyskoleutdanninger går på utdanningenes formål, kunnskapsgrunnlag, læringsformer, styringsformer og internasjonal eller nasjonal/lokal orientering. Formålet med yrkesutdanninger i høyskolesektoren begrunnes ut fra velferdstatens behov og produksjon av varer og tjenester. De er i stor grad tverrfaglige, praksis- og nasjonalt/lokalt orienterte og lærerstyrte utdanninger, med stor andel obligatorisk undervisning. Lærer-, sykepleier og ingeniørutdanningene reguleres av rammeplaner som blant annet spesifiserer utdanningenes mål og innhold. Det at mål og innhold for utdanningene er nasjonalt spesifisert kan gjøre det lettere å skreddersy lærebøker som er aktuelle på tvers av læresteder. De frie fagstudiene ved universitetet begrunnes ut fra en allmennkulturell betydning, de er akademiske, disiplin- og forskningsorienterte studier. De er i stor grad preget av selvstudium. Universitetene er ikke regulert av rammeplaner og står langt friere i å utforme sine studietilbud. Universitetsfagene er også langt mer internasjonalt orienterte enn yrkesutdanningene. Av dette er det rimelig å forvente at yrkesutdanningene har langt mer norsk pensum enn universitetsstudiene. Det er også rimelig å anta at en vil finne visse forskjeller mellom ulike yrkesutdanninger og at ingeniørutdanningen har sterkere internasjonal orientering enn de andre. Lærer- og sykepleierutdanningene forbereder til arbeid innen opplæring og omsorg i det norske samfunnet. Norske lærebøker som setter faginnholdet i en norsk kontekst vil derfor i disse utdanningene ha åpenbare fortrinn i forhold til lærebøker på engelsk.

Mellom ulike universitetsfag varierer grad av internasjonal orientering og det er rimelig å forvente at andelen norsk pensum vil variere mellom fagområde og enkeltfag etter grad av internasjonal eller nasjonal orientering. Generelt er naturvitenskapelige fag i stor grad internasjonalt orientert, mens samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag er mer influert av den sosiale settingen og det fysiske stedet og forskningen foregår på. Men også mellom fag innenfor hvert fagområde er det variasjon i nasjonal og internasjonal orientering.

Det er flere indikatorer som tyder på at skillet mellom høyskolesektoren og universitetssektoren er mindre tydelig i dag enn tidligere. Blant annet tilbys flere av

de tradisjonelle universitetsfagene også ved høyskolene. Men det er godt mulig at tradisjonelle universitetsfag som det undervises i ved høyskolene preges av den institusjonen som har utformet faget, for eksempel ved at de er mer nasjonalt/lokalt orienterte ved høyskolene. En kan derfor forvente at fag i høyskolene har en noe større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene.

Av de forhold som her er skissert, økningen i studentmassen, salg av norske lærebøker og forskjeller mellom sektorer og mellom de enkelte fagområder, fag og utdanninger, er det altså rimelig å forvente visse variasjoner i andel norsk pensum. Oppsummert er disse forventningene følgende:

- Yrkesutdanninger ved høyskolene forventes å ha større andel pensum på norsk enn tradisjonelle universitetsfag.
- Tradisjonelle universitetsfag som tilbys ved høyskolene forventes å ha større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene.
- Av yrkesutdanningene ved høyskolene forventes sykepleier- og lærerutdanningene ha høyere andel pensum på norsk enn ingeniør- og 2-årig økonomisk-administrativ utdanning.
- Det forventes at det er variasjon i andel norsk pensum mellom de ulike fagområdene ved universitetene. Naturvitenskapelig fagområde forventes å ha større andel pensum på engelsk enn humaniora og samfunnsvitenskap.
- Innenfor hvert fagområde forventes det å være variasjon mellom de enkelte universitetsfagene i andel pensum på norsk.
 - Av de naturvitenskapelige fagene forventes det at biologi vil ha større andel norsk pensum enn fag som fysikk, kjemi, matematikk og informatikk.
 - Av de samfunnsvitenskapelige fagene forventes det at pedagogikk, sosiologi og sosialøkonomi har større andel norsk pensum enn psykologi og sosialantropologi.
 - Av de humanistiske fagene forventes det at historie har større andel norsk pensum enn filosofi, kristendom og medievitenskap.
- Det antas at det over tid har skjedd en endring i pensumsammensetningen, hvor norske lærebøker har hatt en nedgang, mens litteratur på engelsk har økt.

Del 1

Kartlegging av pensumlistenes sammensetning

4 Innledning, metode og kildegrunnlag til del 1

4.1 Innledning

I introduksjonen ble det redegjort for en rekke forhold som det er rimelig å anta at påvirker bruk av norske lærebøker. I avsnitt 3.3 ble det fremsatt en rekke forventninger til visse variasjoner i andel norsk pensum mellom ulike fag, utdanninger og institusjoner, samt at det ble angitt visse forventninger til endringer over tid. Disse forventningene blir fulgt opp i del 1. Del 1 består av en kartlegging av bruken av norske lærebøker på grunnutdanningsnivå på bakgrunn av pensumlister for ulike fag og utdanninger ved en rekke læresteder. Sentrale problemstillinger som søkes belyst gjennom denne kartleggingen er:

- Hvordan er fordelingen av pensumlitteraturens språk innen høyere utdanning? Er det variasjon i bruk av norsk pensumlitteratur mellom universitets- og høyskolekonteksten og mellom de ulike fag/utdanninger og fagområder?
- Har det skjedd endringer over tid i fordeling av pensumlitteraturens språk?

I dette kapitlet gjøres det videre rede for bruk av metode og kildegrunnlag for del 1, kartlegging av pensumlistenes sammensetning. For å gi en oversikt over sammensetningen av pensum på de ulike fagene presenteres hovedtrekk ved pensumlistene i kapittel 5. Der belyses bruk av oversatt litteratur, samt litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet og bruk av kompendium. I kapittel 6 presenteres forholdet mellom norsk og fremmedspråklig pensumlitteratur for studieåret 1999/2000, mens kapittel 7 belyser endringer over tid ved å sammenligne forholdet mellom norsk og fremmedspråklig pensumlitteratur i løpet av en 20 og 35-års periode. Dette gjøres ved å sammenligne pensumlister fra studieårene 1964/65, 1979/80 og 1999/2000. En foreløpig oppsummering og kommentering av resultatene fra del 1 gis i kapittel 8.

4.2 Fag og læresteder

For å få en bred og representativ dokumentasjon av hvordan bruk av lærebøker på norsk og engelsk varierer mellom ulike fag, kartlegges tradisjonelle universitetsfag og grunnutdanninger ved de statlige høyskolene. Blant universitetsfagene inkluderes det sentrale grunnfag innenfor fagområdene humaniora,

samfunnsvitenskap og grunnleggende emnegrupper i naturvitenskap. Enkelte av fagene, som i denne undersøkelsen omtales som humanistiske fag, har i noen tilfeller en annen fakultetstilknytning. Tabell 4.1 gir en oversikt over de fag, utdanninger og læresteder som omfattes av kartleggingen for studieåret 1999/2000.

For å gi et fullgodt bilde av pensumlitteraturen undersøkes hvert enkelt universitetsfag ved de universitetene faget er representert. Likeledes undersøkes yrkesutdanningene i høyskolesektoren ved fra fem til åtte læresteder. Kartleggingen av pensumlitteraturen innrettes mot de obligatoriske fagene i første året av den enkelte utdanning. Eksempelvis har de ulike ingeniøruddanningene en rekke felles fag. Ved å undersøke et så stort antall læresteder vil variasjoner på tvers av læresteder og i hvilken grad pensumlitteraturen preges av lokalt utformede studieplaner og lokale forfattere avdekkes. Det vil videre vise i hvilken grad fagmiljøene vektlegger norske eller fremmedspråklige lærebøker.

Enkelte universitetsfag tilbys både ved universiteter og statlige høyskoler. Ingeniør- og økonomiutdanninger tilbys både ved statlige høyskoler og universitet/vitenskapelig høyskole. For å belyse hva henholdsvis universitets- og høyskolekonteksten eventuelt betyr for bruk av faglitteratur kartlegges valg av pensumlitteratur for enkelte fag/utdanninger ved både universiteter/vitenskapelig høyskole og statlige høyskoler.

Totalt sendte vi ut forespørsel til 98 instanser for i alt 20 fag/utdanninger. Vi fikk inn pensumlister fra totalt 93 instanser, noe som innebærer en svarprosent på 95 prosent.

Tabell 4.1 *Pensumlister for studieåret 1999/2000 etter fag/utdanning og lærested.*

Fag/utdanning	Lærested
Filosofi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Historie	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Volda og Høgskolen i Agder
Medievitenskap	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Kristendom	Universitetet i Oslo og Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Høgskolen i Stavanger og Høgskolen i Volda
Pedagogikk	Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Lillehammer og Høgskolen i Volda
Psykologi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-

Fag/utdanning	Lærested
	naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Sosialantropologi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Sosialøkonomi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø og Høgskolen i Buskerud
Sosiologi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Vestfold og Høgskolen i Nord-Trøndelag
Biologi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Fysikk	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Informatikk	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Telemark og Høgskolen i Østfold
Kjemi	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Universitetet i Tromsø
Matematikk	Universitet i Bergen, Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Universitetet i Tromsø, Høgskolen i Molde og Høgskolen i Stavanger
Allmennlærerutdanning	Høgskolen i Bergen, Høgskolen i Bodø, Høgskolen i Hedmark, Høgskolen i Sogn og Fjordane, Høgskolen i Telemark og Høgskolen i Østfold
Sykepleierutdanning	Høgskolen i Agder, Høgskolen i Akershus, Høgskolen i Buskerud, Høgskolen i Gjøvik, Høgskolen i Halden, Høgskolen i Tromsø, Høgskolen Stord/Haugesund og Høgskolen i Vestfold

Fag/utdanning	Lærested
Ingeniørutdanning	Høgskolen i Bergen, Høgskolen i Gjøvik, Høgskolen i Nesna, Høgskolen i Sør-Trøndelag, Høgskolen i Telemark, Høgskolen i Stavanger, Høgskolen i Østfold og Høgskolen i Ålesund
To-årig økonomisk/ administrativ utdanning	Høgskolen i Bodø, Høgskolen i Buskerud, Høgskolen i Nord-Trøndelag, Høgskolen i Stavanger og Høgskolen i Vestfold
Sivilingeniørutdanning	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Siviløkonomutdanning	Norges Handelshøyskole

4.2.1 Kildemateriale

Grunnutdanningenes pensumlister utgjør hovedkilden i kartleggingen av bruken av norsk pensumlitteratur innenfor de ulike fagene/utdanningene. For hvert fag ble hvert lærested tilsendt en forespørsel² hvor de ble bedt om å sende inn pensumlister for studieåret 1999/2000 med angivelse av totalt antall sider som var pensum og av antall sider for hver enkelt henvisning.

I forkant av denne undersøkelsen ble det ytret ønske om å skille ut hvilken litteratur som har karakter av innføringslitteratur for spesielt å vurdere den språklige utformingen av innføringslitteraturen. I forespørselen til lærestedene ble det spesielt bedt om avmerking av pensumlitteratur som har karakter av innføringslitteratur. Det viste seg imidlertid at svært mange læresteder har unnlatt å gjøre dette. En del begrunner det med at det er vanskelig å skille ut innføringslitteraturen fra resten av pensumlitteraturen. En del fremhever at all litteratur hadde karakter av innføring i deres emne. Av den litteraturen som er avmerket som innføringslitteratur er det i flere tilfeller ikke samsvar mellom pensumlister fra ulike læresteder for samme fag. En og samme bok er ved ett lærested blitt klassifisert som innføringslitteratur, mens den ikke er det ved et annet. Av den grunn vil en oversikt over fordeling av innføringslitteraturen etter språk ikke bli helt korrekt. Oversikten over pensumlitteraturen etter språk i kapittel 6 viser derfor den språklige fordeling av det totale obligatoriske pensum.

I forespørselen ble det også bedt om å avmerke litteratur skrevet av ansatte ved eget lærested. En god del har riktignok utelatt å avmerke dette. Dette problemet ble løst ved å sammenligne hver enkelt læresteds liste over nåværende ansatte med den respektive pensumlisten.

² Vedlegg 1.

I tillegg til å kartlegge bruken av norsk- og fremmedspråklig pensumlitteratur i dag ønsket vi å se på endring over tid. I hvilken grad de enkelte fagene har endret orientering mot nasjonalt eventuelt globalt perspektiv belyses ved å sammenligne dagens pensumlistor med eldre pensumlistor fra 20 og 35 år tilbake for enkelte fag ved et utvalg av institusjoner. Dahls pilotundersøkelse (1998) viste at institusjonene i liten grad har rutiner for å arkivere gamle pensumlistor. For å få tak i eldre pensumlistor undersøkte vi først hvilke pensumlistor som var angitt i gamle studiehåndbøker som oppbevares ved nasjonalbiblioteket. For universitetene i Bergen og i Oslo var pensumlistene for de fleste humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag en del av studiehåndbøkene hvis en går 20 år tilbake i tid³. De eldste studiehåndbøkene med pensumlistor var fra midten av 60-tallet. Vi har derfor valgt å se på pensumlistor fra studieåret 1979/80 og 1964/65. På midten av 60-tallet underviste universitetene i færre fag, dette gjelder særlig for Universitetet i Bergen, i tillegg har enkelte fags pensumlistor svært mangelfulle litteraturhenvisninger. Av den grunn begrenses kartleggingen av pensumlitteratur for ca 35 år siden til 5 fag (historie, kristendom, pedagogikk, psykologi og sosiologi). Til de institusjonene og fagene (naturvitenskapelige grunnemner og yrkesrettede utdanninger i høyskolesektoren) vi ikke hadde funnet eldre pensumlistor fra i gamle studiehåndbøker ba vi i vår forespørsel om også å få tilsendt pensumlistor fra studieåret 1979/80. Tabell 4.2 viser oversikt over hvilke pensumlistor vi har fra 20 og 35 år tilbake i tid.

³ For naturvitenskapelige fag var pensumlistene ikke med i studiehåndbøkene.

Tabell 4.2 Eldre pensumlister etter fag og lærested for ca 20 og 35 år siden.

Fag/utdanning	Lærested	1979	1964
Filosofi	Universitetet i Oslo	X	
Historie	Universitetet i Bergen	X	
	og Universitetet i Oslo	X	X
Kristendom	Universitetet i Oslo	X	X
Pedagogikk	Universitetet i Oslo	X	X
Psykologi	Universitetet i Bergen	X	
	og Universitetet i Oslo	X	X
Sosialantropologi	Universitetet i Bergen	X	
	og Universitetet i Oslo	X	
Sosialøkonomi	Universitetet i Bergen	X	
Sosiologi	Universitetet i Bergen	X	
	og Universitetet i Oslo	X	X
Biologi	Universitetet i Bergen og	X	
	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	X	
Fysikk	Universitetet i Bergen,	X	
	<i>Universitetet i Oslo</i>	X	
	<i>og Universitetet i Tromsø</i>	X	
Informatikk	<i>Universitetet i Bergen</i>	X	
	og Universitetet i Oslo	X	
Kjemi	Universitetet i Bergen	X	
	Universitetet i Oslo	X	
	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	X	
Matematikk	Universitetet i Bergen,	X	
	Universitetet i Oslo	X	
	og Høgskolen i Molde	X	
Allmennlærer	Høgskolen i Hedmark	X	
Sykepleier	Høgskolen i Vestfold	X	
Ingeniør	Høgskolen i Telemark	X	
	og Høgskolen i Østfold	X	
Toårig Øk.ad.	Høgskolen i Bodø,	X	
	Høgskolen i Molde og	X	
	Høgskolen i Nord-Trøndelag	X	

Merknad: Lærested i *kursiv* innebærer at tilsendte eldre pensumlister ikke er for studieåret 1979/80.

4.2.2 Klassifisering av pensumlitteratur

Pensumlistene er kodet ved NIFU. For hver pensumliste er hver enkelt litteraturhenvisning kodet som en enhet. I klassifiseringen av pensumlitteraturens

språk skilles det mellom norsk original, norsk oversatt, svensk/dansk original, svensk/dansk oversatt, engelsk og tysk litteratur. Med engelsk litteratur defineres all litteratur som er skrevet på engelsk. I klassifiseringen av litteraturen skilles det mellom lære- og fagbøker, fagartikler, håndbøker og annet. I hvilken grad institusjonene benytter litteratur skrevet av ansatte ved egen institusjon og litteratur i kompendium er også registrert.

Med hensyn til beregning av forholdet mellom norsk- og fremmedspråklig pensumlitteratur har to ulike fremgangsmåter vært diskutert; telling og prosentuering av antall *titler* på pensumlistene kontra telling og prosentuering av antall *sider* pensum studentene skal tilegne seg. En svakhet ved å ta utgangspunkt i titler er at metoden ikke fullt ut gir et dekkende bilde av det faktiske omfanget av norsk- og fremmedspråklig litteratur. Eksempelvis vil noen få, men omfattende og sentrale bøker på engelsk gi en lavere prosentvis uttelling enn den betydning de reelt sett har i antall sider. Telling av antall sider vil sannsynligvis kunne gi et riktigere bilde av det faktiske forholdet mellom norsk og engelsk litteratur. Metoden stiller imidlertid store krav til kvaliteten på pensumlistene og er i tillegg langt mer arbeidskrevende ved mangelfulle opplysninger. Vi har allikevel valgt telling og prosentuering av antall sider som fremgangsmåte. Våre pensumlister viser en detaljeringsgrad som er svært varierende. Mangelfulle opplysninger om antall sider pensum for hver pensumhenvisning gjelder særlig pensumlistene fra tyve og trettifem år tilbake.

Mange pensumlister har ikke angitt sidetall for alle bøker og artikler, men kun titler. Der det bare er deler av en bok som er pensum er det i noen tilfelle bare oppgitt hvilke kapitler dette er. For å få tak i mer utfyllende opplysninger sendte vi pensumlistene tilbake til institusjonene og ba om spesifisering av antall sider for hver litteraturhenvisning. Vi fikk i liten grad svar tilbake. Mange institusjoner oppgir at de ikke har kapasitet til å utarbeide en mer detaljert pensumliste. I de tilfellene hvor hele bøker er pensum fant vi antall sider ved å søke i BIBSYS. Der kun antall kapitler eller artiklens navn er oppgitt har vi gitt de et estimert sideantall.

Estimeringen av antall sider for en artikkel er utført ved å beregne gjennomsnittlig antall sider for artikler på de pensumlistene hvor dette er oppgitt. Det estimerte sideantall for artikler i humanistiske fag er beregnet på bakgrunn av 45 artikler, for samfunnsvitenskapelige fag er det beregnet ut fra 309 artikler. Naturvitenskapelige fag har ikke artikler på pensum. Gjennomsnittlig antall sider per artikkel innenfor humanistiske fag er 19, for samfunnsvitenskapelige fag er gjennomsnittlig antall sider per artikkel 18.

Estimering av antall sider for kapitler er utført ved å beregne gjennomsnittlig antall sider for kapitler på de pensumlistene hvor dette er oppgitt. Det estimerte sideantall for kapitler i humanistiske fag er beregnet på bakgrunn av 204 kapitler, i

samfunnsvitenskapelige fag på bakgrunn av 159 kapitler og for naturvitenskapelige fag på bakgrunn av 17 kapitler. Gjennomsnittlig antall sider per kapittel innenfor humanistiske fag er 21, for samfunnsvitenskapelige fag 22 sider og for naturvitenskapelige fag 32 sider.

Enkelte pensumlister viste seg å være svært mangelfulle og en estimering, slik det beskrives ovenfor, var ikke mulig, dette gjelder særlig eldre pensumlister. Fordeling av pensumlitteratur etter språk er for disse estimert ut fra telling og prosentnering av antall titler.

Ved sammenligning av pensum etter språk for tre tidsrom valgte vi for å få et mest likeverdig sammenligningsgrunnlag å prosentnerer etter antall titler for alle tre periodene.

Når det gjelder angivelse av sidetall for yrkesutdanningene i høgskolen og sivilingeniør- og siviløkonomutdanningene er dette gjort på samme måte som for universitetsfagene. Men for en del av disse pensumlistene er opplysninger om antall sider svært mangelfulle. For flere av pensumlistene til sykepleier- og allmennlærerutdanningen er det store mangler når det gjelder sidenangivelser, men dette byr på få problemer da nesten alt pensum på norsk. For pensumlistene til de andre utdanningene hvor antall sider fremmedspråklig pensum er angitt, men totalt antall sider mangler er dette estimert ut fra gjennomsnittlig totalt antall sider pensum. Ingeniørutdanningen ved to høgskoler, toårig økonomisk-administrativ utdanning, sivilingeniørutdanningen ved Norges teknisk-naturvitenskap universitet og siviløkonomutdanningen ved Norges Handelshøyskole har svært mangelfulle sideangivelser og fordeling av pensumlitteratur etter språk er estimert ut fra telling og prosentnering av antall titler.

Når det gjelder totalt antall sider pensum for hvert fag/utdanning, angitt som (N) i tabellene, er ikke disse tallene direkte sammenlignbare mellom tilsynelatende like fag/utdanninger. Tallene er heller ikke sammenliknbare på tvers av fag, utdanninger og læresteder. I utgangspunktet ønsket vi å sammenligne grunnfag, første året av yrkesutdanninger i høgskolesektoren og grunnemner tilsvarende 20 vekttall. Denne målsetningen viste seg umulig å oppfylle. Konkret innebærer dette i vårt materiale at:

- For en del fag/utdanninger og læresteder angir pensumlisten kun fellespensum, dvs mindre enn 20 vekttall.
- Spennvidden i oppgitt pensum for humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag er fra 15 til 20 vekttall.
- Spennvidden i oppgitt pensum for de naturvitenskapelige grunnemnene er fra 5 til 20 vekttall.
- Spennvidden i oppgitt pensum for yrkesutdanningene i høgskolesektoren er fra 10 til 20 vekttall.

5 Sammensetning av pensum

Her redegjøres det for hvordan pensum på de ulike fagene er sammensatt. Det ses blant annet på bruk av forskjellige typer litteratur, antall pensumhenvisninger, bruk av oversatt litteratur, av litteratur skrevet av lærestedets ansatte og av kompendium.

5.1 Hovedtrekk

I denne undersøkelsen var det ønskelig å skille ut hvilken litteratur som har karakter av innføringslitteratur. Dette viste seg i mange tilfeller å være vanskelig. Nå kan det hevdes at siden denne undersøkelsen tar for seg grunnfag, grunnenmer og fellesfag i første året av yrkesrettede høgscoleutdanninger, vil store deler av pensum uansett ha preg av innføringslitteratur. Det som litteraturhenvisningene i pensumlistene derimot gir god angivelse av er om de har karakter av å være artikkel, bok eller utdrag av bok og arbeidsnotat/upublisert materiale i kompendium. Pensumlistenes sammensetning indikerer hvilken type litteratur pensum er satt sammen av. Videre sier det noe om i hvilken grad pensum er fragmentert eller består av noen få store lære- og fagbøker. Tabell 5.1 viser hovedtrekkene i pensumlistenes sammensetning for studieåret 1999/2000.

Av tabell 5.1 ser vi at naturvitenskapelige fag og ingeniørutdanningen skiller seg ut ved å ha betraktelig færre pensumhenvisninger enn humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag. Deres pensum består i hovedsak av et lite antall lærebøker. For fag innenfor humaniora og samfunnsvitenskap og de andre yrkesutdanningene inneholder pensum en rekke lære- og fagbøker, utdrag av disse og fagartikler.

Tabell 5.1 Pensumlistenes sammensetning for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.

Fagområde	Pensumlistenes sammensetning
Humaniora	<p>Pensumlistene inneholder i gjennomsnitt 38 litteraturhenvisninger.</p> <p>Pensum utgjøres hovedsakelig av fagbøker, lærebøker og kommentarlitteratur og utdrag av disse. I tillegg utgjør fagartikler omkring 5% av pensumlitteraturen.</p> <p>Medievitenskap skiller seg ut med en noe høyere andel fagartikler.</p>
Samfunnsvitenskap	<p>Pensumlistene inneholder i gjennomsnitt 41 litteraturhenvisninger.</p> <p>Pensum utgjøres hovedsakelig av lærebøker og fagbøker og utdrag av disse. I tillegg utgjør fagartikler omkring 5-10% av pensumlitteraturen.</p> <p>Psykologi skiller seg på den ene siden ut med svært få henvisninger, 10 bøker i gjennomsnitt. Sosialantropologi har på den andre siden i gjennomsnitt 91 pensumhenvisninger; ca 1/3 av pensum er fagartikler og ca 1/4 er monografier.</p>
Naturvitenskap	<p>Pensumlistene inneholder i gjennomsnitt 7 litteraturhenvisninger.</p> <p>Pensum består i stor grad av hele eller store deler av lærebøker. I tillegg er det stor bruk av arbeidsnotater, kopier og lignende i fagene biologi, fysikk og informatikk.</p>
Yrkesutdanning i høgskolesektoren	<p>Pensumlistene inneholder i gjennomsnitt 25 litteraturhenvisninger.</p> <p>Stort sett all litteratur kan karakteriseres som innføringslitteratur og består i hovedsak av lærebøker, men også enkelte artikler.</p> <p>Ingeniørutdanningen skiller seg ut ved å ha i gjennomsnitt 7 litteraturhenvisninger, mens allmennlærerutdanningen på den andre siden i gjennomsnitt har 58 litteraturhenvisninger.</p>

Merknad: Detaljer for hvert fag og hver institusjon finnes i vedleggstabell v2.

5.2 Oversatt litteratur

Ved oversatt litteratur er ikke lenger språkbarrieren et hinder for leseforståelsen. Kulturelle forhold, som er med på å prege den settingen fagstoffet presenteres i, vil derimot kunne være mindre kjent for leseren enn om fagstoffet var skrevet av en norsk forfatter. I tabell 5.2 vises bruk av oversatt litteratur etter fagområde for studieåret 1999/2000.

Av tabell 5.2 ser vi at naturvitenskapelige fag og ingeniørutdanningen skiller seg ut ved ikke å bruke oversatt litteratur. Allmennlærerutdanningen og sykepleierutdanningen har også svært begrenset bruk av oversatt litteratur. For fag innenfor humaniora og samfunnsvitenskap varierer bruken av oversatt litteratur fra fag til fag. Innenfor hvert fag er det også stor variasjon mellom lærestedene i bruk av oversatt litteratur.

Tabell 5.2 *Bruk av oversatt litteratur for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.*

Fagområde	Bruk av oversatt litteratur
Humaniora	<p>Bruken av oversatt litteratur utgjør i gjennomsnitt 6% av pensum.</p> <p>Filosofi har 14-37% oversatt litteratur på pensum, noe som i stor grad skyldes oversettelse av klassiske tekster.</p> <p>For historie utgjør oversatt litteratur 0-11% av pensum.</p> <p>For kristendom utgjør oversatt litteratur 0-6% av pensum.</p> <p>Medievitenskap har så godt som ingen oversatt pensumlitteratur.</p> <p>Den oversatte litteraturen består av fag- og lærebøker og utdrag av disse. Det er i hovedsak litteratur oversatt til norsk, men også en del litteratur som er oversatt til svensk eller dansk.</p>
Samfunnsvitenskap	<p>Bruken av oversatt litteratur utgjør i gjennomsnitt 9% av pensum.</p> <p>For sosiologi utgjør oversatt litteratur 4-24% av pensum.</p> <p>For pedagogikk utgjør oversatt litteratur 8-22% av pensum.</p> <p>For sosialantropologi utgjør oversatt litteratur 0-6% av pensum.</p> <p>For psykologi er det bare en institusjon, Universitetet i Bergen, som har 6 % oversatt litteratur.</p> <p>Sosialøkonomi har ingen bruk av oversatt litteratur.</p> <p>Den oversatte litteraturen består av fag- og lærebøker, utdrag av disse og enkelte artikler. Det er i hovedsak litteratur oversatt til norsk, men også en del litteratur som er oversatt til svensk eller dansk.</p>
Naturvitenskap	Ingen bruk av oversatt litteratur.
Yrkesutdanninger i høgskolesektoren	<p>Bruken av oversatt litteratur utgjør i gjennomsnitt 2% av pensum.</p> <p>For toårig økonomisk-administrativ utdanning utgjør oversatt litteratur 0-20% av pensum.</p> <p>Innenfor sykepleierutdanningen er det kun to institusjoner som har oversatt litteratur på pensum og det utgjør 2-4%.</p> <p>I allmennlærerutdanningen begrenses bruken av oversatt litteratur til et fåtall barnefortellinger/eventyr oppført under norskfaget.</p> <p>Ingeniørutdanningen har ingen bruk av oversatt litteratur.</p> <p>Den oversatte litteraturen består av fag- og lærebøker, utdrag av disse og enkelte artikler. Litteraturen er oversatt til norsk.</p>

Merknad: Detaljer for hvert fag og hver institusjon finnes i vedleggstabell v5.

5.3 Litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet

Grepsted (1994) hevder at fagmiljøene ikke prioriterer norske lærebøker fordi lærebokskrivning er lite meritterende, gir liten faglig prestisje og relativt lave inntekter. Tabell 5.3 viser bruk av litteratur skrevet av lærestedets ansatte etter fagområde for studieåret 1999/2000. Av tabell 5.3 ser vi at for fag innenfor alle de tre fagområdene ved universitetene er det eksempler på stor bruk av egenprodusert pensumlitteratur, og at det innenfor hvert fag er store variasjoner i bruk av litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet. Av yrkesutdanningene er det i ingeniørutdanningen vi finner relativ høy andel av egenprodusert pensumlitteratur, for de andre utdanningene er andelen mer beskjeden.

Tabell 5.3 *Bruk av litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.*

Fagområde	Bruk av litteratur skrevet av lærestedets ansatte
Humaniora	<p>Litteratur skrevet av lærestedets ansatte utgjør i gjennomsnitt 14% av pensum.</p> <p>Litteratur skrevet av lærestedets ansatte er hovedsakelige lærebøker, men også enkelte artikler.</p> <p>For medievitenskap utgjør denne litteraturen 9-42% av pensum.</p> <p>For historie utgjør denne litteraturen 0-38% av pensum.</p> <p>For kristendom utgjør denne litteraturen 4-31% av pensum.</p> <p>Filosofi skiller seg ut ved at bare en institusjon, Universitetet i Bergen, bruker litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet, 9%.</p> <p>Universitetsfag ved høgskolene har en mindre andel litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet enn universitetene. Historie ved høgskolene har ikke litteratur skrevet av ansatte ved eget lærested på pensum, mens det for kristendom ved høgskolene i gjennomsnitt er 8% slik litteratur på pensum.</p>
Samfunnsvitenskap	<p>Litteratur skrevet av lærestedets ansatte utgjør i gjennomsnitt 11% av pensum.</p> <p>Litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet er hovedsakelige lærebøker, men også enkelte artikler.</p> <p>I pedagogikk utgjør denne litteraturen 0-60% av pensum.</p> <p>I sosialantropologi utgjør denne litteraturen 3-37% av pensum.</p> <p>I psykologi utgjør denne litteraturen 0-17% av pensum.</p> <p>I sosiologi utgjør denne litteraturen 0-9% av pensum.</p> <p>For sosialøkonomi er pensumlitteratur skrevet av ansatte ved lærestedet så godt som totalt fraværende.</p> <p>Universitetene har langt større andel litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet på pensum enn høgskolene.</p>

Fagområde	Bruk av litteratur skrevet av lærestedets ansatte
Naturvitenskap	<p>Litteratur skrevet av lærestedets ansatte utgjør i gjennomsnitt 11% av pensum.</p> <p>Litteratur utarbeidet av ansatte ved lærestedet består hovedsakelig av kompendier.</p> <p>For biologi utgjør denne litteraturen 10-60% av pensum.</p> <p>For fysikk utgjør denne litteraturen 5-22% av pensum.</p> <p>For informatikk utgjør denne litteraturen 0-30% av pensum.</p> <p>For kjemi utgjør denne litteraturen 0-25% av pensum.</p> <p>For matematikk er det ingen bruk av litteratur utarbeidet av ansatte ved lærestedet.</p> <p>Det er ingen vesentlig forskjell mellom universiteter og høyskoler i litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet.</p>
Yrkesutdanninger i høgskolesektoren	<p>Litteratur skrevet av lærestedets ansatte utgjør i gjennomsnitt 3% av pensum.</p> <p>Litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet er i hovedsak lærebøker og utdrag av disse.</p> <p>For ingeniørutdanningen utgjør denne litteraturen 0-22% av pensum.</p> <p>For allmennlærerutdanningen utgjør denne litteraturen 0-5% av pensum.</p> <p>For toårig økonomisk-administrativ utdanning er 5% av pensum ved en institusjon, Høgskolen i Nord-Trøndelag, skrevet av ansatte ved lærestedet.</p> <p>For sykepleierutdanningen er 5% av pensum ved to institusjoner, Høgskolen i Agder og Høgskolen i Vestfold, skrevet av ansatte ved lærestedet.</p>

Merknad: Detaljer for hvert fag og hver institusjon finnes i vedleggstabell v6.

5.4 Bruk av kompendium

Kompendier kan bestå av så mangt, alt fra kopier av deler av fag- og lærebøker, artikler fra fagtidsskrifter til arbeidsnotater. Grepstad (1994) hevder at i stedet for skriving av lærebøker så øker produksjonen av kompendier. Bruken av kompendium som presentasjonsmedium for pensum kan derfor oppfattes som en konkurrent til salg og utgivelse av lærebøker. Men utarbeiding av kompendier kan også være et første skritt på vei mot utarbeidelse av en lærebok. Et faglig materiale eller et arbeidsnotat, som ikke er ferdig bearbeidet slik at det kan utgis som bok, kan i mange tilfeller være nyttige for studenter og egne seg for kompendier.

Tabell 5.4 viser bruk av kompendier etter fagområde i studieåret 1999/2000. Av tabell 5.4 ser vi at det innenfor alle fagområder brukes kompendier. Men at det varierer hvilken type litteratur som trykkes opp i kompendier. For de

naturvitenskapelige fagene benyttes kompendier for faglig fremstilling og arbeidsnotater som tidligere ikke er utgitt i bokform. For de andre fagområdene inneholder kompendiene stort sett kopier av tidligere utgitt materiale.

Tabell 5.4 *Bruk av kompendium i studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.*

Fagområde	Bruk av kompendium
Humaniora	<p>I gjennomsnitt er 10% av pensum i kompendier.</p> <p>Kompendiene inneholder i hovedsak utdrag av fag- og lærebøker, kildemateriale, og en del fagartikler.</p> <p>For filosofi er 2-23% av pensum i kompendier.</p> <p>For historie er 0-18% av pensum i kompendier.</p> <p>For medievitenskap er 5-15% av pensum i kompendier.</p> <p>For kristendom er 0-21% av pensum i kompendier.</p>
Samfunnsvitenskap	<p>I gjennomsnitt er 10% av pensum i kompendier.</p> <p>Kompendiene består av utdrag av fag- og lærebøker og fagartikler.</p> <p>For sosialantropologi er 20-41% av pensum i kompendier.</p> <p>For sosiologi er 3-34% av pensum i kompendier.</p> <p>For pedagogikk er 0-14% av pensum i kompendier.</p> <p>I psykologi er det bare Universitetet i Bergen som bruker kompendium, 6% av pensum.</p> <p>I sosialøkonomi er det bare Universitetet i Oslo som bruker kompendium, 5% av pensum.</p>
Naturvitenskap	<p>I gjennomsnitt er 10% av pensum i kompendier.</p> <p>Kompendiene består av arbeidsnotater, kopier av håndbøker og faglige fremstillinger som ikke er utgitt i bokform.</p> <p>For biologi er 10-37% av pensum i kompendier.</p> <p>For fysikk er 5-22% av pensum i kompendier.</p> <p>For informatikk er 0-30% av pensum i kompendier.</p> <p>I kjemi er 0-6% av pensum i kompendier.</p> <p>Matematikk har ingen bruk av kompendier.</p>

Fagområde	Bruk av kompendium
Yrkesutdanninger i høgskolesektoren	<p>I gjennomsnitt er ca 3% av pensumlitteraturen i kompendier.</p> <p>Kompendiene består i hovedsak av arbeidsnotater, deler av bøker og fagartikler.</p> <p>For allmennlærerutdanningen er ca 5% av pensum i kompendier.</p> <p>For sykepleierutdanningen er 0-10% av pensum i kompendier.</p> <p>For ingeniørutdanningen er det bare to læresteder som bruker kompendier, Høgskolen i Bergen med 14% og Høgskolen i Østfold med 22% av pensumlitteraturen i kompendier.</p> <p>For toårig økonomisk-administrativ utdanning er det bare en institusjon, Høgskolen i Vestfold som har ca 1% av pensum i kompendium.</p>

Merknad: Detaljer for hvert fag og hver institusjon finnes i vedleggstabell v7.

6 Forholdet mellom norsk- og fremmedspråklig pensumlitteratur for studieåret 1999/2000

Her presenteres fordeling av pensumlitteratur etter språk for grunnfag/grunnemner, første året av yrkesutdanninger i høgscolesektoren og første året av sivilingeniør- og siviløkonomutdanningen for studieåret 1999/2000. Først sammenlignes gjennomsnittlig fordeling for tradisjonelle universitetsfag med yrkesutdanninger ved høgskolene. Dernest sammenlignes de ulike fagområder og forskjeller innenfor hvert fagområde/utdanning. Deretter sammenlignes tradisjonelle universitetsfag ved universitetene med tilsvarende fag ved høgskolene. Til slutt sammenlignes høgskolenes ingeniør- og økonomiutdanninger med sivilingeniørutdanningen ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og siviløkonomutdanningene ved Norges Handelshøyskole.

6.1 Tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger ved høgskolene

Tabell 6.1 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for fjorten tradisjonelle universitetsfag på grunnfagsnivå og for fellesfagene i første året av fire yrkesrettede høgscoleutdanninger for studieåret 1999/2000. Hvert fag/utdanning er undersøkt ved mellom fire og åtte læresteder. I tabell 6.1 ser vi at yrkesutdanninger i høgscolesektoren gjennomsnittlig har nesten alt pensum på norsk, mens tradisjonelle universitetsfag gjennomsnittlig har om lag halvparten av sitt pensum på norsk.

Tabell 6.1 *Universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.*

Utdanningstype	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Yrkesutdanninger i høgskolesektoren	92	1	7	100	(3397)
Universitetsfag	48	3	49	100	(3057)
Alle utdanningene	58	3	40	101	(3152)

Merknad:

1. "Universitetsfag" består av 9 grunnfag og 5 grunnemner gitt ved både universiteter og høgskoler.
2. "Alle utdanningene" består av 14 universitetsfag og 4 yrkesutdanninger i høgskolesektoren.
3. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

6.2 Forskjeller mellom fagområder

Tabell 6.2 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for humanistiske og samfunnsvitenskapelige grunnfag og naturvitenskapelige grunnemner for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.2 ser vi at humanistiske fag gjennomsnittlig har størst andel norsk pensum. Det er også innenfor humaniora en finner størst andel svensk eller dansk litteratur. Naturvitenskapelige grunnemner har gjennomsnittlig en lavere andel norsk pensum enn både de humanistiske og de samfunnsvitenskapelige grunnfagene.

Tabell 6.2 *Humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.*

Fagområde	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Humaniora	57	9	35	101	(3891)
Samfunnsvitenskap	51	3	46	100	(3620)
Naturvitenskap	36	0	64	100	(1891)
Gjennomsnitt	48	4	48	100	(3134)

Merknad:

1. Universitetsfag på grunnfagsnivå både i universitets- og høyskolesektoren.
2. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

6.3 Forskjeller mellom fag og utdanninger

6.3.1 Humanistiske fag

Tabell 6.3 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for fire humanistiske grunnfag for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.3 ser vi at det er store forskjeller mellom fagene i andel norsk pensumlitteratur. Både for kristendom og historie er om lag 3/4 av pensum på norsk. For medievitenskap er godt over halvparten av pensum norsk, mens for filosofi har i underkant av 1/5-del av pensum på norsk.

Tabell 6.3 Humanistiske fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Filosofi	18	11	71	100	(1885)
Historie	76	1	23	100	(5071)
Medievitenskap	57	8	35	100	(3731)
Kristendom	77	14	9	100	(4875)
Gjennomsnitt	57	9	35	101	(3891)

Merknad:

1. Humanistiske fag på grunnfagsnivå både i universitets- og høgskolesektoren.
2. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

6.3.2 Samfunnsvitenskapelige fag

Tabell 6.4 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for fem samfunnsvitenskapelige grunnfag for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.4 fremgår det at det er store variasjoner mellom fagene i pensumlitteraturens språk. Pedagogikk har gjennomsnittlig godt over 80 prosent pensum på norsk. Også sosiologi og sosialøkonomi har en stor andel norsk pensum, rundt 60 prosent. Psykologi og sosialantropologi skiller seg derimot ut med overvekt av engelsk pensum.

Tabell 6.4 Samfunnsvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Pedagogikk	84	6	10	100	(3594)
Psykologi	20	0	80	100	(3673)
Sosialantropologi	34	1	66	101	(4547)
Sosialøkonomi	57	2	41	100	(2410)
Sosiologi	62	4	34	100	(3878)
Gjennomsnitt	51	3	46	100	(3620)

Merknad:

1. Samfunnsvitenskapelige fag på grunnfagsnivå både i universitets- og høgskolesektoren.
2. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

6.3.3 Naturvitenskapelige fag

Tabell 6.5 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for 5 naturvitenskapelige grunnemner for studieåret 1999/2000. Med grunnemner menes en emnegruppe innenfor hvert fagområde som danner en grunnleggende basis for videre studier, dette er i de fleste tilfeller obligatoriske grunnemner og kan betraktes som innføring i hvert fag. Av tabell 6.5 kan en se at det er stor variasjon i pensumlitteraturens språk for hvert av fagene. Matematikk har 75 prosent norsk pensum, fysikk har 40 prosent, biologi 36 prosent og informatikk 19 prosent, mens kjemi bare har 10 prosent.

Tabell 6.5 Naturvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Språk		Sum	(N)
	Norsk	Engelsk		
Biologi	36	64	100	(2192)
Fysikk	40	60	100	(1356)
Informatikk	19	81	100	(2032)
Kjemi	10	90	100	(2886)
Matematikk	75	25	100	(987)
Gjennomsnitt	36	64	100	(1891)

Merknad:

1. Naturvitenskapelige fag på grunnfagsnivå både i universitets- og høgskolesektoren.
2. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
3. Det benyttes ikke pensumlitteratur på andre språk enn norsk eller engelsk.

6.3.4 Yrkesutdanninger i høgskolesektoren

Tabell 6.6 viser gjennomsnittlig andel pensumlitteratur etter språk for fire yrkesutdanninger ved høgskolene for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.6 ser vi at alle de fire yrkesutdanningene i høgskolesektoren har høy andel norsk pensum. Allmennlærer- og sykepleierutdanningen har så godt som alt pensum på norsk. Toårig økonomisk-administrativ utdanning har i overkant av 90 prosent norsk pensum, mens ingeniørutdanningen for sine fellesfag i første året av utdanningen har i underkant av 80 prosent norsk pensum.

Tabell 6.6 Yrkesutdanninger i høgskolesektoren. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Type utdanning	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Allmennlærer	98	2	0	100	(4000)
Sykepleier	99	1	+	100	(3533)
Ingeniør	78	0	22	100	(1657)
Toårig økonomisk-administrativ utdanning	93	0	7	100	(4399)
Gjennomsnitt	92	1	7	100	(3397)

Merknad:

1. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
2. "+" indikerer at det er noe pensum på engelsk, men at det etter vanlige avrundingsregler ikke an rundes av til 1.

6.4 Tradisjonelle universitetsfag ved universitetene og ved høgskolene

Hvert av universitetsfagene er undersøkt ved mellom tre til seks læresteder. En del tradisjonelle universitetsfag tilbys både ved universitetene og ved enkelte høgskoler. I tillegg til å undersøke den språklige fordelingen av pensumlitteraturen ved universitetene er det for syv fag også sett på pensumlitteraturen ved høgskolene. Disse fagene er historie, kristendom, pedagogikk, sosialøkonomi, sosiologi, informatikk og matematikk. I tabell 6.7 ses det på forskjeller i pensumlitteratur mellom universitetene og høgskolene for disse syv fagene samlet for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.7 kan vi se at tradisjonelle universitetsfag som tilbys ved høgskolene gjennomsnittlig har en noe større andel norsk pensum enn disse fagene har ved universitetene. Men for alle de syv fagene har både tilbudet ved høgskolene og ved universitetene gjennomsnittlig en overvekt av norsk pensumlitteratur.

Tabell 6.7 Tradisjonelle universitetsfag ved universitetene og høgskolene. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

	Språk			Sum	(N)
	Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Universitetsfag ved universitetene	61	5	36	102	(3066)
Universitetsfag ved høgskolene	72	2	26	100	(3610)
Gjennomsnitt	66	4	31	101	(3338)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

Tabell 6.8 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for historie og kristendom grunnfag ved universitetene og ved høgskolene for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.8 ser vi at for kristendom er det stor forskjell mellom universitets- og høgskolesektoren når det gjelder pensumlitteraturens språk. Ved høgskolene er i overkant av 90 prosent av pensum norsk, mens den for universitetene er på i overkant av 60 prosent. For historie er det så godt som ingen forskjell i gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteraturen.

Tabell 6.8 Humanistiske fag ved universitetene og ved høgskolene. Pensumlitteraturen etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Type lærested	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Svensk/ Dansk	Engelsk		
Historie	Universitet	76	2	22	100	(5344)
	Høgskole	76	0	24	100	(4526)
Kristendom	Universitet	63	23	16	100	(4417)
	Høgskole	92	5	4	101	(5332)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

Tabell 6.9 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for pedagogikk, sosialøkonomi og sosiologi grunnfag ved universitetene og ved høyskolene for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.9 ser vi at det er stor forskjell i fordeling av pensumlitteraturens språk for sosialøkonomi ved universitetene og ved høyskolene. Ved høyskolene er i overkant av 90 prosent av pensum norsk, mens det ved universitetene er i underkant av 50 prosent. For sosiologi har høyskolene en relativt større andel norskspråklig pensumlitteratur, med om lag 75 prosent, enn universitetene med om lag 55 prosent. For pedagogikk er forskjellene relativt sett små.

Tabell 6.9 Samfunnsvitenskapelige fag ved universitetene og høyskolene. Pensumlitteraturen etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Type lærested	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Pedagogikk	Universitet	82	6	14	100	(3644)
	Høyskole	89	8	4	101	(3518)
Sosialøkonomi	Universitet	49	3	49	101	(2112)
	Høyskole	92	0	8	100	(3605)
Sosiologi	Universitet	55	5	41	101	(3891)
	Høyskole	76	3	22	101	(3851)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentivering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

Tabell 6.10 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for informatikk og matematikk for studieåret 1999/2000. Av tabell 6.10 ser vi at det er relativt stor forskjell i pensumlitteraturens språk mellom universitetene og høyskolene, forskjellene går i ulik retning for de to fagene. For informatikk er den norskspråklige andelen størst ved høyskolene, mens det for matematikk er universitetene som har størst andel norsk pensum.

Tabell 6.10 *Naturvitenskapelige fag ved universitetene og høgskolene. Pensumlitteraturen etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.*

Fag	Type lærested	Språk		Sum	(N)
		Norsk	Engelsk		
Informatikk	Universitet	13	87	100	(1399)
	Høgskole	31	70	101	(3298)
Matematikk	Universitet	88	13	101	(792)
	Høgskole	51	49	100	(1144)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

6.5 Forskjeller i ingeniør- og økonomiutdanning mellom høgskolene og universitet/-vitenskapelig høgskole

Tabell 6.11 viser gjennomsnittlig andel pensumlitteratur etter språk for fellesfagene i første året av ingeniør- og toårig økonomisk-administrativ utdanning ved høgskolene og for sivilingeniørutdanningen ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og siviløkonomutdanningen ved Norges Handelshøyskole for studieåret 1999/2000.

Av tabell 6.11 ser vi en betydelig forskjell i andel norsk pensum for fellesfagene for første året av ingeniørutdanningen og sivilingeniørutdanningen. For sivilingeniørutdanningen er andelen norskspråklig pensum på 34 prosent, mens den for ingeniørutdanningen er 78 prosent. Dette innebærer en forskjell mellom ingeniørutdanningen og sivilingeniørutdanningen på hele 44 prosentpoeng.

Av tabell 6.11 ser vi også en enda større forskjell i andelen norsk pensum mellom første året av toårig økonomisk-administrativ utdanning og siviløkonomstudiet. Siviløkonomutdanningen har en andel norskspråklig pensum på 40 prosent, mens den for toårig økonomisk-administrativ utdanning er på 93 prosent. Dette innebærer en forskjell på 53 prosentpoeng.

Tabell 6.11 *Profesjonsutdanninger i høgskolesektoren og ved universitetet og vitenskapelig høgskole. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.*

Utdanning	Type lærested	Språk		Sum	(N)
		Norsk	Engelsk		
Sivilingeniør	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet	34	66	100	(3900)
Ingeniør	Høgskole	78	22	100	(1657)
Siviløkonom	Norges Handelshøyskole	40	60	100	(10)
Toårig Økonomisk/administrativ	Høgskole	93	7	100	(4399)

Merknad:

1. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er tgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
2. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler.

6.6 Oppsummering

Kartleggingen av pensumlitteraturens språk for studieåret 1999/2000 viser at det er store forskjeller mellom tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren. Yrkesutdanningene har i gjennomsnitt i overkant av 90 prosent norsk pensum, mens de tradisjonelle universitetsfagene har i gjennomsnitt i underkant av 50 prosent.

Av yrkesutdanningene ved høgskolene har allmennlærer- og sykepleierutdanningene så godt som alt pensum på norsk. Toårig økonomisk-administrativ utdanning har i overkant av 90 prosent og ingeniørutdanningen har i underkant av 80 prosent.

Når det gjelder de ulike fagområdene innenfor universitetsfagene har humanistiske fag i gjennomsnitt høyest andel norsk pensum med 57 prosent, samfunnsvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 51 prosent og naturvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 36 prosent. Men det er også store forskjeller mellom de ulike fagene innenfor hvert fagområde. Historie, kristendom, pedagogikk og matematikk har i gjennomsnitt en andel på 75-85 prosent norsk pensum. Medievitenskap, sosialøkonomi og sosiologi har i gjennomsnitt en andel på 57-62 prosent norsk pensum. Sosialantropologi, biologi og fysikk har i gjennomsnitt en andel fra 34-40 prosent norskspråklig pensum. Filosofi, psykologi, informatikk og kjemi har i gjennomsnitt en andel på 10-20 prosent eller mindre norsk pensum. For fag som gis både ved universitetene og høgskolene er det for 10 av 11 fag større andel pensum på norsk ved høgskolene enn ved universitetene. Unntaket er

matematikk hvor det er større andel norsk pensum ved universitetene enn ved høyskolene.

For ingeniør- og økonomiutdanninger er det langt større andel norsk pensum ved høyskolene enn ved ett universitet og en vitenskapelig høyskole.

Kartleggingen av pensumlitteratur for 20 ulike fag og utdanninger viser at de forventningene til forskjeller i andel norsk pensum mellom sektorer og mellom de enkelte fagområder, fag og utdanninger, som ble skissert i avsnittet 3.3 i introduksjon, i stor grad innfris. Mulige forklaringer til forskjellene mellom fag og mellom de enkelte læresteder blir videre fulgt opp i del 2.

7 Endringer i løpet av et tyve og et trettifem års perspektiv

Her presenteres fordelingen av pensumlitteraturens språk for grunnfag/grunnemner og første året av yrkesutdanninger i høgsolen for studieåret 1979/80. Dette sammenlignes med tilsvarende fordelinger for studieåret 1999/2000. Presentasjonen tar først for seg den gjennomsnittlige fordelingen for tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren. Deretter sammenlignes fagområder og til slutt hvert enkelt fag og hver enkelt yrkesutdanning. Til slutt sammenlignes dagens pensumlistor med tilsvarende for 35 og 20 år tilbake for fem universitetsfag.

7.1 Tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren

Tabell 7.1 sammenlikner gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren for studieåret 1979/80 og 1999/2000. For studieåret 1979/80 er hvert fag undersøkt ved fra ett til tre læresteder. For studieåret 1999/2000 er hvert fag undersøkt ved mellom fire og åtte læresteder.

Av tabell 7.1 ser vi at det gjennomsnittlig er store forskjeller i pensumlitteraturens språk for universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren. Mens yrkesutdanningene hadde 94 prosent norsk pensum, har universitetsfagene 38 prosent.

Tabell 7.1 Universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Utdanningstype	År	Språk				Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk	Tysk		
Yrkesutdanning i høgskolesektoren	1979/80	94	5	1	0	100	(IO)
	1999/2000	92	1	7	0	100	(3397)
Universitetsfag	1979/80	38	13	49	+	100	(2382)
	1999/2000	49	3	47	0	100	(3086)

Merknad:

1. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
2. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler.
3. "+" indikerer at det er noe pensum på tysk, men at dette etter vanlige avrundingsregler ikke kan rundes av til

I tabell 7.1 ser vi at til sammenlikning med dagens gjennomsnittlige fordeling av pensumlitteratur så har det for yrkesutdanninger i høgskolen skjedd kun små endringer i bruk av norsk pensum, svensk og dansk pensum ser imidlertid ut til å ha blitt byttet ut med engelsk. For universitetsfag er det en økning i norsk pensum fra studieåret 1979/80 til 1999/2000. Men denne økningen skyldes stort sett nedgang i svensk og dansk litteratur og i liten grad nedgang i engelsk litteratur.

7.2 Forskjeller mellom fagområder

Tabell 7.2 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteraturens språk for humanistiske og samfunnsvitenskapelige grunnfag og naturvitenskapelige grunnemner for studieåret 1979/80 og 1999/2000.

Av tabell 7.2 ser vi at humanistiske fag gjennomsnittlig hadde størst andel norsk (46%) og svensk eller dansk (23%) pensum. Naturvitenskapelige fag hadde med 29 prosent lavest andel norsk pensum.

I tabell 7.2 ser vi at det har skjedd en økning fra studieåret 1979/80 til 1999/00 på i overkant av 10 prosentpoeng i bruk av norsk pensum for alle fagområdene. Men nedgangen i engelsk pensum har ikke vært tilsvarende stor. Derimot har det vært en markant nedgang i bruk av svensk eller dansk litteratur.

Tabell 7.2 Universitetsfag etter fagområde i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Fagområde	År	Språk				Sum	(N)
		Svensk/-		Engelsk	Tysk		
		Norsk	Dansk				
Humaniora	1979/80	46	23	30	1	99	(2721)
	1999/2000	57	9	34	0	100	(3944)
Samfunns- vitenskap	1979/80	38	9	53	0	100	(3576)
	1999/2000	51	3	46	0	101	(3620)
Naturvitenskap	1979/80	29	8	64	0	101	(850)
	1999/2000	40	0	60	0	100	(1737)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosenttering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanning og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

7.3 Forskjeller mellom fag og utdanninger

7.3.1 Humanistiske fag

Tabell 7.3 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for tre humanistiske grunnfag, både for studieåret 1979/80 og 1999/2000. Av tabell 7.3 ser vi at både kristendom med 65 prosent og historie med 58 prosent hadde høy andel norsk pensum. Filosofi skiller seg ut og hadde bare 14 prosent norsk pensum. Videre kan en se at alle fagene hadde en god del pensum på svensk eller dansk.

I tabell 7.3 kan en se at det for alle fagene har skjedd en økning i andelen norsk pensum, størst har økningen vært for historie. Samtidig har det ikke skjedd store endringer i andelen engelsk pensum, men retningen er økende. Svensk og dansk pensum har hatt en markant nedgang.

Tabell 7.3 Humanistiske fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Fag	År	Språk				Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk	Tysk		
Filosofi	1979/80	14	20	64	1	100	(2000)
	1999/2000	18	11	71	0	100	(1885)
Historie	1979/80	58	25	18	0	101	(3441)
	1999/2000	76	1	23	0	100	(5071)
Kristendom	1979/80	65	25	7	3	100	(IO)
	1999/2000	77	14	9	0	100	(4875)

Merknad:

1. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
2. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler.

7.3.2 Samfunnsvitenskapelige fag

Tabell 7.4 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for fem samfunnsvitenskapelige grunnfag, både for studieåret 1979/80 og 1999/2000.

Av tabell 7.4 kan vi se at det var store variasjoner mellom fagene i pensumets språk. Sosiologi med 74 prosent og pedagogikk med 70 prosent hadde en stor andel norsk pensum. Sosialøkonomi har 34 prosent norsk pensum. Sosialantropologi med 7 prosent og psykologi med 5 prosent hadde liten andel norsk pensum.

I tabell 7.4 ser vi at det bare er sosiologi som har hatt en nedgang i andelen norsk pensum. De andre fagene har hatt en økning i andelen norsk pensum fra 14 til 27 prosentpoeng. Størst har økningen vært for sosialantropologi og sosialøkonomi. Sosialøkonomi har også hatt en stor nedgang i andelen svensk eller dansk pensum.

Tabell 7.4 Samfunnsvitenskapelige fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Fag	År	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Pedagogikk	1979/80	70	6	24	100	(3878)
	1999/2000	84	6	10	100	(3594)
Psykologi	1979/80	5	0	95	100	(2500)
	1999/2000	20	0	80	100	(3673)
Sosialantropologi	1979/80	7	4	89	100	(4000)
	1999/2000	34	1	66	101	(4547)
Sosialøkonomi	1979/80	34	31	35	100	(3500)
	1999/2000	57	2	41	100	(2410)
Sosiologi	1979/80	74	5	21	100	(4000)
	1999/2000	62	4	34	100	(3878)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentnering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

7.3.3 Naturvitenskapelige fag

Tabell 7.5 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteratur etter språk for tre naturvitenskapelige grunnetnemner, både for studieåret 1979/00 og 1999/2000.

Av tabell 7.5 kan en se at biologi skilte seg ut ved å være det som eneste faget som hadde svensk og dansk litteratur på pensum. Kjemi med 75 prosent og matematikk med 67 prosent hadde stor andel engelsk pensum.

I tabell 7.5 ser vi at kjemi har hatt en nedgang i andel norsk pensumlitteratur, mens biologi har hatt en økning på 8 prosentpoeng for norsk pensum samtidig som andelen engelsk pensum har økt med 14 prosentpoeng. Svensk og dansk pensum i biologi har blitt totalt borte. Matematikk har hatt en økning på 42 prosentpoeng i andel norsk pensum.

Tabell 7.5 Naturvitenskapelige fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Fag	År	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Biologi	1979/80	28	23	50	101	(1250)
	1999/2000	36	0	64	100	(2192)
Kjemi	1979/80	25	0	75	100	(2150)
	1999/2000	10	0	90	100	(2032)
Matematikk	1979/80	33	0	67	100	(450)
	1999/2000	75	0	25	100	(987)

Merknad:

(N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosenttelling varierer. Dette skyldes primært at antallet vekttall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.

7.3.4 Yrkesutdanninger i høyskolesektoren

Tabell 7.6 viser gjennomsnittlig fordeling av pensumlitteraturens språk for hver av de fire yrkesutdanningene for studieåret 1979/80 og 1999/2000.

Av tabell 7.6 kan vi se at alle de fire yrkesutdanningene i høyskolesektoren hadde svært høy andel norsk pensum for 20 år siden. Allmennlærer- og sykepleierutdanningen hadde alt pensum på norsk for 20 år siden. Toårig økonomisk-administrativ utdanning hadde nesten alt pensum på norsk, bare 3 prosent av pensum var engelsk. Ingeniørutdanningen hadde 80 prosent norsk pensum og resten er svensk eller dansk.

Av tabell 7.6 ser vi at det er så godt som ingen endring i pensumlitteraturens språk for allmennlærer- og sykepleierutdanningen. For toårig økonomisk-administrativ utdanning er det en svak økning i andelen engelsk pensumlitteratur, men fremdeles er nesten alt pensum på norsk. For ingeniørutdanningen er andelen norsk pensum nesten uendret, men andelen svensk og dansk pensum som ble benyttet i 1979/80 er i dag byttet ut med engelsk pensum. Dette kan ha sammenheng med de endringer som er har skjedd med ingeniørutdanningen for å bringe den opp på et internasjonalt nivå. På midten av 80-tallet gikk ingeniørutdanningen fra å være toårig til bli treårig. En av grunnene til at den ble treårig var for å få stå i den europeiske ingeniørorganisasjonen FEANI⁴ sitt register. FEANI er en organisasjon for nasjonale ingeniørorganisasjoner i 27 europeiske land. FEANIs register har til hensikt å utarbeide rammer for gjensidig godkjenning av kvalifikasjoner (Hatlevik 2000).

Tabell 7.6 Yrkesutdanninger i høgskolesektoren i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.

Utdanning	År	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Allmennlærer	1979/80	100	0	0	100	(IO)
	1999/2000	98	2	0	100	(4000)
Sykepleier	1979/80	100	0	0	100	(IO)
	1999/2000	99	1	+	100	(3533)
Ingeniør	1979/80	80	20	0	100	(IO)
	1999/2000	78	0	22	100	(1657)
Toårig økonomisk/ administrativ utd.	1979/80	97	0	3	100	(IO)
	1999/2000	93	0	7	100	(4399)

Merknad:

1. (N) er gjennomsnittlig antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten.
2. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler.
3. "+" indikerer at det er noe pensum på engelsk, men at dette etter vanlige avrundingsregler ikke kan rundes av til 1.

7.4 Endringer over tid: 1964, 1979 og 1999

Tabell 7.7 viser pensumlister for fem universitetsfag fra tre perioder. Av tabell 7.7 kan vi se at det har vært en økning i andelen norsk pensum fra 1964 til 1979 for alle de fem fagene, unntatt historie ved Universitetet i Oslo. Det har også skjedd en videre økning i andel norsk pensum fra 1979 til 1999 for alle fagene unntatt sosiologi ved Universitetet i Oslo. For fagene kristendom, pedagogikk og sosiologi skjedde den største endringen i andel norsk pensum fra 1964 til 1979.

Andelen engelsk pensum har variert noe fra fag til fag og over tid. For historie har den økt, for pedagogikk har den sunket betydelig og for psykologi har den sunket noe. For kristendom sank andelen engelsk pensum fra 1964 til 1979 for så å ha steget igjen i 1999. Sosiologi hadde i overkant av 70 prosent engelsk pensum i 1964. I 1979 var andelen engelsk pensum nede i 6 prosent for sosiologi. I 1999 hadde andelen engelsk pensum på sosiologi igjen steget til i underkant av 50 prosent.

Andelen svensk og dansk pensum har sunket betydelig for fag som historie, kristendom og pedagogikk som hadde 29-50 prosent av pensum på svensk eller

⁴ FEANI står for Fédération Européenne d'Associations Nationales d'Ingénieurs.

dansk i 1964. I 1979 lå andelen svensk og dansk pensum for disse fagene på 4-25 prosent. I dag ligger denne andelen på 0-6 prosent.

Av (N) i tabell 7.7 kan en også se at det for fagene historie, kristendom, pedagogikk og sosiologi har skjedd en bevegelse vekk fra at pensum var samlet i noen få læreverk mot et mer fragmentert pensum.

Tabell 7.7 *Universitetsfag i 1964, 1979 og 1999. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.*

Fag	År	Språk				Sum	(N)
		Svensk/-		Engelsk	Tysk		
		Norsk	Dansk				
Historie ved UiB	1964	67	29	5	0	101	21
	1979	73	8	19	0	100	26
	1999	87	0	13	0	100	39
Historie ved UiO	1964	67	33	0	0	100	9
	1979	54	27	20	0	100	15
	1999	66	6	29	0	100	35
Kristendom ved UiO	1964	36	50	14	0	100	14
	1979	63	25	8	3	99	24
	1999	65	7	28	0	100	54
Pedagogikk ved UiO	1964	25	33	42	0	100	12
	1979	74	4	22	0	100	23
	1999	81	6	12	0	101	41
Psykologi ved UiO	1964	0	0	100	0	100	8
	1979	0	0	100	0	100	8
	1999	13	0	88	0	101	8
Sosiologi ved UiO	1964	21	0	71	7	99	14
	1979	82	12	6	0	100	17
	1999	48	3	48	0	99	89

Merknad: (N) er antall titler.

7.5 Oppsummering

I gjennomgangen av pensumlitteraturens språk tyve år tilbake finner vi mye av de samme tendenser og forskjeller som i dag mellom de ulike fag og utdanningstyper.

Den største endringen som har skjedd fra 1979 til i dag er en markert nedgang i andel svensk og dansk pensum. Det har også for alle universitetsfagene utenom sosiologi og kjemi vært en viss oppgang i andel norsk pensum. For yrkesutdanningene i høgsolen har det kun vært en liten nedgang i andel norsk pensum, men det er bare på et par prosentpoeng.

En sammenligning av pensumlister fra 1964, 1979 og 1999 bekrefter en bevegelse bort fra svensk og dansk litteratur mot mer norske og engelske lærebøker. I tillegg viser den at pensum har blitt mer fragmentert.

Ut fra sammenligningen mellom pensumlitteraturens språk over tid er det ikke grunnlag for å hevde at andelen norsk pensum i grunnutdanningene har sunket, snarere tvert i mot.

8 Oppsummering og kommentar til del 1

Vi har i del 1 gitt en oversikt over pensumlitteraturen for 20 grunnutdanninger i både universitets- og høyskolesektoren. Endringer over tid er kartlagt ved å sammenligne dagens pensumlistene for 11 fag med tilsvarende fra 20 år tilbake og for 5 fag også med pensumlistene fra 35 år tilbake. Her presenteres noen hovedtrekk fra kartleggingen.

8.1 Forskjeller mellom universiteter og høyskoler

En slående forskjell er den store ulikheten mellom tradisjonelle universitetsfag og yrkesutdanninger i høyskolesektoren. Yrkesutdanningene har i gjennomsnitt i overkant av 90 prosent norskspråklig pensum, mens de tradisjonelle universitetsutdanningene i gjennomsnitt har i underkant av 50 prosent. Dette er i tråd med forventningene om høyere andel engelskspråklig litteratur blant de tradisjonelle universitetsfagene enn blant yrkesutdanninger i høyskolesektoren. Forventningene er begrunnet ut fra at mange akademiske studier har store deler av sitt kunnskapsområde og teorigrunnlag felles med tilsvarende fagområder i andre land. De akademiske studiene er derfor i stor grad rettet mot internasjonale forskerfellesskap. Yrkesutdanningene i høyskolesektoren er derimot i hovedsak rettet mot spesifikke jobber på det norske arbeidsmarkedet, altså det nasjonale og lokale praksisfeltet. I tillegg reguleres innholdet i tre av de fire yrkesutdanningene som her er kartlagt av rammeplaner. Det var forventet at også rammeplaner skulle kunne være av betydning for andelen norske lærebøker ved at nedslagsfeltet for lærebøker blir forholdsvis stort.

8.2 Forskjeller mellom fagområder ved universitetet

Av de ulike fagområdene for de tradisjonelle universitetsfagene har humanistiske fag i gjennomsnitt høyest andel norsk pensumlitteratur med 57 prosent, samfunnsvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 51 prosent og naturvitenskapelige fag har i gjennomsnitt 36 prosent. Disse resultatene stemmer godt overens med antagelsene om at naturvitenskapelige fag generelt er mer internasjonalt orientert enn samfunnsvitenskapelige og humanistiske fag. Dette begrunnes med at de naturvitenskapelige fagene er mindre influert av geografiske, samfunnsmessige og kulturelle forhold. Innenfor naturvitenskapen går også forskningen svært fort. Den

lave andelen norsk litteratur kan skyldes at behovet for å ha kontinuerlig oppdatert litteratur gjør at aktualiteten for lærebøkene begrenses til en svært kort periode før de foreldes, noe som gjør det lite lønnsomt å utgi norske lærebøker.

8.3 Forskjeller mellom fag

Det er store forskjeller mellom fordeling av pensum etter språk blant de ulike fagene innenfor hvert fagområde. For de fleste fagene er funnene i overensstemmelse med forventningene ut fra fagenes geografiske orientering, henholdsvis internasjonale og nasjonale/lokale. Men for enkelte fag avviker andelen norsk og engelskspråklig pensum klart fra forventningene.

For de humanistiske fagene ble det forventet at fag som i stor grad befatter seg med ideer som filosofi og kristendom i noe mindre grad er begrenset av det nasjonale enn fag som historie og medievitenskap. Kartleggingen viste at filosofi med 18 prosent norsk pensum skiller seg markant ut fra de øvrige humanistiske fagene hvor norskandelen er 57 prosent for medievitenskap, 76 prosent for historie og 77 prosent for kristendom. At kristendom var det humanistiske faget med høyest andel norsk pensum var noe overraskende. En mulig forklaring kan være at mange av de som studerer kristendom senere går ut i undervisningsarbeid i kirke og grunn- og videregående skole. Det er mulig at siden kristendom kan sies å være orientert mot undervisningsvirksomhet, så har dette faget behov for lærebøker skrevet med utgangspunkt i norsk kultur og samfunnskontekst.

For de samfunnsvitenskapelige fagene ble det forventet at psykologi og sosialantropologi skulle være mer internasjonalt orientert enn fag som pedagogikk, sosiologi og sosialøkonomi, og at dette ville reflekteres i fordeling av pensumlitteraturens språk. Kartleggingen bekreftet disse forventningene ved at pedagogikk hadde en andel på 84 prosent, sosiologi, 62 prosent, sosialøkonomi 57 prosent, sosialantropologi 34 prosent og psykologi 20 prosent norsk pensum.

Naturvitenskapelige fag har generelt sett høy grad av internasjonal orientering. Imidlertid har deler av faget biologi også en viss grad av lokal/nasjonal orientering. Av dette forventet vi at alle naturfagene ville ha høy andel engelskspråklig pensum, men at den norske pensumsandelen ville være noe høyere for biologi. Kartleggingen viste at andelen norsk pensum for kjemi var 10 prosent, informatikk 19 prosent, biologi 36 prosent, fysikk 40 prosent og matematikk 75 prosent. Biologi er altså ikke det faget med høyest norskandel, med den kan heller ikke sies å være særskilt lav. Det er mer spesielt at fysikk og særlig matematikk har såpass stor andel norsk litteratur. At matematikk har så mye som 75 prosent norsk pensum kan skyldes at selv om matematikk er et typisk internasjonalt fagfelt så er det mange studenter som tar enkelte grunnemner i matematikk. Ved universitetene er de grunnemnene i matematikk som her er kartlagt stort sett obligatoriske også for de som primært ønsker å studere andre naturvitenskapelige emner. Mange

studenter innebærer et stort salgspotensiale for lærebøker, noe som bidrar til lønnsomhet i lærebokproduksjonen.

I tillegg til forskjeller mellom universitetsfagene viste kartleggingen forskjell i andel norsk pensum mellom universitetene og høyskolene. Universitetsfag som gis ved høyskolene har for de fleste fagene større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene. Hva dette skyldes tas opp i del 2.

8.4 Nedgang i andel svensk og dansk pensum

I en grov salgsstatistikk fremlagt av forleggerforeningen går det frem at salget for norskspråklig lærebøker har stått på stedet hvil de siste femten årene samtidig som det har vært en stor økning i antall studenter. Importen av engelskspråklig litteratur har i denne perioden økt markant. Dette skulle kunne tyde på at engelskspråklig litteratur er i ferd med å fortrenge norske lærebøker på pensum i høyere utdanning.

Ut fra kartleggingen av pensumlitteratur for studieåret 1979/80 og 1999/2000 er det ikke grunnlag for å hevde at andelen norsk pensumlitteratur er synkende, snarere tvert i mot. Det er gjennomsnittlig små endringer i andelen engelskspråklig pensum, men andelen pensum på svensk og dansks er markant synkende. Det ser altså ut til at andelen norsk pensumlitteratur er økende på bekostning av annen skandinavisk litteratur.

Det at salget av norsk pensumlitteratur ikke har økt i takt med økningen i studentpopulasjonen, kan skyldes flere forhold. En mulighet er at andelen lærebøker på engelsk på mellom- og hovedfagsnivå på universitetene og videre studier utover første året på yrkesutdanningene er økende.

En annen mulig forklaring er at studentene i stor grad kopierer og låner pensumlitteratur fra biblioteket og av hverandre. Sammenligningen av pensumlitteratur etter språk fra 1964, 1979 og 1999 (tabell 7.7) viste at pensumlitteraturen er blitt stadig mer fragmentert. Også oversikten over pensumlistenes sammensetning i tabell 5.1 viser at særlig for fag innenfor humaniora og samfunnsvitenskap er det i gjennomsnitt om lag 40 litteraturhenvisninger for hvert fag. Når bare enkelte kapitler/sider i en bok er pensum kan det for mange studenter være fristende å kopiere disse sidene. Norske bøker oppfattes dessuten gjerne som relativt dyre i forhold til engelske og det er sannsynlig at studentene vegrer seg for å kjøpe dyre bøker, når det bare koster en brøkdell å kopiere de faktiske pensumssidene. En tredje forklaring er at den utstrakte bruken av kompendier kan virke inn på salgsstallene for norske lærebøker.

Generelt er det imidlertid knyttet en viss usikkerhet til forleggerforeningens salgsstatistikk. Resultatene av denne kartleggingen bidrar til å sette spørsmålsteget ved hva en faktisk kan trekke av konklusjoner på bakgrunn av forleggerforeningens salgsstatistikk.

Kartleggingen av pensumlitteraturens språk har vist at de fagene vi forventet at skulle ha høy andel norsk litteratur, har det. I tillegg fant vi at også fag som i stor grad er internasjonalt orientert har en god del norsk pensum. Sammenligningen over tid viste at andelen norsk pensum for de fleste fag og utdanninger har økt eller holdt seg stabil. I tillegg viste undersøkelsen at det er en viss variasjon i bruk av norske lærebøker mellom fag og mellom forskjellige institusjoner. Vi vil i del 2 konsentrere oss om mulige forklaringer på dette.

Del 2

Norske lærebøker sett fra UoH-sektoren og forlagsbransjen

9 Innledning til del 2

9.1 Bakgrunn og sentrale problemstillinger

Den kvantitative kartleggingen av pensumlitteraturen i del 1 har avdekket variasjon med hensyn til flere forhold. Vi har for det første sett at det er stor ulikhet mellom universitetsfag og yrkesutdanninger i høgskolesektoren i forhold til bruk av henholdsvis norsk og engelskspråklig faglitteratur. For det andre er det klare forskjeller mellom de tradisjonelle fagområdene ved universitetene, blant fag innenfor det enkelte fagområde og innenfor samme fag på tvers av de ulike lærestedene. For det tredje er det pekt på at tradisjonelle universitetsfag ved høgskolene i de fleste tilfellene har større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene (jf. kap 8).

Dette mangfoldet kan, slik det er gjort i del 1, sannsynligvis forklares ut fra at universitets- og høgskoleutdanningene varierer med hensyn til utdanningenes formål, kunnskapsgrunnlag og læringsformer. Andre forklaringer kan knyttes til ulik grad av internasjonal orientering, norske samfunnsforholds betydning i det enkelte fag/utdanning og ulike fagkulturer mer generelt (jf. kap. 3). Alternativt kan det tenkes at ulik bruk av norsk litteratur på tvers av fag henger sammen med den faktiske tilgangen på norske lærebøker. Det er også grunn til å se nærmere på hvilke faktorer eller forhold som kan spille inn og forklare i noen tilfeller svært ulik bruk av norsk faglitteratur innenfor ett og samme fag. Skyldes denne differensieringen tilfeldigheter, lokalt forskjellige utforminger og vinklinger av et fag eller ulik vektlegging av og holdning til bruk av norsk som formidlingsspråk for begynnerstudenter? Endelig innebærer teorier om en studieplans innhold at fokus kan rettes mot ulike prosesser og strukturer som virker inn på utformingen av læreplanen og uttrykkes gjennom fagets oppbygging og innhold. Sett fra et slikt perspektiv er læreplanen et uttrykk for de ideer og forskningsområder som står sentralt i forskningsfeltet, men også for samfunnets behov og samtidens utdanningspolitikk. Dette betyr at læreplanen ikke bare må forstås med bakgrunn i en bestemt kunnskaps- eller vitenskapslogikk eller ut fra en faglig kamp og forhandling mellom aktørene innen et kunnskapsområde, men også av betingelser som ligger utenfor faget og utdanningsinstitusjonen (Goodson 1988 og 1990 gjengitt i Karseth 1994 og 2000). Ut fra dette kan det blant annet stilles spørsmål ved hvorvidt samfunnsmessige, historiske eller institusjonelle trekk forklarer variasjon på tvers av læresteder når det gjelder et fags utforming og innhold.

Gjennom denne oppfølgende undersøkelsen er målsettingen å øke informasjonen om og skape grunnlag for en dypere forståelse av de spørsmålene

som er trukket frem i del 1. Dette er forsøkt ivaretatt ved at vi i del 2 gjennomfører en bred kvalitativ undersøkelse som inkluderer humanistiske fag, samfunnsvitenskapelige fag, naturvitenskapelige fag og profesjonsutdanninger i høyskolesektoren (jf. kap. 1).

Den variasjonen som er avdekket i del 1 danner utgangspunkt for å studere bruk av pensumlitteratur innen enkelte utvalgte grunnfag, grunnemner og yrkesutdanninger. Gjennom intervjuer av vitenskapelig ansatte tas det sikte på å belyse blant annet prosedyrer rundt og årsaker til studieplan- og pensumrevisjoner, tilgang på faglitteratur og holdninger til bruk av henholdsvis norsk og engelskspråklig litteratur på grunnutdanningsnivået. Samtidig utvides perspektivet ved at det også er gjennomført intervjuer med en rekke redaktører i forlagsbransjen. Dette bidrar til å gi en bredere forståelse av utviklingstrekk og utfordringer knyttet til bl.a. utvikling av norske lærebøker. De overordnede problemstillinger er:

- *Norske lærebøker og pensumlitteratur sett fra universitets- og høyskolesektoren*
Her vil det rettes fokus mot årsaker til og prosedyrer rundt valg og utskifting av pensumlitteratur og endring av studieplaner. Hensikten er å få innblikk i og vurdere i hvilken grad variasjon på tvers av læresteder kan tilskrives de enkelte miljøenes faglige frihet og preferanser med hensyn til utforming av faget og i neste omgang valg av litteratur. Andre konkrete spørsmål som vil bli vurdert er tilgang på relevant litteratur generelt og norskspråklig litteratur spesielt. For profesjonsutdanningene er vi også opptatt av hvilken innvirkning rammeplanene har på bruk av faglitteratur. I tillegg belyses spørsmål knyttet til bruk av litteratur skrevet av lærebokforfattere ved eget lærested og de vitenskapelig ansattes vurdering av insentiver og barrierer knyttet til utvikling av lærebøker for bruk på grunnutdanningsnivået.
- *Norske lærebøker sett fra forlagsbransjen*
Under dette punktet er vi særlig opptatt av å gi et bilde av hvordan forlagsbransjen vurderer muligheter og barrierer for norsk lærebokproduksjon. Konkrete spørsmål er blant annet hvilke strategier og vurderinger som gjøres i forhold til fremming av norske lærebøker, ulike sider ved produksjon av norsk faglitteratur, samt sentrale barrierer og utfordringer med hensyn til utvikling av norske lærebøker. Et viktig spørsmål er i hvilken grad forlagenes strategier og satsinger bidrar til at tilgangen på norske lærebøker er henholdsvis jevnt eller skjevt fordelt på ulike fag og utdanninger.

9.2 Kildegrunnlag og metode

Denne delen av rapporten baserer seg i motsetning til del 1 på et kvalitativt intervjumateriale. I tillegg er det foretatt noen sammenligninger av studieplaner og

pensumlister som er mer kvalitative enn kvantitative i sin karakter. Dette gjelder både i forhold til strukturering av et fag/utdanning og hvilke fagbøker som benyttes som pensumlitteratur. Å kombinere metoder på denne måten har enkelte klare fortrinn (Grønmo 1985). En av disse er at de kvalitative intervjuene bidrar til å kontekstualisere de kvantitative dataene som er fremkommet i del 1. Tallmaterialet avdekker i seg selv en rekke interessante forskjeller med hensyn til blant annet bruk av norske og engelskspråklige lærebøker i høyere utdanning, og vi kan knytte noen antakelser til hva denne variasjonen skyldes. Ved å også basere den samlede studien på intervjuer danner vi et bedre grunnlag for å bekrefte, nyansere eller vurdere disse antakelsene. De kvalitative dataene virker dermed både supplerende og utfyllende, og bidrar til å øke grunnlaget for å foreta sammenligninger og forklare forskjeller på tvers av utdanninger og læresteder.

Som utgangspunkt for intervjuene ble det utarbeidet to tematiske strukturerte intervjuguider, en beregnet på informanter i universitets- og høskolesektoren og en beregnet på representanter for forlagene (jf. vedlegg 3). Bruk av slike intervjuguider bidrar til å øke reliabiliteten i intervjuprosessen, og til å sikre sammenligningsgrunnlaget i bearbeidingsprosessen (Merton, Fiske & Kendal 1990). Intervjuguidene er tematisert ut fra en målsetting om å belyse de enkelte spørsmål sett fra både lærestedenes og forlagenes ståsted. Intervjuguidene er imidlertid ikke fulgt punkt for punkt, snarere har det blitt lagt vekt på å stille enkelte oppfølgingsspørsmål med tanke på å klargjøre eller utdype enkelte utsagn. I tillegg ble noen spørsmål spesielt tilpasset bakgrunnen og erfaringene til den enkelte informant. For profesjonsutdanningene er det eksempelvis inkludert spørsmål knyttet til hvilke føringer de nasjonale rammeplanene legger på bruk av faglitteratur. Videre er det lagt vekt på å fange opp spesifikke trekk som kom frem i del 1. Alle informanter ble i starten av intervjuet fortalt om hensikten med prosjektet. I forlagsbransjen ble det gjennomført en uformell samtale med en redaktør for å teste spørsmålenes relevans og kvalitet. I universitets- og høskolesektoren er kvalitetssikringen ivaretatt gjennom videreutvikling av intervjuguiden som ble benyttet i pilotundersøkelsen (jf. Dahl 1998). Av hensyn til rapportens samlede omfang og informantenes anonymitet, er det ikke benyttet direkte sitater. I stedet er informantenes opplysninger, vurderinger og synspunkt skrevet inn i den løpende teksten.

Både i universitets- og høskolesektoren og i forlagsbransjen har vi, av hensyn til gyldigheten i materialet, lagt vekt på at informantene har god kjennskap til de problemstillingene undersøkelsen reiser. De vitenskapelig ansatte har betydelig erfaring fra og kjennskap til det enkelte grunnfag eller den enkelte profesjonsutdanning de representerer – enten gjennom egen undervisning, og/eller i form av formelle posisjoner (koordinator, undervisningsleder, studieleder, instituttleder eller lignende). Informantene representerer det enkelte fag/fagmiljø og det er lagt vekt på å få frem et materiale som har gyldighet utover enkeltindividens personlige oppfatninger. Utvalget av informanter fra

fagbokforlagene skjedde dels på bakgrunn av henvendelser til oppgitte kontaktpersoner i forlagene, dels gjennom direkte forespørsler til de enkelte redaksjonene. Kriteriene for utvalget var at informantene skulle ha et særlig ansvar for de fagene og profesjonsutdanningene som inngår i undersøkelsen. I tillegg var det viktig at de fleste hadde en viss fartstid i bransjen. Intervjuene varte i gjennomsnitt mellom 1-1½ time, og tok form som enten enkeltintervju eller gruppeintervju. Av hensyn til reliabiliteten ble det i de aller flest intervjuene benyttet båndopptaker som supplement til notatene.

Det er gjennomført til sammen 33 intervjuer, henholdsvis 23 i universitets- og høyskolesektoren og 10 i forlagsbransjen. Blant utdanningsinstitusjonene inngår Universitetet i Oslo (UiO), Universitet i Bergen (UiB), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU), Høgskolen i Bergen (HiB), Høgskolen i Volda (HVO), Høgskolen i Stavanger (HiS), Høgskolen i Telemark (HiT), Høgskolen i Vestfold (HiVe), Høgskolen i Buskerud (HiBu) og Høgskolen i Østfold (HiØ). Kriteriene for valg av institusjoner har vært at de var en del av kildematerialet i del 1 og at de dekker et eller flere av fagene/utdanningene som belyses i del 2. Utover dette har det viktigste hensynet vært at fagene og utdanningene ved disse institusjonene i større eller mindre grad varierer med hensyn til bruk av norsk og engelskspråklig litteratur.

9.2.1 Utvalgte fag og utdanninger

I valg av fag og utdanninger har vi vært opptatt av at undersøkelsen skal gi grunnlag for sammenligning langs flere dimensjoner. For å fange opp mulige forskjeller mellom tradisjonelle fagområder omfatter undersøkelsen humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag. For å få frem eventuelle forskjeller innen hvert av fagområdene er det valgt to fag som er relativt typiske for fagområdet, samtidig som de i ulik grad benytter henholdsvis norsk- og engelskspråklig pensumlitteratur. Som nevnt i kapittel 1 har vårt hovedfokus vært på relativt store fag og grunnutdanninger. Dette er fag som representerer det første møte med høyere utdanning for en vesentlig del av studentmassen. Selv om vår undersøkelse ikke dekker samtlige fag og utdanninger, gir vi likevel et bilde av store deler av UoH-sektoren.

Tabell 9.1 *Utvalgte fag, utdanninger og lærested for intervjuer*

Fag/utdanning	Lærested
Historie	Universitetet i Oslo (UiO), Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) og Høgskolen i Volda (HVO)
Kristendom	Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Høgskolen i Volda
Sosiologi	Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Høgskolen i Vestfold (HiVe)

Pedagogikk	Universitetet i Oslo, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet og Høgskolen i Volda
Informatikk	Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Telemark (HiT)
Matematikk	Universitetet i Oslo, Universitetet i Bergen og Høgskolen i Stavanger (HiS)
Allmennlærer- utdanning	Høgskolen i Østfold (HiØ)
Sykepleierutdanning	Høgskolen i Buskerud (HiBu)
Ingeniørutdanning	Høgskolen i Bergen (HiB) og Høgskolen i Stavanger

Av hensyn til sammenligning på tvers av universiteter og høyskoler, har vi valgt universitetsfag som har sin parallell i høyskolesektoren. Samtidig ønsket vi å foreta intervjuer i fag som ikke var inkludert i pilotundersøkelsen, for slik å kunne utvide kunnskapsgrunnlaget til å omfatte flere fag (jf. Dahl 1998). Tabell 9.1 gir en oversikt over hvilke fag og utdanninger som er inkludert, samt ved hvilke læresteder det er gjennomført intervjuer.

Når det innenfor allmennlærerutdanning og sykepleierutdanning av hensyn til avgrensning bare er gjennomført ett intervju, skyldes dette at det innenfor disse utdanningene nesten ikke er variasjon i andel norsk litteratur på pensumlistene. Variasjon i studieopplegg og bruk av forskjellige norske lærebøker er likevel fanget opp ved å se nærmere på fagplaner og pensumlister ved de ulike lærestedene.

9.2.2 Utvalgte forlag

Det er en rekke forlag som utgir faglitteratur for høyere utdanning, og det har ikke vært en målsetting å dekke alle disse. Derimot er det foretatt intervjuer i et mindre utvalg hvor hovedkriteriet var at forlaget i større eller mindre grad dekker eller har som målsetting å dekke de største fagområdene og utdanningene i universitets- og høyskolesektoren. Dette var en viktig forutsetning for å kunne belyse 'lærebokproblematikken' fra to perspektiver; både universitets- og høyskolesektoren og forlagsbransjen. Informantene måtte derfor ha særlig kjennskap til de fag og utdanninger vi har sett på i del 2.

Det er foretatt intervjuer ved *Universitetsforlaget*, *Gyldendal Akademiske*, *Cappelen Akademiske Forlag* og *Fagbokforlaget*. I tillegg til at disse forlagene dekker de aktuelle fagene og utdanningene som her er i fokus, dreier dette seg om betydelige aktører innen feltet. Universitetsforlaget, Gyldendal Akademiske og Cappelen Akademiske Forlag står for en vesentlig del av omsetningen av lærebøker for høyere utdanning. I tillegg har Fagbokforlaget de siste årene vokst til å bli et mellomstort, nasjonalt forlag med mellom 70-80 nye utgivelser i 1999 (Andreassen 2000). Ved å konsentrere intervjuene rundt disse forlagene mener vi derfor å få et godt innblikk

i mer generelle hovedtrekk og problemstillinger når det gjelder utviklingen av lærebøker for høyere utdanning.

9.3 Videre disposisjon av del 2

I kapittel 10 presenteres de momenter og synspunkt som er fremkommet i intervjuene med ansatte i universitets- og høyskolesektoren. Kapittelet er i hovedsak organisert etter fag og utdanninger, og konsentrert rundt følgende hovedtema: prosedyrer rundt og årsaker til pensumrevisjoner og studieplanendringer, tilgang på relevant litteratur generelt og norskspråklig litteratur spesielt, hvilke hensyn som vektlegges i valg av litteratur, holdninger til bruk av henholdsvis norsk og engelskspråklig litteratur på grunnutdanningsnivå, samt trekk ved det enkelte fag og utdanningers fagterminologi og behov for litteratur som relaterer til en norsk kontekst. I tillegg til forskjeller mellom fagområder og læresteder diskuteres grunner til ulikheter på tvers av universitets- og høyskolesektoren. Videre belyses sammenhengen mellom fagbokforfatterenes lærestedstilknytning og bruk av litteratur, samt de vitenskapelig ansattes vurderinger av muligheter og barrierer med hensyn til lærebokskrivning.

I kapittel 11 presenteres forlagsredaktørenes vurderinger av feltet lærebøker for høyere utdanning. Det legges vekt på forlagenes arbeidsmåte og strategier, ulike trekk ved produksjon av norske lærebøker, fagområdeforskjeller, samt hvilke sentrale utfordringer og barrierer forlagsbransjen ser med hensyn til utvikling av norske lærebøker.

I kapittel 12 oppsummeres og drøftes hovedtrekkene fra del 2. Drøftingene ses i sammenheng med både sentrale funn i del 1 og tidligere studier som omhandler lærebokproblematikk i høyere utdanning. Avslutningvis påpekes noen dilemmaer og utfordringer knyttet til utvikling av norske lærebøker for høyere utdanning.

10 Lærebøker og pensumlitteratur sett fra universitets- og høgskolesektoren

10.1 Innledning

Hva forklarer at de ulike fagene og utdanningene i så stor grad varierer med hensyn til bruk av norsk og engelsk litteratur? Svaret antas å ligge dels i at fag og utdanninger i høyere utdanning har ulike tradisjoner for bruk av litteratur, og dels at den kunnskapen som formidles studentene i ulik grad er allmenn gyldig eller kulturelt betinget (jf. kap. 3.2). Vi skal i dette kapittelet gå nærmere inn i denne variasjon, og presentere hovedtendensene fra intervjuene med de vitenskapelig ansatte. Det legges vekt på forskjeller innen og på tvers av fagområder, innen samme fag og mellom universitets- og høgskolesektoren. Kapittelet er organisert etter fagområder og utdanninger, og fokuserer på studieplanarbeid og pensum-revisjoner, tilgang på og valg av pensumlitteratur samt informantenes vurderinger av språk, terminologi og kontekst innenfor det enkelte fag eller grunnutdanning. Avslutningsvis presenteres de vitenskapelig ansattes syn på bl.a. insentiver og barrierer knyttet til norsk lærebokproduksjon, samt bruk av litteratur skrevet av egne ansatte.

10.2 Tradisjonelle fag og fagområder ved universitetene

Del 1 har vist at humanistiske fag i gjennomsnitt har høyest andel norsk pensum med 57 prosent, mens samfunnsvitenskapelige fag og naturvitenskapelige fag i gjennomsnitt benytter henholdsvis 51 og 36 prosent norsk pensumlitteratur (jf. tabell 6.2, kap. 6.2). Det er imidlertid også store forskjeller mellom de ulike fagene innen hvert fagområde (jf. kap. 6.6). Vi skal i det følgende se nærmere på ulike faktorer som kan tenkes å ligge til grunn for disse forskjellene.

10.2.1 Humanistiske fag

Innenfor de humanistiske fagene varierer bruken av norsk litteratur i snitt fra 18 til 77 prosent (jf. tabell 6.3, kap. 6.3). Blant disse er fagene historie og kristendom tilsynelatende like ved at om lag tre fjerdedeler av pensum er på norsk. I kristendom benyttes imidlertid også en del svensk eller dansk litteratur, mens om lag en fjerdedel av pensum på historie er engelsk (jf. tabell 6.3, kap. 6.3). Innenfor

de to fagene er det relativt stor variasjon mellom lærestedene. En sammenligning på tvers av de lærestedene vi har sett nærmere på i del to viser at historiemiljøet ved NTNU og Høgskolen i Volda i størst grad benytter norsk litteratur, mens UiO har et noe større innslag av engelsk litteratur. I kristendom er den norske andelen større ved Høgskolen i Volda, enn ved UiO og NTNU hvor det benyttes både mer engelsk og svensk eller dansk litteratur.⁵ I løpet av en 20-års periode har utviklingen for begge disse fagene gått i retning av økt bruk av norsk pensum, i hovedsak på bekostning av svensk og dansk faglitteratur (jf. tabell 20, kap. 7.3).

Studieplanarbeid og pensumrevisjoner

Kan variasjoner i bruk av norsk litteratur forstås ut fra ulike vinklinger av faget, sammensetning av lærerkrefter og deres faglige ståsted? Hvor formelle eller uformelle, systematiske eller tilfeldige er prosesser som vedrører endringer i studieplaner og bruk av pensumlitteratur?

I *historie* skal større revisjoner behandles og vedtas formelt. Praksis varierer, men hovedregelen er at det nedsettes egne komiteer som utarbeider forslag til ny struktur og/eller pensumlitteratur. Arbeidet beskrives som 'konsensusorientert', og resultatet gjenspeiler et 'allment kompromiss'. Fordi mange er involvert i grunnfagsundervisningen, og fordi grunnfaget innholdsmessig må relateres til videre studier påpeker informantene at det er behov for en viss styring. Den enkelte faglærer har derfor relativt liten frihet til å foreta større endringer – for eksempel skifte ut en hovedbok, men kan foreta mindre justeringer av eksempelvis sidetall eller skifte ut en artikkel. Handlingsrommet for den enkelte beskrives slik sett som lite sammenlignet med mellom- og hovedfagsnivå. Den enkelte faglærer vil likevel påvirke valg av pensumlitteratur, og det påpekes at endringer i bruk av litteratur gjerne er knyttet til utspill fra enkeltlærere eller den/de kursansvarlige. Av den grunn er slike endringer også noe tilfeldige i sin karakter.

Ved jevne mellomrom foretas større revisjoner av grunnfaget. Eksempelvis har det i historie ved UiO nylig vært gjennomført en større grunnfagsreform, som resulterte i mer vekt på skrivetrening, global historie og fordypningsemner. Før dette var grunnfaget i lengre tid kun gjenstand for marginale endringer, dels fordi det er en tendens til å 'la ting være som de er'. En grunn til dette er studentenes rett til å eksamineres etter gammel ordning og kostnader ved utvikling av alternative eksamensoppgaver. Ved NTNU har det nylig vært to større revisjoner. Ulike interesser i pensumkomiteen resulterte i kompromisser. Et resultat av dette var at pensumlitteraturen på grunn av dyre artikkelkompendier ble svært kostbar for studentene. En annen konsekvens var at pensumlitteraturen ble fragmentert fordi den besto av mye artikkelstoff og enkeltkapitler fra bøker. Studentene

⁵ For mer detaljer, konferer vedleggstabell v3.

reagerte på dette, og det ble foretatt en ny gjennomgang hvor man i større grad lyktes å konsentrere pensumlitteraturen tematisk og omkring bøker.

Tilsvarende er større studieplanendringer og pensumrevisjoner i *kristendom* grunnfag gjenstand for mer eller mindre formelle prosesser, hvor endelige beslutninger tas av fagmiljøet i fellesskap. Eventuelle endringer begrunnes dels i at det kommer ny og bedre litteratur, dels i erfaringer med og tilbakemeldinger på hvordan tidligere opplegg og pensumlitteratur har fungert, dels i enkeltinitiativ fra faglærere og dels i at skifte av faglærer kan innebære skifte av faglig ståsted. I tillegg kan svake eksamensresultater tydeliggjøre behov for revisjon. Generelt karakteriseres imidlertid pensumrevisjonene av lite utskifting. En grunn til dette er at man av pedagogiske og praktiske hensyn velger å beholde bøker som fungerer godt, selv om de på enkelte områder ikke er oppdatert. I stedet trekkes manglende tema og perspektiver inn i undervisningen.

Et annet fremtredende trekk innenfor kristendom er den betydning samfunnsutviklingen, og særlig endringer i skoleverket har for profileringen av faget. Det er større konkurranse om studentene, og lærestedene må forholde seg til markedet og målgruppens behov. Ved universitetene eksemplifiseres dette med at tilpassing til det nye kristendomsfaget i grunnskolen (dvs. Kristendoms kunnskap med religion og livssynsorientering, (KRL)) medfører at grunnfaget i større grad enn tidligere utformes med tanke på skolens behov. Blant annet ble det ved NTNU i 1996 foretatt en revisjon hvor faget ble mer orientert mot religionsvitenskap for å gi studentene økt kompetanse i forhold til undervisning i skoleverket. I høyskolesektoren er den en tilsvarende utviklingen særlig rettet mot lærerutdanningen. Ved Høgskolen i Volda er faget inne i en prosess hvor grunnfaget vurderes i forhold til KRL i lærerutdanningen, og det påpekes at dette vil kunne medføre store endringer i den akademiske orienteringen faget har. Utformingen av grunnfaget kan dermed ikke bare forstås ut fra en bestemt kunnskaps- eller vitenskapslogikk eller ulike faglige preferanser på tvers av miljøene, men må også inkludere ytre forhold som gir betingelser for fagets profilering og innhold (jf. Karseth 2000).

Valg og tilgang på pensumlitteratur

Hva vektlegges i valg av pensumlitteratur på grunnutdanningsnivå? Fra *historikernes* side fremheves litteraturens faglige nivå, kvalitet og pedagogisk fremstilling, i hvilken grad bøkene dekker sentrale perspektiv, geografiske områder og problemstillinger. Et hensyn som synes særlig relevant for historiefaget, er sidetall. Ved alle lærestedene påpekes det at læreverkene innen norsk historie er for omfattende. Sett fra informantenes side har forlagene latt bøkene bli for store, og det er et problem at reviderte utgaver medfører tilføyelser uten tilsvarende kutt. Store læreverk gir lite rom for tillegglitteratur som for eksempel vitenskapelige artikler.

Når det gjelder *tilgang* på pensumlitteratur er det bred enighet i fagmiljøene om at et godt læreverk i *verdenshistorie* er et savn. De tre lærestedene benytter samme læreverk i verdenshistorie, men peker på at det inneholder store skjevheter. Det holder ikke tritt med nyere forskningsretninger innen sosial, kulturell og økonomisk historie, og man mister en global-historisk tilnærming. Det betegnes imidlertid som vanskelig å finne et nytt verk som dekker de områdene hvor det nåværende har sin styrke. Dette resulterer i dårlig dekning av nyere forskningsfelt. Valg av læreverk utgjør derfor på mange måter valg av perspektiv og innebærer en tematisk avgrensning av grunnfaget. Når det gjelder *norsk historie* betegnes tilgangen som relativt god. Det finnes to alternative flerbindsverk. Det påpekes likevel at flere valgmuligheter ville åpnet for alternative innfallsvinkler og perspektiv. Videre nevnes at norske læreverk som omhandler 1900-talls historie ikke i tilstrekkelig grad er oppdatert i forhold til emner som har blitt sentrale de siste tyve årene.

Generelt synes utformingen av grunnfaget å preges av 'faglige revirmarkeringer'. Fagpersonalet har ulike oppfatninger om bl.a. hvilken vekt ulike tema og perspektiver skal tillegges på grunnfagsnivå. Slike interessekonflikter gjenspeiles ved valg av litteratur. Det påpekes fra NTNUs side at det er lettere å enes om det gamle læreverket i verdenshistorie, enn å velge blant flere nye. Mange vil hevde at det finnes alternativer innen verdenshistorie som er bedre enn det som brukes per i dag. Problemet er å finne et som flertallet kan enes om, og som dekker de tema hver enkelt syns er viktig. Til tross for ulike faglige ståsteder, er det imidlertid stor vilje til å komme frem til et grunnfagspensum som alle kan og vil stå til rette for.

I forhold til *valg* av pensumlitteratur trekkes frem at lærebøker i *kristendom* bør være faglig oppdatert og nivåmessig tilpasset studentenes forkunnskaper. I de tilfeller hvor man har alternativer å velge mellom vil også den pedagogiske fremstillingen vektlegges. Informanten ved UiO påpeker i tillegg at man ideelt sett ønsker å benytte lærebøker fremfor enkeltartikler for at pensumlitteraturen ikke skal være for fragmentert. Gode grunnbøker er derfor viktig, men kan i noen tilfeller være vanskelige å finne. Et annet hensyn som trekkes frem ved UiO er at litteraturen må gjenspeile en viss bredde, og ikke i for stor grad være produsert av lærere ved egen institusjon.

Tilgangen av relevante norske lærebøker i kristendom beskrives som relativt god, og det vises til at det har vært en positiv utviklingen på feltet. På 1990-tallet er det særlig utviklet flere bøker i forbindelse med det nye kristendomsfaget i grunnskolen og lærerutdanningen. Dette er litteratur som i større eller mindre grad også benyttes innenfor grunnfaget, og det er derfor blitt mer å velge mellom. Likevel nevnes mangler på egnet litteratur innen norsk kirkehistorie og innen bibelfag.

Språk, terminologi og kontekst

Historie grunnfag er grovt sett delt i norsk historie og verdenshistorie. Dette medfører en nærmest automatisk balanse mellom norsk og engelsk litteratur på grunnfaget. Eksempelvis påpeker informanten ved NTNU at høy andel norsk litteratur er en naturlig konsekvens av at norsk historie utgjør mer en halvparten av pensum. Det understrekes i den forbindelse at det er lite naturlig å benytte et engelsk læreverk i norsk historie. Når det gjelder verdenshistorie tar man ikke hensyn til hvorvidt pensumlitteraturen er på norsk eller engelsk. Selv om enkelte studenter leser Cappelens verdenshistorie istedenfor den engelske læreboken som er satt opp som pensum, er den generelle holdningen at det ikke er aktuelt å bruke norske lærebøker hvis disse oppleves som kvalitativt dårligere eller mindre relevante enn et engelsk alternativ. Det krever i så fall et fullgodt norsk alternativ. Samtidig er det vesentlig at studentene møter den engelske litteraturen tidligst mulig. Litteratur på engelsk anses som viktig for å sosialisere studentene inn i den akademiske verden hvor lesekunnskaper i engelsk må ses som er et absolutt krav. Derfor er det også en selvfølge at studentene introduseres for internasjonal litteratur og terminologi allerede på grunnfaget. Dette uttrykkes både ved universitetene og i høyskolesektoren. Siden undervisningen er på norsk, samtidig som den engelske fagterminologien er lett å oversette, opplever man ikke at noe bruk av lærebøker på engelsk gjør faget mindre tilgjengelig for studentene.

Informanten ved NTNU stiller seg imidlertid kritisk til fag hvor det hevdes at undervisning bør foregå på engelsk fordi studentene skal innføres i internasjonal terminologi. Dette er å undervurdere norsk som fagspråk, og det norske språkets potensiale for å formidle og diskutere på et like avansert nivå som vi kan gjøre på engelsk.

Lignende trekk og vurderinger finner vi innenfor *kristendom* grunnfag. I følge våre informanter inneholder faget emner som i stor grad relaterer til kontekster hvor norske lærebøker er helt vesentlig, eksempelvis innen kirkehistorie, etikk og kristendommen i det norske samfunnet. Fordi faget også er internasjonalt betinget, må imidlertid pensum også inkludere internasjonale forhold og litteratur. Et argument som trekkes frem er at ensidig bruk av norsk litteratur på grunnfagsnivå betyr at man mister muligheten til å gjengi større debatter eller til å trekke inn nye impulser og vinklinger fra den internasjonale faglitteraturen. Derfor kan det heller ikke legges for stor vekt på at deler av pensumlitteraturen er på engelsk. Dessuten må det på universitetsnivå kunne stilles krav om slike ferdigheter.

10.2.2 Samfunnsvitenskapelige fag

Innenfor de samfunnsvitenskapelige fagene ligger andelen norsk pensumlitteratur gjennomsnittlig på mellom 20 og 84 prosent (jf. tabell 6.4, kap. 6.3). Fagene vi har valgt å se nærmere på, sosiologi og pedagogikk, har en gjennomsnittlig norskandel på henholdsvis 62 og 84 prosent (jf. tabell 6.4 kap. 6.3). Innenfor sosiologi har

pensum ved høyskolene høyest norskandel, HiNT med 80 prosent og HiVe med 71 prosent, mens NTNU og UiO har henholdsvis 65 og 47 prosent norsk litteratur. Tilsvarende benytter pedagogikk grunnfag ved HVO i underkant av 90 prosent norsk litteratur, mens prosentandelen ved både NTNU og UiO er 80 prosent (jf. vedleggstabell 3).

Studieplanarbeid og pensumrevisjoner

I *sosiologi* er det fatter fagmiljøet i fellesskap beslutninger om utforming og endring av studieplaner eller pensumlister på grunnfagsnivå. Ved større endringer nedsettes gjerne egne komiteer. Saksbehandlingen på grunnfaget beskrives som 'demokratisk og formell', sammenlignet med høyere nivå hvor den/de ansvarlige har stor anledning til å utforme kurs og finne egnet litteratur. Det påpekes samtidig at, til tross for kollegiale beslutninger eller formelle prosesser, har den enkelte faglærer relativt stort handlingsrom i forhold til litteraturvalg. Dette er i følge informantene knyttet til at det gjerne tas ekstra hensyn til synspunkt fra den/de som har undervisningsansvar og som har orientert seg om aktuell pensumlitteratur. Slik sett må variasjon i bruk av norsk- og engelsk litteratur forstås i lys av så vel ulike ideer om hva man ønsker grunnfaget skal være, som sammensetning av lærerstaben og den enkeltes preferanser i forhold til bruk av pensumlitteratur. En slik tolkning er også i tråd med informantenes beskrivelser av faget. Eksempelvis peker informanten ved NTNU på at grunnfaget der er mer 'empirisk og spesialiseringsrettet', mens UiO er mer samfunnsteoretisk orientert og i noe større grad vektlegger sosiologiens klassikere. Tilsvarende påpekes det ved Høgskolen i Vestfold at man i større grad har lagt vekt på monografier, mens UiO benytter mer artikkelstoff.

Studieplan- og pensumrevisjoner i *pedagogikk* grunnfag følger samme mønster: Beslutninger fattes i fellesskap, men den enkelte faglærer står fritt til å foreslå utskiftninger. Det ligger imidlertid en kontroll og styringsfunksjon i den formelle behandlingen av forslagene. Revisjoner foretas årlig, men resulterer i følge informanene primært i mindre justeringer av pensumlitteraturen. En av informantene påpeker at det ved store endringer av pensumlitteraturen følger en 'administrativ straff', fordi det må lages ekstra eksamensoppgaver for studenter som har fulgt tidligere studieordninger og som ønsker å ta opp igjen eksamen. Av den grunn prøver man å foreta moderate endringer fra år til år. Informantene peker imidlertid på at det er viktig å foreta en kritisk gjennomgang av struktur og litteraturbruk med jevne mellomrom.

I begge fagene nevnes flere grunner til at det foretas endringer. En hovedgrunn er at det er mangler ved den litteraturen som benyttes, at det er kommet ny og mer relevant litteratur som ønskes vurdert eller at pensum trenger å suppleres med tilgrensende litteratur. En annen er at skiftende forelesere gjerne ønsker mindre justeringer tilpasset en noe annen vinkling på undervisningen.

Forslag fra enkeltpersoner er slik sett en viktig årsak. En tredje hovedgrunn som trekkes frem er mer pedagogisk begrunnet og gjerne knyttet til tilbakemeldinger fra studentene. Eksempelvis har man i pedagogikk ved NTNU årlige evalueringer hvor man etterspør studentenes vurdering av forholdet mellom pensumlitteratur og faglig utbytte. I følge informanten er det en utbredt oppfatning i fagmiljøet om at studentenes opplevelse av faget er en viktig veiviser, og man prøver å ta hensyn til dette. Samtidig må slike tilbakemeldinger veies opp mot rent faglige kriterier.

Valg og tilgang på pensumlitteratur

I *sosiologi* påpeker informantene at lærebøker på grunnfagsnivået må ha en god pedagogisk fremstilling av eksempelvis begreper og teorier, i tillegg bør litteraturen ivareta en aktualisering av norske samfunnsforhold. Andre hensyn som trekkes frem er balanse mellom teori, metode og enkeltemner, og at det benyttes innføringslitteratur så vel som mer krevende tekster. I tillegg påpekes ved Høgskolen i Vestfold at man prøver å benytte noe litteratur som er skrevet av de ansatte med sikte på å gi studentene en bedre nærhet til faget. Endelig mener informantene at det må være en balansert bruk av norsk og engelsk litteratur. Det presiseres at norske bøker ikke bare er viktig ut fra referanseramme, men også fordi studentene bør bli kjent med og beherske norsk fagterminologi. I valget mellom norske eller utenlandske lærebøker opplever imidlertid en av informantene at det ligger et dilemma – mens deler av den norske faglitteraturen er relativt komplisert, er mange amerikanske lærebøker både mer pedagogiske og påkostet. Samtidig går disse bøkene ofte for lite i dybden.

I *pedagogikk* finner vi lignende hensyn. Pensumlitteratur må dekke området tematisk, og ha evne til å 'kommunisere med studentene'. Videre vektlegges at litteraturen er tilpasset grunnfagsnivået gjennom en riktig balanse mellom det faglig forsvarlige og pedagogisk nødvendige, samtidig må pensum inneholde både innføringslitteratur og mer videreførende litteratur. Det påpekes også at det er ønskelig å bruke litteratur som gjør at studentene blir kjent med de ulike perspektivene og debattene i faget, og at dette er en del av det 'akademiske prosjekt'. En av informantene peker også på at det er viktig at litteraturen setter faget inn i en større samfunnsvitenskapelig ramme og relaterer faget til andre fag; f.eks. innen pedagogisk sosiologi eller pedagogisk psykologi.

Primært fremstår imidlertid valg av litteratur som en faglig vurdering, hvor hovedhensynet er kopling til studieplan og hva man vil med faget. I *sosiologi* kan det være noe uenighet knyttet til hvor stort omfang de ulike emnene skal ha, eksempelvis vektningen av klassikere og teori versus institusjonelle emner, eller i forhold til hvor mye metode studentene skal lære på grunnfagsnivå. Dette oppfattes primært som fruktbare diskusjoner. Slike debatter er likevel ikke spesielt fremtredende på grunnutdanningsnivå, fordi grunnfaget som introduksjonsfag må dekke en rimelig bredde samt danne grunnlag for videre studier. Når det gjelder

pedagogikk påpeker informanten ved NTNU at det forekommer uenighet om hva som skal benyttes som pensumlitteratur, og at diskusjonen dels uttrykker en fagkonflikt knyttet til ulike oppfatninger om hva faget er, og dels en målkonflikt rundt hva man ønsker med undervisningen. Ved Høgskolen i Volda dreier slike fagdiskusjoner seg primært om i hvor stor grad litteraturen skal tilpasses studentenes nivå. Fordi man mener å se en utvikling hvor studentenes forkunnskaper er blitt noe svakere og hvor studentene i noen grad reagerer på vanskelighetsgraden, reises spørsmålet om hvorvidt en skal foreta en justering av den 'akademiske lista'.

Tilgangen på faglitteratur beregnet på bruk i sosiologi og pedagogikk grunnfag varierer. I *sosiologi* mener informanten ved UiO at man i liten grad finner den litteraturen man trenger. Etter den siste større revisjonen ble det tatt i bruk mer engelsk litteratur. Hovedårsaken var at det ikke fantes relevante norske alternativ. Særlig mangler en god norsk innføringsbok i sosiologi. Nå benyttes to engelske innføringsbøker, noe som innebærer at norske samfunnsforhold må trekkes inn i form av enkeltartikler eller annet materiale og i forelesningene. Ved NTNU påpekes at det er vanskelig å finne en lærebok som står i samsvar med ideen om hva man vil med faget. Dette eksemplifiseres med at amerikanske lærebøkene ofte er de beste pedagogisk sett, men inneholder mye irrelevant stoff. Dette er både knyttet til at sosiologi ved amerikanske universiteter har annen utforming, og at litteraturen ikke relaterer til norske forhold. God innføringslitteratur som beskriver det norske samfunnet og de norske institusjonene er derfor et savn, særlig fordi deler av den norske litteraturen per i dag ikke er oppdatert. Ved Høgskolen i Vestfold påpekes imidlertid at det har vært en positiv utvikling og at tilgangen på relevant litteratur per i dag må betegnes som tilfredsstillende. Informantene har dermed ulike oppfatninger av tilgangen på lærebøker, noe som kan skyldes at fagets innhold er forskjellig ved de tre lærestedene og at fagmiljøene av den grunn i varierende grad finner litteratur som passer deres formål. Det er uansett grunn til å stille spørsmål ved om manglende oppdatering eller utvikling av sentrale norske bøker i sosiologi, bidrar til større bruk av engelsk litteratur enn det lærestedene ellers ville ha benyttet. Dette kan også forklare at sosiologi, som det eneste samfunnsvitenskapelige faget, har en nedgang i bruk av norsk litteratur i perioden 1979/1980 til 1999/2000 (jf. tabell 7.4, kap. 7.3). Mangel på norske innføringsbøker og tilsvarende bruk av artikler etc., illustreres også i tabell 7.7 (kap. 7.4) hvor antall titler på pensumlisten ved UiO i 1979 var 17, mens tallet 20 år etter er steget til 89. I den sammenheng er det også viktig å nevne at informantene ved universitetene gir eksempler på norske lærebøker som er under utvikling, og at dette bildet derfor vil kunne endres på relativt kort sikt.

Fordi *pedagogikk* er det faget hvor det benyttes klart mest norsk litteratur (jf. kap. 6.3.1-6.3.3), var det grunn til å anta at tilgangen på norske lærebøker er god. Dette avhenger imidlertid dels av delemnene innenfor faget, samtidig som informantene også har ulike vurderinger av tilgangen. Ved NTNU trekkes

utviklingspsykologi frem som eksempel på et område hvor det i lenger tid har vært vanskelig å finne en egnet lærebok. Et annet eksempel er sosialiseringsteori, hvor det finnes mange og gode bøker på konkrete beskrivelser av barns oppvekstvilkår, men færre når det gjelder fremstilling av hva sosialisering er. Dette har vært et flerårig savn hos informanten, og har også vært diskutert i kollegiet. Et tredje felt som trekkes frem er pedagogisk filosofi og idehistorie. Her finnes det gode norske lærebøker, men disse er ikke egnet som innføringslitteratur på grunnfaget. Også ved Høgskolen i Volda savnes egnet innføringslitteratur på en del hovedemner - didaktikk og sosialiseringsteori nevnes spesielt. På den annen side vurderes tilfanget av relevante artikler og smalere lærebøker som rikt. Ved UiO er vurderingen at det generelt er mye å velge mellom, særlig blant litteratur som karakteriseres som innføringslitteratur. Informanten ved UiO mener å se tendenser til at lærebøker betegnes som innføringsbøker med sikte på å nå et større marked, og gir i den forbindelse uttrykk for skepsis i forhold til en utvikling hvor for mange av lærebøkene er vidtfavnende innføringsbøker.

Pensumlitteraturens språk, terminologi og referanseramme

I likhet med humanistiske fag, har samfunnsvitenskapelige fag både en nasjonal og en internasjonal orientering. I hvilken grad den kunnskapen som formidles er kontekstuellet betinget eller allment gyldig, ble i del 1 antatt å ha betydning for bruk av henholdsvis norsk og engelsk litteratur (jf. 2.2.6). Denne antakelsen finner i stor grad støtte blant våre informanter.

I *sosiologi* er det, slik vi antok, stort behov for litteratur som knytter an til norske samfunnsforhold. Studentene skal, i følge våre informanter, lære om norske forhold og kunne kople dette til en teoretisk referanseramme. Det er også helt vesentlig at studentene gjøres kjent med norsk terminologi. Eksempelvis opplever informanten ved NTNU en felles forståelse for at faget har så mye fortolkning i seg at morsmålet utgjør er et helt sentralt redskap. Språk, terminologi og referanseramme står derfor sentralt når grunnfagspensum settes sammen. Informantene understreker imidlertid at også lærebøker på engelsk brukes bevisst. Et viktig hensyn er at studentene får kjennskap til internasjonal fagterminologi, perspektiver og vinklinger, et annet er at det å kunne lese engelsk er viktig både i fremtidige arbeidsforhold og videre studier. Informantene deler denne oppfatningen, og påpeker at den generelle holdningen i fagmiljøet er at studentene bør introduseres for engelsk litteratur på grunnfagsnivå. Det er tradisjon i sosiologi for at studentene skal lese engelsk litteratur. Det er imidlertid viktig med en hensiktsmessig balanse mellom norsk og engelsk litteratur – språklig og innholdsmessig. Informanten ved UiO påpeker i den forbindelse at det per i dag er ønskelig med noe mer norsk litteratur, og at dette særlig er knyttet til at man savner en god norsk innføringsbok. En konklusjon som kan trekkes ut av dette er at det

benyttes noe mer engelsk litteratur enn ønskelig, noe som illustrerer betydningen av tilgang på relevante norske lærebøker.

Lignende argumentasjon uttrykkes av *pedagogene*. Det påpekes at det hovedsakelig bør benyttes norsk litteratur. På den annen side tilhører møte med engelskspråklig litteratur den klassiske danningen en bør ha som student, samtidig som dette 'bringer verden inn til oss'. Det kan imidlertid være ulike oppfatninger i fagmiljøet om hvilket omfang den engelske litteraturen skal ha. En av informantene påpeker at man har et 'dobbeltspråklig ansvar' - på den ene siden skal studentene introduseres for norsk fagterminologi, samtidig som fagmiljøene skal bidra til videreutvikling av det norske fagspråket. På den andre siden skal studentene gjøres kjent med internasjonal terminologi. Informanten oppfatter det som noe lettere å ivareta det norskspråklige ansvaret, fordi studentene er mer negative til lærebøker på engelsk. Studentene velger i noen grad norske 'omveier' og norsk støttelitteratur, noe som anses som beklagelig fordi andelen engelsk litteratur i utgangspunktet er relativt beskjeden. Den viktigste forklaringen på at norsk litteratur utgjør hovedtyngden av pensumlitteraturen i pedagogikk er likevel hensynet til hvilken kontekst litteraturen forholder seg til. Informantene omtaler dette som helt sentralt innenfor pedagogikkfaget, samtidig som viktigheten dels avhenger av de enkelte delemner. Eksempelvis påpekes at teori- og begrepsutvikling er mindre kontekst-sensitivt enn den faktakunnskap som faget omfatter.

10.2.3 Naturvitenskapelige fag

Av de tradisjonelle universitetsfagene skiller naturvitenskapelige fag seg ut ved at de i størst grad benytter faglitteratur på engelsk (tabell 6.2, kap. 6.2). Den viktigste grunnen til dette er sannsynligvis at fagene er mindre influert av nasjonale, samfunnsmessige eller kulturelle forhold. Snarere er naturvitenskapelige fag generelt sett mer internasjonalt orientert og mer preget av at teorigrunnlag og kunnskapsområde er felles med tilsvarende fag i andre land (jf. kap. 3.2). Bruken av henholdsvis norsk og engelsk litteratur varierer imidlertid innad i fagområdet, og på tvers av læresteder. Andelen norsk litteratur på grunnemnene varierer fra gjennomsnittlig 10 til 75 prosent (jf. tabell 6.5, kap. 6.3). Innenfor fagene matematikk og informatikk utgjør norsk litteratur i snitt henholdsvis om lag 75 og 20 prosent (jf. tabell 6.5, kap. 6.3). Samtidig er det store forskjeller mellom lærestedene. I matematikk varierer prosentandelen norsk fra 2 til 100 prosent, tilsvarende benyttes fra 2 til 54 prosent norsk litteratur i informatikk avhengig av lærested (jf. vedleggstabell 3).

Studieplanarbeid og pensumrevisjoner

I *emnegruppen i matematikk*⁶ foretas større revisjoner og beslutninger om dette, eksempelvis endring av studiestruktur, av formelle organer. Det samme gjelder større endringer av pensumlitteratur, f.eks. utskifting av hovedbøker. De faglig ansvarlige står likevel relativt fritt med hensyn til valg av litteratur, selv om dette handlingsrommet er langt større på videregående emner eller innenfor høyere grads studier. En av informantene påpeker at engasjement i diskusjoner om valg av pensumlitteratur krever at man har en viss oversikt over aktuell litteratur på feltet. Fordi andre ikke har den samme innsikten i mulige alternativer, vil det ofte være lite tilbakemeldinger eller innsigelser på de forslagene som kommer. For øvrig er det generelt lite uenighet i forhold til bruk av bøker til emnegruppen i matematikk, verken innad i matematikkmiljøet eller fra brukerne.

Endringer i litteratur består primært av skifte til reviderte utgaver. Eksempelvis har man ved HiS på hele 1990-tallet i hovedsak benyttet de samme engelske lærebøkene. Dette kan, i følge informanten, ses i lys av at faget består av grunnleggende matematikk hvor kunnskapen er allment gyldig og relevant. Selv om man inkluderer ny anvendelse av matematikk i eksempler eller oppgaver, er det faglige innholdet standardisert i forhold til et fag som f.eks. bioteknologi hvor kurs justeres kontinuerlig i forhold til utviklingen på forskningsfeltet. Til sammenligning er også *informatikk* et fag hvor revisjoner av enkeltemner og litteratur skjer hyppig, grunnet den stadige utviklingen på feltet og et ønske om å være oppdatert både i kursinnretning og litteraturbruk. Også her har faglærerne større frihet på høyere nivå, mens det på grunnfagsnivå synes å være noe ulik praksis på tvers av lærestedene. Ved UiO og Høgskolen i Telemark velger faglærer på bakgrunn av fastsatte kursbeskrivelser om faglig innhold, og anses å ha relativt stor frihet med hensyn til litteraturbruk. Ved UiB på peker informanten at slike beslutninger tas av de involverte faglærerne i fellesskap. Sammenlignet med matematikk medfører også graden av spesialisering innen fagfeltet og ulike faglige ståsted at det i informatikk i større grad er diskusjoner omkring innføringskursenes innretning og valg av litteratur.

Hurtig utvikling på fagfeltet fremstår dermed som en hovedårsak til revisjoner i informatikk. I matematikk har endringer i rekruttering og studentenes forkunnskaper vært en viktig grunn til at begynneremnene i matematikk ved UiO og UiB har vært viet særlig oppmerksomhet på 1990-tallet. Færre studenter begynner på realfagsstudier, det er større frafall underveis, i tillegg til relativt høye strykandeler. Blant annet har reform 94 bidratt til å gjøre den faglige overgangen mellom videregående skole og begynnerkursene på universitetene større, ved at

⁶ Matematikk er delt opp i mindre kursenheter (2-5 vekttall avhengig av lærested). *Emnegruppe i matematikk* er satt sammen av flere mindre kurs, og utgjør samlet sett 20 vekttall, dvs. et grunnfag. Ved Høgskolen i Stavanger er betegnelsen *20-vektallsgruppe i matematikk*.

sentrale matematiske emner ved universitetene er nedtonet i videregående utdanning. Dette har i følge informantene resultert i et særlig fokus på både kursstruktur og bruk av pensumlitteratur.

Valg og tilgang på relevant pensumlitteratur

Ved valg av pensumlitteratur i *matematikk* vektlegges først og fremst hvorvidt bøkene dekker det faglige innholdet og at bøkene er på et faglig nivå og har en pedagogisk fremstilling som tilsvarer kurset og studentenes forutsetninger. I tillegg bør bøkernes omfang og antall sider passe inn. Tilsvarende er dekningsgrad, progresjon og organisering av stoffet, samt lærebøkernes pedagogiske prinsipper sentrale hensyn i *informatikk* grunnfag. I begge fagene fremheves at pedagogisk fremstilling av stoffet er særlig viktig på grunnutdanningsnivå, og da særlig i de emnene studentene tar først. I motsetning til matematikk hvor innholdet er mer standardisert og knyttet til innlæring av grunnleggende matematikk, skjer utviklingen innenfor informatikk svært raskt og det er derfor også svært viktig at bøkene er oppdatert. Informanten ved Høgskolen i Telemark påpeker i tillegg at det legges vekt på å finne en hovedbok som på en god måte utgjør et tyngdepunkt og strukturerer faget.

Tilgangen på relevant litteratur til begynneremnene i *matematikk* vurderes som god, selv om det ikke er mange norske lærebøker som er relevante for universitetsfaget å velge mellom. En sammenligning av universitetene viser svært enhetlig bruk av litteratur innen de to typiske begynneremnene i 20-gruppen, henholdsvis M-001 og M-100. I M-001 benytter alle de fire universitetene den samme norske læreboken, tilsvarende benyttes samme norske lærebok ved tre av universitetene i M-100. UiB bruker her en engelsk lærebok, fordi den norske, i følge informanten, anses å ha en for svak pedagogisk fremstilling i forhold til studentenes forutsetninger.⁷ Sistnevnte forklarer den store forskjellen mellom universitetene som fremkom i del 1, hvor UiB har 50 prosent norsk pensumlitteratur, mens de øvrige universitetene har 100 prosent (jf. vedleggstabell 3). Ved Høgskolen i Stavanger består 20-vektallsgruppen i matematikk av i alt 8 mindre emner, og selv om faget tilsvarer universitetsfaget og kvalifiserer for videre studier i matematikk på lik linje med universitetene, er ikke faget direkte sammenlignbart. Annen litteraturbruk ved HiS, hvor 98 prosent av pensumlitteraturen er på engelsk, må ses i lys av dette (jf. vedleggstabell 3).⁸ En helt avgjørende faktor er at seks av

⁷ Basert på pensumlister for studieåret høst 1999/vår 2000. De norske lærebøkene det refereres til er i M-001 T.Gulliksens "Matematikk i praksis" (1. utg. 1981, 4.utg. 1998), Universitetsforlaget; og i M-100 T.Lindstrøms "Kalkulus" (1. utg. 1995), Universitetsforlaget.

⁸ Ved høgskolen i Stavanger er prosentandelen beregnet på bakgrunn av litteratur fra hele 20-gruppen. Ved universitetene er kun litteraturen i de to typiske

vektallene i 20-gruppen tilsvarer ingeniørstudentenes obligatoriske grunnlagsfag i matematikk. Informanten ved HiS påpeker at det i valg av litteratur må tas hensyn til begge studentgruppene. Av hensyn til ingeniørstudentene som utgjør en vesentlig del av matematikkstudentene har man valgt å ikke bruke Lindstrøms lærebok, fordi denne vurderes som for stringent og vanskelig i ingeniørutdanningen. Ved HiS påpekes i den sammenheng at det i liten grad finnes norske bøker som dekker deres behov for pensumlitteratur, men at det særlig på begynnernivå er mye å velge blant av lærebøker på engelsk litteratur.

Sammenlignet med matematikk, er det i *informatikk* grunnfag stor variasjon på tvers av lærestedene med hensyn til fagets struktur og bruk av litteratur. Dette kan forstås i lys av at matematikkfaget er mer standardisert, og kjennetegnes av en bredere enighet om hvilket innhold emnegruppen skal ha og hvilken litteratur som er mest relevant. Informatikk som fag domineres av faglitteratur på engelsk og tilgangen på dette anses som rikelig. Ved UiO påpekes likevel at det er langt mellom de virkelig gode lærebøkene på grunnfagsnivå, særlig med hensyn til pedagogisk fremstilling. En svakhet er at bøkene enten ikke er grundige nok, eller at de i for stor grad kan karakteriseres som et oppslagsverk. Et annet problem er at det kan være vanskelig å finne litteratur til nye kurs, fordi utviklingen går så vidt raskt og medfører behov for stadige justeringer. Dette forklarer også at det innen informatikk i stor grad benyttes kompendium bestående av f.eks. forelesningsnotater, enkeltartikler eller lignende. Tilgangen på relevant norsk litteratur beskriver informantene som relativt dårlig. Ved Høgskolen i Telemark påpekes imidlertid at informatikk er et nokså nytt fag. Etter hvert som kjerneelementene i det faglige innholdet sementeres vil dette på sikt kunne gi grunnlag for utvikling av flere norske grunnbøker.

Pensumlitteraturens språk, terminologi og referanseramme

I forhold til andre naturvitenskapelige fag, eksempelvis geologi eller biologi, er matematikk og informatikk fag hvor bruk av norske lærebøker ut fra hensynet til norske forhold er lite sentralt. Mens matematikk karakteriseres av en enhetlig og allment gyldig kunnskapsstruktur, knytter imidlertid deler av informatikkfaget an til norske forhold. I den forbindelse trekker informantene frem både datamaskin og samfunn, kjennskap til lover og avtaler om bruk av data og arbeidslivskultur som eksempler på områder hvor det benyttes norske lærebøker eller kompendium.

begynneremnene i matematikk inkludert. Hvis man hadde tatt hensyn til pensumlitteraturen i hele emnegruppen ved universitetene ville dette sannsynligvis jevnet ut noe av variasjonen med hensyn til bruk av norsk og engelskspråklig litteratur. I denne sammenheng er det imidlertid innføringsemnene og studentenes første møte med faget som er interessant. Det betyr også at den klassifiseringen som er foretatt er tilstrekkelig.

Både i matematikk og informatikk fremheves at litteraturens språk ikke er en avgjørende faktor i forhold til valg av litteratur. Det er heller ingen vesentlige forskjeller mellom lærestedene i forhold til vektlegging av norske lærebøker på begynnernivået, som kan forklare ulik bruk av norsk eller engelsk litteratur. Faglig kvalitet i form av både dekningsgrad, nivå og pedagogisk fremstilling fremheves som det primære hensynet. I matematikk forklares variasjonen i ulike vurderinger av hvorvidt eksisterende norske lærebøker passer faget ved det enkelte lærested variasjonen. Tilsvarende fremstår forskjellig fagutforming og derav ulike litteraturbehov, som en sentral forklaring på forskjellig andel norsk litteratur og ulik litteraturbruk generelt i informatikk (jf. kap. 10.3).

Verken i matematikk eller informatikk opplever fagmiljøene at studentene er særlig opptatt av lærebøkens språk eller at studentene mener at engelske lærebøker gjør tilnærmingen til faget vanskeligere. I følge våre informanter, er en grunn til dette at det matematiske språket er stilisert og derfor ikke stiller store krav til lesekunnskaper i engelsk. En annen grunn kan være at studentene vet at de må lese mye engelsk litteratur i disse fagene og derfor er mer innstilt på dette. Særlig for studenter med svake forkunnskaper i matematikk anses det likevel som en fordel med norske bøker. I matematikk understrekes det også at studentene møter mange lærebøker på engelsk senere i studiene, og at det derfor er nødvendig å introdusere internasjonal fagterminologi tidlig selv om norsk terminologi i hovedsak er direkte oversatt fra denne. Fordi begrepene strukturerer faget, er man imidlertid svært bevisst på at fagterminologi bakes inn i undervisningen. Enten ved å bruke norske begrep samtidig som det engelske begrepet i læreboken kommenteres eller vise versa. Eller ved at det utvikles ordlister som omfatter standardbegrep på norsk og engelsk, slik det gjøres i matematikk ved Høgskolen i Stavanger.

Tilsvarende er holdningen blant informantene i informatikk at studentene bør benytte engelske bøker av hensyn til innlæring i internasjonal terminologi. Et annet argument som nevnes er at dette også bidrar til at man kan rekruttere studenter fra utlandet. Likevel er det viktig å kjenne terminologien i begge språk, og man forsøker å bruke norske begreper i undervisningen uavhengig av lærebøkens språk i det enkelte emne. Dette er også viktig når studentene i arbeidslivet skal videreformidle sin kunnskap. Slik sett understrekes betydningen av en hensiktsmessig balanse mellom norsk og engelsk litteratur og fagterminologi. Ved UiB påpekes i den forbindelse at utstrakt bruk av engelske lærebøker ikke bare er et uttrykk for et bevisst valg, men også et resultat av man i flere emner mangler norske lærebøker. Dels skyldes dette at det ikke finnes norske bøker over hodet, dels at enkelte bøker er lite oppdatert. En rimelig tolkning av dette er at bedre tilgang på relevante norske lærebøker vil resultere i mer bruk av norsk litteratur.

10.2.4 Oppsummering tradisjonelle universitetsfag i UoH-sektoren

Gjennomgangen av de tradisjonelle universitetsfagene gir grunnlag for å trekke frem enkelte grunner til ulik bruk av lærebøker på henholdsvis norsk eller engelsk:

Variasjon på tvers av fagområder

For det første kan forskjeller på *tvers av fagområder* i stor grad relateres til henholdsvis ulik grad av internasjonal orientering og tradisjoner for bruk av engelsk litteratur, og ulike behov for litteratur som relaterer til en norsk kontekst. Dette må igjen ses i lys av ulike fagkulturer (jf. kap. 3.2). Naturvitenskapene karakteriseres av at det i større grad er utviklet et ”vitenskapelig språk” og en hierarkisk kunnskapsstruktur hvor det i stor grad er enighet om hva som er de sentrale teorier, metoder og teknikker, og hvor mye av kunnskapsformidlingen ikke må relateres til norske kulturelle eller samfunnsmessige forhold. Dette gjør det både mer naturlig og mindre problematisk å benytte lærebøker på engelsk. Innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag derimot, eksisterer som regel flere konkurrerende teoritradisjoner og perspektiver (Becher 1989; Smeby 1997; Kyvik 1991). Samtidig er dette fagområder hvor den nasjonale konteksten i mange sammenhenger er svært sentral. Dermed må det også legges større vekt på hvilken referanseramme litteraturen har, noe som i mange tilfeller gjør at lærebøker som i språk og innhold er norske, er et selvsagt og naturlig valg.

Slike faglig-kulturelle forskjeller stiller også fagmiljøene overfor ulike utfordringer med hensyn til utvikling av norsk litteratur, og synes også å ha betydning for i hvilken grad fagmiljøene orienterer sin formidling mot et internasjonalt eller nasjonalt publikum. Undersøkelser av vitenskapelig ansattes publiseringsmønstre i perioden 1989-91 viser at innen naturvitenskapelige fag er hele 86 prosent av publikasjonene fremmedspråklig, dvs. i de fleste tilfellene engelsk, mens andelen engelskspråklige publikasjoner i humaniora og samfunnsvitenskap er henholdsvis 35 og 40 prosent (Kyvik og Sivertsen 1992). Ulike publiseringsmønstre med hensyn til valg av språk illustrerer at engelsk som formidlingsspråk har ulik posisjon i ulike fagområder.

Variasjon mellom fag innenfor et fagområde

Vi har sett at det også innenfor de humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fagområdene er variasjon med hensyn til hvilken posisjon norsk faglitteratur har som pensumlitteratur.

Innen humanistiske fag er det små forskjeller med hensyn til bruk av norsk litteratur i de fagene vi har sett på. Det benyttes relativt mye norsk litteratur, og tilgangen på norske lærebøker fremstår som relativt god. I begge fag vises det til en positiv utvikling med hensyn til de delene av fagene hvor det er særlig viktig at

lærebøkene tar utgangspunkt i eller omhandler norske forhold. Slik sett ser det ut til at det er en klar sammenheng mellom tilgang på og bruk av norske lærebøker.

Når det gjelder samfunnsvitenskapelige fag er to faktorer sentrale for å forklare forskjeller mellom pedagogikk og sosiologi. For det første fremstår pedagogikk som et fag med noe sterkere tradisjoner for bruk av norsk litteratur og det er mange som skriver for den hjemlige arenaen. Motsatt ser det ut til at sosiologi generelt sett har sterkere tradisjoner for bruk av engelskspråklig litteratur. Dette bringer inn den andre faktoren hvor det ser ut til å være en klar sammenheng mellom tilgang på norske lærebøker og hvor stor plass disse er viet på pensumlistene. I sosiologi gis det klart uttrykk for at man savner en innføringsbok både språklig og kontekstuell. Dette synes å resultere i at det benyttes mere faglitteratur på engelsk enn ønskelig, samtidig som pensumlitteraturen er svært fragmentert. Selv om det også påpekes enkelte mangler og savn i pedagogikk, fremstår derimot litteraturtilgangen i dette faget som god.

Med hensyn til matematikk og informatikk er det store forskjeller. En viktig forklaringsfaktor synes å være at informatikk er et fag hvor fagutviklingen går svært raskt, og at det benyttes engelske lærebøker både fordi disse er mer oppdaterte og av hensyn til fagterminologi og videre studier. Samtidig ser det ut til at mangel på relevante norske lærebøker medfører at det benyttes noe mer litteratur på engelsk enn det som er ønskelig. I matematikk, derimot, er det utviklet norske lærebøker spesielt beregnet på begynneremnene ved universitetene. Disse benyttes ved samtlige universiteter, og illustrerer nok en gang sammenhengen mellom tilgang på norske lærebøker og faktisk bruk av slik faglitteratur.

Variasjon på tvers av læresteder

Et annet fremtredende trekk er ulik bruk av litteratur på tvers av læresteder innenfor et fag. Denne undersøkelsen tyder på at slike forskjeller må ses i lys av at det særlig innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag eksisterer ulike fagsyn og konkurrerende skoleretninger. Slike spenninger bidrar til at fagene vinkles ulikt ved lærestedene. På den bakgrunn nedfelles ulike behov for litteratur, og en konsekvens av dette er varierende andeler norsk og engelsk pensum. Dette kommer særlig tydelig frem hvis vi sammenligner med matematikk hvor enhetlig kunnskapsstruktur og standardisert innhold resulterer i stor grad av homogenitet i struktur og litteraturbruk på tvers av lærestedene. Fagmiljøenes ståsted og fagsyn vil dermed ha betydning for bruk av faglitteratur. Slik sett må forskjellene på tvers av læresteder med hensyn til bruk av norske lærebøker dels ses som et uttrykk for tilfeldig variasjon. Selv om litteraturvalg er gjenstand for kollegiale prosesser og formelle beslutninger, har den enkelte faglærer relativt stor frihet til å foreslå og i neste omgang legge opp pensumlitteratur. Hvorvidt den enkelte vitenskapelig ansatte tar hensyn til lærebøkernes språk ved valg av litteratur, kan dermed ha

betydning for hvor stor andel norsk og engelsk litteratur som benyttes innenfor et fag.

Fagmiljøenes ønske om å utvikle sitt 'eget' fag bidrar også til å forklare forskjeller på tvers av læresteder med hensyn til fagenes innhold og litteraturbruk. Dette kan forstås ut fra ulike faglige ståsted, men også ut fra hensynet til rekruttering hvor lærestedene i konkurranse om studentene ønsker å fremstå som unike. Slike faktorer kommer særlig frem når det spørres etter i hvilken grad man samarbeider med andre læresteder om utvikling av faget og bruk av litteratur. De er i liten grad samarbeid på tvers av lærestedene om utforming av grunnfagene og bruk av litteratur. Ved revisjoner ser en gjerne til hva som gjøres og brukes andre steder for å få ideer, men legger samtidig stor vekt på å utvikle sitt eget fag. Grunnfagene må utformes slik at de danner grunnlag for videre studier ved andre læresteder, men det er likevel stort rom for faglig frihet og lokal utforming. Det ser heller ikke ut til at de nasjonale fagrådene er fora hvor samordning mht. fremming av lærebøker i vesentlig grad debatteres.

En tredje faktor er knyttet til ulike institusjonelle rammebetingelser og til historiske forklaringer. Dette skal vi se nærmere på i kapittel 10.3, hvor vi diskuterer årsaker til variasjon på tvers av universitets- og høgskolesektoren.

10.3 Tradisjonelle universitetsfag ved universiteter og høyskoler

Universitetsfag som gis ved høyskolene har for de fleste fagene større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene (jf. tabell 6.7, kap. 6.4). Denne tendensen gjaldt også for faget sosialøkonomi i pilotundersøkelsen. Her gikk det fram at man i høyskolesektoren synes å ha hatt en annen politikk i forhold til å bruke norske lærebøker. Dette ble dels begrunnet ut fra studentenes behov for en gradvis tilnærming til faget. Samtidig ble det antydnet at større innslag av norsk pensumlitteratur dels må ses i lys av dh-tradisjonen og dels at man har hatt en annen sammensetting av studentgruppen hvor mange er deltidsstudenter med svakere forkunnskaper i engelsk (jf. Dahl 1998).

Universitetsfagene i høyskolesektoren var i startfasen i stor grad tuftet på modeller fra allerede eksisterende tilbud ved universitetene, og det er klart at bl.a. hensynet til studentenes overgangsmuligheter har bidratt til å både opprettholde og stille krav til en viss grad av faglig parallellitet mellom de to sektorene. Likevel er det pekt på at bak fag som i navnet er like, skjules variasjon knyttet til så vel struktur som faglig innhold og profilering (eg. Jerdal 1996; Dahl 1999). Slik sett må universitetsfagene forstås i lys av den konteksten de har vokst frem innenfor – både historisk og institusjonelt. Eksempelvis ønsket distriktshøyskolene i mange tilfeller å gi universitetsfaget en alternativ profil både innholdsmessig og i form av alternative undervisnings- og læringsformer. På samme måte som variasjon innen samme type fag er et vesentlig kjennetegn ved universitetene (jf. kap. 10.2.4), er

mangfold også en dekkende beskrivelse for samme type fag på tvers av universitets- og høyskolesektoren. Ikke minst gjenspeiles dette i studieplanene og pensumlistene til de fagene vi har undersøkt her.

10.3.1 Betydningen av institusjonskontekst

Det er flere eksempler på at institusjonskonteksten har betydning for faglig struktur og innhold i universitetsfagene. Dette legger igjen føringer på bruk av litteratur, og bidrar til å forklare variasjon i bruk av litteratur generelt samt ulike andeler norske og engelske lærebøker. For det første preges flere av fagene i høyskolesektoren av en tilpassing til lærerutdanningens behov. Innen *humanistiske* fag kommer dette til uttrykk ved at historie grunnfag ved Høgskolen i Volda av hensyn til lærerutdanningen har et eget delemne i fagdidaktikk. Dette bidrar til at fagets struktur og innhold avviker noe fra den man finner ved universitetene. Tilsvarende kan man lese av pensumlistene ved Høgskolen i Agder (HiA, Studieplan for grunnfag i historie, 1999/2000). I følge informanten ved Høgskolen i Volda preges utviklingen innen faget av at historiefaget også velges av andre studentgrupper ved høyskolen. Den faglige identiteten er orientert mot det akademiske universitetsfaget, men miljøet opplever en nedgang i 'rene' grunnfagsstudenter. Av hensyn til rekruttering og knappe ressurser må faget derfor i noen grad tilpasses krav i lærerutdanningen. Utover ulik vektning av fagdidaktiske emner, viser studieplanene fra de tre institusjonene at det også er store forskjeller med hensyn til valg av tyngdepunkt eller særémner. Samlet sett gjenspeiles dette i sammensettingen av pensumlitteraturen, og bidrar til å belyse noe ulik bruk av norsk- og engelskspråklig litteratur (jf. tabell v3).

Betydningen av institusjonskontekst er tydelig også innenfor *kristendom* grunnfag. Ved UiO må det i utformingen av grunnfaget tas hensyn til både profesjonsstudiet i teologi og cand.mag./cand.philol.-graden. I tillegg påpekes at grunnfaget i dag preges noe mer av tilpassing til skolens behov og det nye kristendomsfaget som følger av læreplanverket L-97 (jf. kapittel 10.2.1). Dette gjelder også ved NTNU, hvor informanten påpeker at religionsvitenskap er blitt en mer sentral del av faget som en konsekvens av endringene i skoleverket. Ved NTNU har imidlertid innretningen mot skoleverket stått sterkt i lengre tid, bl.a. fordi man har forsøkt å holde fast ved tradisjonene fra Norges Lærerhøgskole. Dette illustrerer også at fagenes historie ved de enkelte lærestedene har lagt føringer på hvor faget står per i dag. Ved Høgskolen i Volda har det faktum at grunnfaget også inngår som et grunnår i den fireårige kateketutdanningen, hatt innvirkning på utformingen av faget og medført en orientering mer mot kirken enn skoleverket. Igjen ser man imidlertid en utvikling hvor det tradisjonelle grunnfaget i større grad rettes inn mot lærerutdanningen. Etter innføringen av det nye kristendomsfaget i grunnskolen, er det vanskeligere å benytte det tradisjonelle grunnfaget som en del av lærerutdanningen. Fordi lærerstudentene er av avgjørende betydning for rekrutteringen til faget, er man nødt til å tilpasse seg

denne studentgruppens behov. Disse ulike kontekstene gjenspeiles dels i emneinndelingen av faget ved de tre institusjonene og dels i bruk av litteratur. Ved NTNU og UiO er grunnfaget delt i fire fem vekttallsmoduler, mens faget ved Høgskolen i Volda består av to ti-vektallsemner, hvorav tre av vektallene er spesifisert som religionspedagogikk med fagdidaktikk. Det er også relativt store forskjeller i forhold til hvilken faglitteratur som benyttes, samtidig som litteraturen ved UiO framstår som mer fragmentert ved at antall titler er langt høyere enn ved NTNU.

Innen samfunnsvitenskap og naturvitenskap fremstår ikke fagenes historikk og institusjonstilhørighet som en like klar forklaringsfaktor. Varierende utslag i forhold til norsk og engelsk litteratur kan likevel forstås i lys av noe ulik profilering av fagene, og som en konsekvens, ulik litteraturbruk. Innen sosiologi er det eksempelvis pekt på at mens faget ved UiO er et samfunnsteoretisk orientert grunnfag med vekt på klassikere, er faget ved NTNU noe mer anvendt og spesialistrettet. Tilsvarende påpeker informanten ved Høgskolen i Vestfold at man over tid har lagt vekt på å løsrive seg mer fra UiO, og utforme et eget alternativ. Videre har informatikk grunnfag ved Høgskolen i Telemark en noe annen utforming fordi faget også kan inngå som første år av ett toårig eller treårig studie i informatikk. I følge informanten kan det faglige innholdet betegnes som et kompromiss mellom det som er ideelt for grunnfaget versus hva som er en ideel struktur i forhold til det to- eller treårige studietilbudet. Eksempelvis knyttes dette til innpassing av metodefag som matematikk og statistikk. Slike hensyn legger føringer på det faglig innholdet i grunnåret, og er en sannsynlig forklaring på ulik litteraturbruk og andre utslag i forhold til andel norsk og engelsk litteratur.

Generelt fremstår tilpassing til lærerutdanningens behov som en endringsfaktor innen enkelte universitetsfag ved høgskolene, mens fagene ved universitetene i større grad er preget av den akademiske konteksten. Dette har betydning for profileringen av fagene, og kan tenkes å gi seg utslag i ulik vektlegging av pensumlitteratur på henholdsvis norsk og engelsk. Eksempelvis påpeker en av informantene at innretningen mot profesjonsutdanningen på sikt kan bety mer norsk litteratur på pensum, gitt den tradisjonelt sterke norskspråklige profilen i lærerutdanningen.

10.3.2 Betydningen av studentgruppens sammensetting og bakgrunn

En annen faktor som forklarer ulik bruk av norsk og engelsk litteratur på tvers av universitets- og høgskolesektoren er sammensetting av studentgruppen og studentenes bakgrunn. Et eksempel er *matematikk* ved HiS hvor det i valg av litteratur må tas hensyn til at studentgruppen består av både ingeniørstudenter og matematikkstudenter. Dette har medført at norske lærebøker som brukes ved universitetene ikke kan benyttes ved HiS fordi disse ikke er tilpasset nivået i ingeniørutdanningen (jf. kap. 10.2.3).

Materialet gir ikke grunnlag for å si at fagmiljøene i høyskolene har en mer entydig eller klar politikk med hensyn til bruk av norsk litteratur på grunnutdanningsnivå. De vitenskapelig ansattes prinsipielle holdning til bruk av henholdsvis norsk eller engelsk litteratur fremstår som relativt lik uavhengig av om de har sin bakgrunn i universitetene eller høyskolene. Likevel er inntrykket at høyskolene i noe større grad opplever negative tilbakemeldinger fra studentene på at det brukes lærebøker på engelsk og at det i noe større grad tas hensyn til dette. Selv om det fra høyskolesektorens side understrekes at idealet burde være at studentene også på grunnfagsnivå kan tilegne seg deler av pensum på engelsk, peker enkelte av informantene på at dette ikke kan praktiseres for strengt fordi det ikke fungerer i forhold til studentene. Eksempelvis tror informanten i kristendom ved Høyskolen i Volda at man kun ville ha benyttet norsk litteratur hvis det fantes relevante lærebøker innen alle emner. Et annet eksempel er sosiologi ved Høyskolen i Vestfold. Her påpekes at fagmiljøet over tid har utviklet et grunnfag hvor det er tatt hensyn til at man rekrutterer en noe mer heterogen studentgruppe enn ved universitetene. Man opplever at studentene sammenlignet med universitetene har noe svakere forkunnskaper i forhold til akademiske studier. Dette har ikke hatt store utslag for valg av pensumlitteratur eller særlig vektlegging av norsk litteratur, men heller hatt konsekvenser med hensyn til tilrettelegging av undervisningen i form bl.a. økt undervisningsmengde, vekt på gruppearbeid, skriveøving og større tilgjengelighet til faglærerne.

Generelt gir altså informanter i høyskolesektoren i større grad uttrykk for at engelsk litteratur er lite akseptert blant studentene. Selv om også flere av informantene ved universitetene påpeker at studentene foretrekker norsk litteratur, synes dette i noe mindre grad å resultere i at norske lærebøker settes opp som hovedlitteratur i pensumlistene. Dette kan muligens forstås i at universitetene har sterkere tradisjoner for bruk av engelsk språk som et ledd i den dannelsen studentene skal tilegne seg i møte med academia. I den forbindelse påpeker en av informantene fra høyskolesektoren at høyskolene tradisjonelt har bestått av korte- og mellomlange studier, hvor fokus på danning og tilegnelse av kunnskaper i engelsk er mindre sentralt enn ved universitetene hvor grunnfagene i større grad er en forberedelse for høyere grads studier. Slik sett synes høyskolekonteksten implisitt å innebære en noe annen vektlegging av norsk litteratur, selv om informantene ikke eksplisitt gir uttrykk for dette.

10.3.3 Andre forklaringer

I tillegg til at institusjonelle og historiske forhold og dels også ulik sammensetting av studentgruppen synes å påvirke fagenes innhold og struktur, og i neste omgang bruk av faglitteratur, må forskjeller i bruk av norsk litteratur på tvers av de to sektorene også ses som et resultat av mer tilfeldig variasjon. Denne variasjonen kan som det ble pekt på under kapittel 10.2.4 tilskrives bla sammensetting av lærekrefter, deres oppfatning av hva faget skal være og eventuelt ulike vurderinger

av relevansen av tilgjengelig faglitteratur. Utdanningenes innhold og struktur kan slik sett også ses som et resultat av faglig 'revirmarkeringer' og forhandlinger som gir ulike utslag på tvers av institusjonene.

Det er også grunn til å understreke at for enkelte fag er forskjellene på tvers av universitets- og høyskolesektoren med hensyn til bruk av norsk litteratur små. Eksempelvis gjelder dette fagene historie og pedagogikk. Utfra tallmaterialet i del 1 ser vi også enkelte eksempler på fag hvor det benyttes mer engelsk litteratur ved høyskolene enn innen tilsvarende fag ved universitetene, som innen historie og informatikk (jf. vedleggstabell 3). Dette styrker inntrykket av at variasjonen i bruk av litteratur like gjerne er et uttrykk for mangfold og tilfeldigheter, som for systematisk større vektlegging av norsk litteratur i høyskolesektoren.

Samtidig finner man også andre tegn på ulike tradisjoner for bruk av norsk eller engelsk som formidlingsspråk i de to sektorene. Undersøkelser av vitenskapelig ansattes publikasjonsmønstre har vist at mens om lag to tredjedeler av samtlige publikasjoner blant ansatte ved universitetene er fremmedspråklige, dvs. hovedsakelig engelsk, er bildet nøyaktig det motsatte i høyskolesektoren. Her er to tredjedeler av publikasjonene på norsk eller et annet nordisk språk, mens en tredjedel er på engelsk eller et annet fremmedspråk (jf. Kyvik 1999, Kyvik og Sivertsen 1992). Selv om forskjellene må ses i sammenheng med at fremmedspråklig publisering er langt vanligere i f.eks. samfunnsfag, matematisk-naturvitenskapelige fag og teknologiske fag og at høyskolene har en fagprofil med sterk dominans av humanistiske fag, pedagogiske fag og sykepleie/helsefag, styrker dette publikasjonsmønsteret inntrykket av at fagmiljøene i de to sektorene har ulike tradisjoner for bruk av engelsk som formidlingsspråk. Slike forskjeller kan tenkes å reflekteres i pensumlitteraturen. Det vitenskapelige personalet ved universitetene og høyskolene er produsenter av faglitteratur. Noe skrives eksplisitt med tanke på bruk i undervisning, annet er mer beregnet på forskerens egen fagkrets eller allmennheten. Hvilken posisjon engelsk eller norsk tradisjonelt har som formidlingsspråk i det enkelte fag eller utdanning vil derfor kunne ha betydning for tilgangen på norsk faglitteratur i form av både lærebøker og artikler. Og også for hvor fagpersonalet orienterer seg mht å finne egnet litteratur.

10.4 Yrkesutdanninger i høyskolesektoren

Del 1 viste at ingeniørutdanning, sykepleierutdanning og allmennlærerutdanning skilte seg klart fra tradisjonelle universitetsfag i forhold til bruk av norsk pensumlitteratur. Mens disse tre yrkesutdanningene i gjennomsnitt har i overkant av 90 prosent norsk pensum, er gjennomsnittet for de tradisjonelle universitetsfagene i underkant av 50 prosent (jf. hhv. tabell 6.4 og tabell 6.2, kap. 6.3 og 6.2). Yrkesutdanningene skiller seg også fra de tradisjonelle universitetsfagene ved at de reguleres av nasjonale rammeplaner og slik sett er gjenstand for større grad av nasjonal samordning og styring (jf. kap. 3). De

nasjonale rammeplanene legger føringer på innholdet i de tre yrkesutdanningene. Selv om planene er ment å skulle gi rom for lokal utforming, var det grunn til å forvente at variasjonen med hensyn til bruk av norske lærebøker var mindre enn innenfor de tradisjonelle universitetsfagene. En slik forventning fant i stor grad støtte innenfor sykepleierutdanning og allmennlærerutdanning hvor det er tilnærmet ingen variasjon på tvers av høyskolene i forhold til hvor stor andel norsk litteratur som benyttes som pensumlitteratur. Derimot er forskjellene større ved ingeniørutdanningen. Vi skal se nærmere på dette i det følgende.

10.4.1 Ingeniørutdanning

Ingeniørutdanningen er den av yrkesutdanningene i høyskolesektoren som i størst grad benytter engelsk litteratur, og hvor det er størst variasjon mellom lærestedene med hensyn til bruk av norsk- og engelskspråklig litteratur (jf. vedleggstabell 3). Det er flere mulige forklaringer på dette. Selv om ingeniørutdanningen også er en profesjonsutdanning, fremstår innrettingen mot en spesifikk yrkesutøvelse som mindre entydig, samtidig som ingeniørstudentene i større grad skal virke innenfor en sektor preget av internasjonalisering.

Ingeniørutdanningen er mer internasjonalt orientert på minst to måter. For det første består grunnlagsfagene av naturvitenskapelige fag hvor store deler av den kunnskapen som formidles er allment gyldig og i min

dre grad avhengig av en klar norsk referanseramme (jf. kap. 10.2.4).⁹ For det andre er utdanningen koplet opp mot internasjonale standarder for ingeniørutdanning. I følge rammeplanen er det bl.a. et overordnet mål at utdanningen skal holde et høyt faglig nivå i internasjonal sammenheng, og at internasjonale standarder og utviklingslinjer skal prege høgskolenes valg av emner og metodikk (Hatlevik 2000).

Variasjonen på tvers av læresteder med hensyn til bruk av norske og engelske lærebøker må videre ses i lys av at ingeniørutdanningen, gjennom sin inndeling i linjer og studieretninger, er svært mangfoldig. Selv om rammeplanen spesifiserer antall vekttall og emner som skal inngå i grunnlagsfagene, skal den også sikre institusjonell frihet og faglig profilering. Ingeniørutdanningen fremstår med dette som noe mindre styrt av nasjonale rammeplaner enn de øvrige yrkesutdanningene (jf. kap. 3.2.4), noe som resulterer i at høgskolene i utformingen av grunnlagsfagene har relativt stort rom for å se disse i sammenheng med de ulike linjene og studieretningene studentene skal følge ved det enkelte lærested. Dette kan ha betydning for ulik bruk av litteratur og derav ulike andeler norsk og engelsk litteratur.

Språk, kontekst og terminologi

Ingeniørutdanningens internasjonale orientering trekkes også frem av informantene, og det vurderes som positivt at det benyttes utenlandske lærebøker i internasjonalt pregede fag. Dette er for øvrig i tråd med synspunkter som kom frem i en undersøkelse av lærebokbehov- og mangler fra 1989 (jf. Egeland 1989). Våre informanter påpeker imidlertid at man av hensyn til overgangen fra videregående utdanning til høgskolnivå, er bevisst på at det ikke bare benyttes lærebøker på engelsk i første studieår. Fordi engelsk litteratur dominerer senere i utdanningen, hevder informantene samtidig at det er nødvendig med engelske lærebøker tidlig i studiet som sikrer innlæring av sentral terminologi. En av informantene vurderer det også som en fordel for studenter som reiser ut at man kan vise til forkunnskaper tilsvarende nivået i lærebøker som er godt kjent internasjonalt. Ved Høgskolen i Bergen benyttes norske lærebøker eller kompendium i fire av grunnlagsfagene, mens det benyttes en engelsk lærebok i fysikk. I tillegg møter studentene lærebøker på engelsk i linjefagene i første studieår. Ved høgskolen i Stavanger benyttes i større grad lærebøker på engelsk.

⁹ Ingeniørutdanningen er delt i ulike linjer og studieretninger, med felles grunnlagsfag og samfunnsfag for de ulike linjene. Grunnlagsfagene skal gi studentene basiskunnskaper og være et verktøy for de tekniske fagene, og består av matematikk og statistikk, fysikk, kjemi og miljø og datateknikk. Samlet skal disse utgjøre 15 vekttall, mens samfunnsfag skal utgjøre 5-6 vekttall (Rammeplan for ingeniørutdanning, 1996).

I matematikk anser informantene det som lite vesentlig om boken er på norsk eller engelsk. Det engelske språket innenfor matematikken er av en slik art at de aller fleste studentene tilegner seg dette raskt. Fordi de matematiske symbolene er internasjonalt nedfelte størrelser og begreper, er ikke fagterminologien uklar. I fysikk gir derimot studentene i større grad uttrykk for misnøye med at litteraturen er på engelsk, og for at de ønsker seg et norsk læreverkt. I forhold til matematikk har læreverket i fysikk mer tekst, og er av den grunn vanskeligere for studentene. Lærestedene ønsker egentlig å ta hensyn til dette, og informantene påpeker at hvis det fantes et norsk læreverkt i fysikk som tilfredsstilte ingeniørutdanningens behov så ville det blitt brukt. Det pekes i den forbindelse på at det nye norsk læreverket i fysikk er for vanskelig for ingeniørstudentene, selv om boken i utgangspunktet var beregnet på bruk i både universitets- og høgskolesektoren. Av den grunn foretrekkes den engelsk læreboken.¹⁰ Det at studentene, særlig i startfasen, sliter med læreboken i fysikk, er også knyttet til fagterminologi. Begrepene er i mange tilfeller relativt forskjellig på engelsk og norsk, og har ikke alltid en entydig og autorisert norsk oversettelse (jf. Dahl 1998). Selv om det brukes tid på dette i undervisningen, har man ved Høgskolen i Bergen opplevd at studenter i eksamenssituasjon ikke kjenner betydningen av det norske uttrykket fordi de bare har forholdt seg til en engelsk lærebok. En strategi ved eksamen har derfor vært å benytte den engelske betegnelsen i oppgavetekster. Ved Høgskolen i Stavanger har man også utviklet egne ordlister som supplement til lærebøkene.

Valg og tilgang på relevant pensumlitteratur

I valg av litteratur vektlegges hvorvidt litteraturen dekker det faglige innholdet i et emne, balanse mellom bevisføring/teori og konkrete eksempler, tilgang på oppgaver og hjelpemidler samt at litteraturen står i samsvar med nivå og vanskelighetsgrad på kurset. Det stilles imidlertid spørsmålsteget ved i hvor stor grad man skal vektlegge at lærebøkene som benyttes er norske. Fordi de utenlandske lærebøkene har et langt større nedslagsfelt, har internasjonale forlag både nødvendig kompetanse og økonomi til å utvikle hjelpemidler i form av for eksempel brukermanualer for studenter og lærere, CD-rom med oppgaver, web-sider, tematisk oppdaterte oppgaver, simuleringsprogram etc. I tillegg går stoffmengden i disse bøkene utover pensum, og kan derfor benyttes i flere enkeltemner. Av den grunn anses heller ikke store amerikanske lærebøker som uforholdsmessig dyre. Dette er klare faglige fortrinn, som informantene mener det er nærmest umulig for et norsk læreverkt å måle seg med. Snarere beskrives norske lærebøker som mer fattigslige med hensyn til figurer, oppgaver, etc. Det anses

¹⁰ Læreverket det refereres til er Hugh D. Young "University Physics". Dette læreverket benyttes av fire av de syv høgskolene (jf. tabell 1), mens de tre øvrige benytter ett eller to bind av "Fysikk for ingeniører", Hallseth m.fl., NKI 1995.

derfor ikke som faglig forsvarlig å velge norske lærebøker utfra hensyn til studentenes språkkunnskaper eller den norske fagterminologien, hvis disse bøkene ikke er av samme kvalitet som de utenlandske. Ved begge lærestedene trekkes matematikk frem som et eksempel. Etter at det ble gjennomført endringer i det faglige innholdet i grunnlagsfaget i matematikk, vurderte man å benytte en norsk lærebok som er utviklet spesielt for ingeniørutdanningen og de endringene som var vedtatt. Man var imidlertid ikke tilfreds med den faglige kvaliteten. Selv om det har kommet reviderte utgaver har man ikke prioritert å bruke tid på å vurdere dette på nytt. Ved Høgskolen i Bergen er det i stedet utviklet et kompendium til deler av matematikken, mens man savner god litteratur til andre deler. Ved Høgskolen i Stavanger benyttes et engelskspråklig verk. Her påpekes imidlertid at enkelte norske bøker ikke er vurdert fordi man rett og slett ikke er kommet så langt. Fordi matematikkundervisningen er felles for ingeniørstudentene og studenter som tar 20-gruppen i matematikk, må det samtidig velges litteratur som er tilpasset begge studentgruppene.

Sett under ett vurderes tilgangen på relevant innføringslitteratur som relativt god. Utenlandske forlag har en svært aktiv markedsføring, og valgmulighetene blant utenlandske læreverker er mange. Når det gjelder norske lærebøker fremstår imidlertid oppfatningene som noe mer sprikende. Ved Høgskolen i Stavanger gis det uttrykk for at det er dårlig dekning innen ingeniørutdanningen når det gjelder norske lærebøker, og at utstrakt bruk av engelsk litteratur må ses i lys av dette. Ved Høgskolen i Bergen har man i større grad funnet norske alternativer. Dette gjelder også ved flere av de andre høyskolene hvor pensumlistene viser at det benyttes norske bøker både i matematikk og fysikk, i tillegg til flere av de andre grunnlagsfagene. Det er mange mulige forklaringer på denne variasjonen: På den ene siden kan det tenkes at den faglige kvaliteten på bøkene vurderes ulikt, på den andre siden at det i ulik grad tas hensyn til at studentene ønsker norske lærebøker. Videre kan det skyldes at grunnlagsfagene er gjenstand for lokale vinklinger og hensyn som legger føringer på bruk av litteratur. Endelig kan det tenkes at miljøene i ulik grad orienterer seg internasjonalt.

Revisjoner og rammeplaner

Pensumrevisjoner i ingeniørutdanningen er gjenstand for formelle prosesser, hvor innspill fra grunnlagsfaglærere eller linjefaglærere koordineres og vedtas i avdelingsstyret. Informantene ved HiB påpeker at det i grunnlagsfagene er lite diskusjon om valg av litteratur, mens linjefagene i større grad preges av meningsforskjeller i forhold til blant annet vektning av ulike emner. Dette må ses i sammenheng med at linjefag og studieretningsfag i større grad preges av utskiftninger fordi fagene må oppdateres i henhold til den teknologiske utviklingen. Motsatt er grunnlagsfagene mer karakterisert av stabilitet både i innhold og litteraturbruk. De nasjonale rammeplanene legger indirekte enkelte

føring på hvilken litteratur som brukes. Et eksempel er matematikk, hvor ny rammeplan resulterte i at den litteraturen som ble benyttet ikke lenger var egnet. Det ble utviklet et nytt matematikkverk spesielt beregnet på matematikkfaget i ingeniørutdanning. I følge informantene hadde imidlertid dette verket klare faglige svakheter, og det påpekes i den forbindelse at selv om læreverket revideres så har ikke miljøet ønsket å bruke tid på vurdere denne på nytt. Rammeplanen legger også indirekte føring på bruk av bok i statistikk og fysikk, men disse bøkene favner videre enn kun ingeniørutdanningen.

10.4.2 Allmennlærerutdanning

I allmennlærerutdanningen dominerer norsk pensumlitteratur. Resultatene fra del 1 viser at norsk litteratur i gjennomsnitt utgjør 98 prosent av den pensumlitteraturen studentene skal tilegne seg i første studieår. Videre tyder tilgjengelig materiale på lange tradisjoner for bruk av norsk litteratur innen allmennlærerutdanningen (tabell 7.6, kap. 7.3). Det er tilnærmet ingen variasjonen i bruk av norsk litteratur på tvers av høyskolene (jf. vedleggstabell 3). Et nærmere blikk på fagplaner og pensumlister fra de lærestedene som inngikk i del 1 viser imidlertid noe variasjon i forhold til hvilke obligatoriske fag studentene tar i sitt første studieår, og til dels stor variasjon i bruk av litteratur.¹¹ Sistnevnte tyder på at det generelt er god tilgang på norske lærebøker beregnet på bruk i undervisningssammenheng og som pensumlitteratur, og at det i mange tilfeller er flere alternative lærebøker å velge blant.

Revisjoner og rammeplaner

De lokale fagplanene utformes med utgangspunkt i den nasjonale rammeplanen, og litteratur velges på bakgrunn av fagplanene. I følge informanten ved Høgskolen i Østfold skal større endringer i fagplaner legges frem for avdelingsstyret, noe som blant annet skal sikre at utdanningstilbudet står i samsvar med nasjonale retningslinjer. Rammeplaner legger slik sett føring på det faglige innholdet, men er likevel utformet på en slik måte at fagmiljøene står relativt fritt med hensyn til lokale prioriteringer og hensyn. Eksempelvis er mindre endringer knyttet til utskifting av litteratur, i følge informanten, overlatt til faglærerne og leder ved den enkelte seksjon. Selv om dette betegnes som kollegiale prosesser, beskrives likevel den enkelte faglærers frihet til å komme med forslag om endringer i forhold til litteraturbruk som svært stor. Generelt bidrar dette til å forklare variasjonen på tvers av lærestedene ved at rammeplanene åpner for lokal variasjon. Samtidig kan ulik bruk av litteratur på tvers av lærestedene for allmennlærerutdanningen, så vel

¹¹ Jf. Fagplaner og/eller pensumlister for den fireårige allmennlærerutdanningen ved høyskolene i Bergen, Bodø, Hedmark, Sogn og Fjordane, Telemark og Østfold.

som for de andre grunnfagene og grunnutdanningene, forstås i lys av sammensettingen av lærekrefter og deres faglige preferanser.

Informanten karakteriserer endringer i allmennlærerutdanningen som et resultat av dels eksterne og dels interne prosesser. Endringer i grunnskolen og læreplanverket for grunnskolen (jf. L-97) påvirker lærerutdanningen – innholdsmessig og i litteraturbruk. Det samme gjelder de nasjonale føringer som legges inn i rammeplanen for utdanningen. Eksempelvis innebar L-97 økt vektlegging av arbeidsformer som for eksempel prosjektarbeid – begreper som fagpersonalet i lærerutdanningen i neste omgang søker etter i tilgjengelig litteratur. Dette er også knyttet til interne prosesser, fordi fagmiljøet, i følge vår informant, legger stor vekt på å følge med og å finne den beste eller mest oppdaterte litteraturen.

Valg og tilgang på pensumlitteratur

Dominansen av norske lærebøker i allmennlærerutdanningens første studieår tyder, som tidligere nevnt, på god tilgang på norske lærebøker. Dette bekreftes av informanten, som påpeker at det særlig innen obligatorisk fag med et stort marked på landsbasis, begynner å bli bra dekning på litteratursiden. Norsk og pedagogikk nevnes som eksempler på fag hvor det er mange valgmuligheter. I en tidligere undersøkelse av lærebokbehov- og mangler (jf. Egeland 1989), ble det fra lærerutdanningenes side fremhevet som et alvorlig problem at det innenfor en rekke fag ikke fantes bøker utarbeidet og tilpasset lærerutdanningens behov. Man måtte av den grunn benytte materiell som enten ble for avansert eller for elementært. I forhold til dette ser det derfor ut til å ha vært en positiv utvikling. Når det gjelder valgfag eller årsstudier hvor det er få studenter, påpeker imidlertid informanten at det er lengre mellom de spesialtilpassede lærebøkene. Fordi man ikke alltid finner egnet litteratur, innebærer dette at man ved Høgskolen i Østfold utvikler en del læremateriale selv, enten med utgangspunkt i forelesningsnotater eller i form av kompendium hvor man benytter seg av kopiavtaler. Dette beskrives som et gjennomgående trekk ved valgfag eller spesialkurs.

Den nasjonale rammeplanen fastsetter ikke *hvilke* lærebøker som skal benyttes. Men fordi rammeplanen definerer emner og områder som skal inngå i utdanningen, virker den likevel styrende på valg av litteratur. Informanten påpeker at et viktig hensyn i forhold til valg av pensumlitteratur, nettopp er at læreboken på en god måte dekker temaer og emner som er spesifisert i rammeplanen. I tillegg må litteraturen også ses i sammenheng med sentrale emner i læreplanverket for grunnskolen. Som nevnt ovenfor er det at lærebøkene er mest mulig oppdatert et annet sentralt hensyn. Som vi skal se, kommer i tillegg faktorer knyttet til litteraturens språk.

Språk, kontekst og terminologi

Allmennlærerutdanningens klare norskspråklige profil ga grunn til å spørre om dette skyldes en gjennomgripende holdning til at det skal benyttes norsk litteratur. I følge informanten ved Høgskolen i Østfold er dette imidlertid ikke et uttrykk for en bevisst politikk med hensyn til bruk av norske lærebøker. Riktignok diskuteres pensumlitteraturens språk i noen grad, men det er ulike holdninger i fagmiljøet til dette. Dels har man de som mener at hvis en norsk lærebok har tilstrekkelig faglig nivå så bør man velge den, dels har man de som hevder at man ikke kan ta hensyn til at litteraturen er på engelsk hvis den faglig sett har en bedre kvalitet. Likevel synes det å være flere forhold som peker i retning av at norsk litteratur prioriteres.

Det påpekes at det benyttes noe engelsk litteratur senere i profesjonsutdanningen, men tendensen har også her gått i retning av mer norsk faglitteratur. En grunn til dette er at studentene synes det er problematisk med engelsk litteratur. Man har blant annet sett at læringsresultatene ikke er imponerende ved bruk av engelsk litteratur. Dette henger sammen med at mange av enkeltfagene innenfor lærerutdanningen ikke er langvarige nok til at studentene klarer å ta inn over seg den fremmedspråklige terminologien. Lærerstudentene tar mange og korte fag, og møter stadig nye begrepsapparat. Sett i lys av dette er det, i følge informanten, viktig at ikke de språklige barrierene blir unødige store. I tillegg er opptakskravene redusert de siste årene. I valg av litteratur må fagmiljøet derfor ta hensyn til at studentenes grunnlag kan antas å ha blitt noe svakere. I tillegg åpnes det nå for opptak på bakgrunn av realkompetanse. I følge informanten gjør dette det helt nødvendig å benytte norsk litteratur fordi det rekrutteres studenter som har svakere engelskkunnskaper. Endelig understrekes hensynet til studentenes fremtidige yrkesutøvelse. At studentene skal arbeide i og forhold seg til den norske grunnskolesektoren krever at det i all hovedsak benyttes litteratur som tar utgangspunkt i norske forhold.

10.4.3 Sykepleierutdanning

Sykepleierutdanningen domineres også av norske lærebøker (jf. tabell 6.4, kap. 6.3). Dette kan, som antydnet i kapittel 2, forstås i lys av utdanningens formål, kunnskapsgrunnlag og læringsformer. Utdanningen er forankret i den norske velferdsstatens behov for tjenester og praksisfeltet spiller en sentral rolle som arena for kunnskapsformidling. Dette gjør koplingen mellom teori og praksis til en sentral del av utdanningen (Karseth 2000). I den sammenheng spiller norske lærebøker en viktig rolle, bl.a. ved at bøkene introduserer studentene for faguttrykk og terminologi som de møter, og selv må benytte, i praksisfeltet og fremtidig yrkesutøvelse.

Pensumlitteraturens språk, terminologi og kontekst

Dette påpekes også av informanten ved Høgskolen i Buskerud som knytter bruken av norsk litteratur dels til nedfelte tradisjoner, dels til et bevisst valg begrunnet i den norske virkelighet studentene skal virke innenfor. I følge informanten må imidlertid bruken av norske lærebøker også ses i forhold til at sykepleierstudentene som gruppe er lite innstilt på å lese litteratur på engelsk, og at det er tatt hensyn til dette. Studentenes manglende vilje til å lese engelsk litteratur oppleves imidlertid dels som et problem blant fagpersonalet, og det har vært diskutert om det burde benyttes noe faglitteratur på engelsk som pensum, for å sikre at studentene lærer seg å bruke dette. Informanten mener fagmiljøet har en viktig oppgave i forhold til å stimulere studentene til å bruke mer engelsk litteratur, og tror at siden faglærerne i større grad enn tidligere retter blikket utover vil dette på sikt også påvirke studentene. Økt fokus på internasjonalisering, blant annet gjennom studentutveksling hvor studentene inngår i internasjonale klasser med engelsk som hovedspråk, synes også å aktualisere denne debatten.

Valg og tilgang på pensumlitteratur

Tilgangen på relevant faglitteratur til bruk i sykepleierutdanningen vurderes som svært god. De senere årene har det, i følge informanten, vært en god utvikling i mht. fremming av norske lærebøker. For noen år tilbake ble det i større grad benyttet dansk litteratur eller lærebøker som var oversatt fra dansk. Informanten mener at denne trenden på det nærmeste er snudd, og tror at det nå heller er norske lærebøker som brukes i Danmark. Dette inntrykket bekreftes av informanter i forlagsbransjen (jf. kap. 11). Til tross for at det innen mange emner er flere alternative norske lærebøker å velge mellom, påpekes likevel at det kan være vanskelig å finne det ”rette” læreverket. Dette synes imidlertid å være mer knyttet til lærebøkens omfang, enn at det ikke er utviklet norske lærebøker. Fordi mange bøker er relativt omfangsrike, diskuteres hvorvidt det skal benyttes noen store grunnbøker eller om hovedtyngden skal bestå av tematisk snevrere fagbøker. I tillegg gir informanten uttrykk for at enkelte bøker ikke oppdateres raskt nok – særlig gjelder dette sykepleielitteraturen og sykdomslærelitteraturen. Informanten mener her at sykdomslærelitteraturen fremstår som noe oppstykket og overfladisk, og til dels lite tilpasset nivå og fokus i sykepleierutdanningen.

Rammeplaner og revisjoner

Den nasjonale rammeplanen synes i liten grad å legge direkte føringer på litteraturbruk i sykepleierutdanningen. Rammeplanen spesifiserer hovedemner og delemner som skal dekkes i utdanningen, men den enkelte høgskole står relativt fritt i hvordan dette integreres og tilpasses i fagplanen. Selv om rammeplanen som ble innført høsten 2000 er mer styrende med hensyn til blant annet strukturering

av utdanningen og spesifisering av enkelte tema, er det fortsatt rom for lokal variasjon. Når vi sammenligner fagplaner og pensumlister ved de enkelte lærestedene ser vi at dette handlingsrommet resulterer i relativt store forskjeller i bruk av litteratur.¹² Informanten påpeker i den forbindelse at selv om rammeplanene styrer vektallsomfang, legges det ikke eksplisitte føringer på valg av faglitteratur. Sammensetningen av pensum må likevel tilpasses emnenes omfang. Utover det vektlegges dekningsgrad, faglig og pedagogisk kvalitet samt samlede kostnader for studentene når pensumlitteratur velges.

10.5 Pensumbeslutterne om insentiver og idealisme

Bruk av norske lærebøker på grunnutdanningsnivå er nødvendigvis avhengig av tilgang på god og relevant norsk faglitteratur. I den forbindelse ble de vitenskapelig ansatte stilt spørsmål om hvordan de vurderer mulighetene for å prioritere lærebokutvikling og eventuelt hvilke barrierer de opplever som sentrale med hensyn til norsk lærebokproduksjon.

De viktigste hindringene som trekkes frem er på den ene siden *tidsfaktoren*, på den andre siden manglende insentiver i form av *merittering* og *økonomiske rammebetingelser*. Dette er forhold som trekkes frem uavhengig av informantenes fagtilhørighet.

Manglende tid

Når det gjelder manglende tid påpeker flere informanter at utvikling av lærebøker er et stort og krevende arbeid som fordrer en vesentlig arbeidsinnsats og sammenhengende tid til konsentrasjon. Imidlertid gjør oppgaver knyttet til undervisning og administrasjon arbeidsdagen oppstykket, samtidig som tiden ikke strekker til. Flere påpeker at skriving av lærebøker er noe som må gjennomføres på siden av andre aktiviteter eller at denne typen arbeid faller mellom to stoler – mellom formidlingsoppgaver i form av undervisning på den ene siden og forskning og fagutvikling på den andre. Skal disse oppgavene forvaltes på en forsvarlig måte er det i praksis ikke tid igjen innenfor normalarbeidstiden. I følge enkelte blir lærebokutvikling nærmest å regne som en fritidsaktivitet. En mulig strategi som trekkes frem i den forbindelse er at utvikling av lærebøker blir regnet som en del av undervisningsplikten. Slik det er per i dag er vilkårene for å stimulere ansatte til å skrive lærebøker veldig dårlige.

¹² Jf. Fagplaner og pensumlister for sykepleierutdanningen ved høyskolene i Agder, Akershus, Buskerud, Gjøvik, Harstad, Stord Haugesund og Vestfold.

Manglende merittering

Tidsfaktoren må ses i sammenheng med merittering. Vitenskapelig ansatte i UoH-sektoren har innenfor sine stillinger en FoU-ressurs som i teorien kan benyttes til utvikling av lærebøker beregnet på bruk i grunnutdanningen. Denne typen arbeid er imidlertid mindre meritterende enn publisering av forskningsresultater, eksempelvis i form av vitenskapelige artikler i internasjonalt anerkjente tidsskrifter eller tyngre vitenskapsbøker/fagbøker. Dette innebærer i praksis at vitenskapelig ansatte som tar sikte på opprykk må prioritere å benytte sin FoU-ressurs eller forskningstermin på arbeid som gir uttelling i forhold til ansettelser og stillingsopptrykk. Dette illustreres også i undersøkelser av vitenskapelig ansattes publiseringsmønstre hvor det fremkommer at artikler er den klart vanligste publikasjonsformen. I perioden 1989-91 er hele 83 prosent av alle publikasjoner på alle fagområder i universitetssektoren artikler, antologier eller konferanserapporter. Også ved de statlige høyskolene viser tall fra perioden 1995-1997 at artikler er den vanligste publiseringsformen (Kyvik og Sivertsen 1992; Kyvik og Skodvin 1998). For at vitenskapelig ansatte skal prioritere lærebokutvikling bør det i større grad blitt regnet som meritterende. Flere peker på at lærebøker nå gir noe større uttelling, samtidig som praksis varierer. Det synes derfor å være et klart behov for en klargjøring på dette punktet.

Flere av de vitenskapelig ansatte stiller spørsmål ved berettigelsen av at vitenskapelige artikler tradisjonelt oppfattes som mer meritterende enn lærebøker. For det første legges det ned et betydelig arbeid i lærebokprosjekter. For det andre må lærebøker absolutt regnes som en viktig del av formidling og fagutvikling. Enkelte av de vitenskapelig ansatte vi har snakket med, mener derfor at dette er en tradisjon som i større grad bør debatteres. Blant annet pekes det på at budsjetttrutinene nå legger opp til at midler skal fordeles etter både vektallsproduksjon og vitenskapelig produksjon. I den sammenheng bør det tydeliggjøres at forskningsformidling, og derav også lærebøker, faktisk er en del av den vitenskapelige produksjonen som bør gi uttelling budsjettmessig på en institusjon. I det ligger også en mer tydelig prioritering og verdsettelse av formidlingsvirksomheten ved lærestedene, som en av tre ansvarsområder ved høyere utdanningsinstitusjoner – forskning, undervisning og formidling (jf. Lov om universiteter- og høyskoler). Ved Høgskolen i Volda vises det til at det nå pågår en debatt om hvordan ulike publikasjoner skal telle i forhold til registreringen i *Forskdok*, og også andre informanter peker på uklarheter og manglende samsvar mellom praksis og skrevne retningslinjer. Det etterlyses i den forbindelse klarere signaler fra både lærestedene og myndighetene. Det vil også kunne bidra til en debatt om grunnlaget for å skrive og utvikle lærebøker.

Økonomi og idealisme

En tredje faktor som trekkes frem av informantene er at de økonomiske insentivene både for lærebokforfatterene og forlagene som regel er begrenset. Forlagenes krav til salg og innretning mot de største markedene påpekes i den sammenheng som en hindring. Det faktum at markedet er så vidt lite, betyr at selv om en lærebok benyttes som pensumlitteratur er den økonomiske 'gulroten' for fagbokforfatteren i de fleste tilfellene liten sammenlignet med det arbeidet som legges ned. Enkelte peker i den forbindelse på at andre strategier er mer hensiktsmessige med tanke på ekstra inntekter, som for eksempel å ta på seg ekstra undervisning. Likevel understrekes det av flere at norsk fagbokproduksjon har vært gjenstand for en positiv utvikling, og at til tross for manglende insentiver i form av tid, merittering eller økonomisk gevinst, så utvikles det et bredt spekter av lærebøker. I den sammenheng påpekes også at mulig økonomisk gevinst ikke nødvendigvis er avgjørende for den enkelte fagbokforfatter. Prioriteringen vil kunne variere med den interesse den enkelte har. Det er faglig interessant og utfordrende å utvikle en lærebok, og det åpner også for muligheten til å gi det faglige innholdet den fremstilling man utfra eget ståsted mener det bør ha. Dessuten ligger det en form for uformell belønning og faglig anerkjennelse i det å ha et kjent navn, benyttes som foredragsholder osv. Likevel synes manglende insentiver å føre til at mange vegrer seg for å skrive lærebøker. Systemet er dermed sårbart fordi det i så stor grad er basert på idealisme og avhengig av ildsjeler. I den sammenheng viser enkelte til at selv om det eksisterer støtte- og stipendordninger, er det vanskelig å få de nødvendige midlene til å skrive en lærebok. Eksempelvis nevnes frikjøp fra undervisning som en mulig vei å gå for å få tilstrekkelig tid til å skrive en lærebok. Det er imidlertid svært vanskelig å få tilstrekkelige midler til å dekke kostnadene knyttet til timelærer. I den sammenheng peker enkelte på at en mulig strategi kunne være at utvikling av en lærebok kunne regnes som en del av undervisningsplikten.

Faglige forskjeller

Utfordringene som er trukket frem så langt gjelder uavhengig av fagområder eller utdanninger. Undersøkelsen tyder imidlertid på at fagmiljøene også møter ulike hindringer avhengig av hvilket fag eller utdanning de tilhører. For det første opplever fagmiljøene i ulik grad konkurranse fra de utenlandske lærebøkene. Dette kan ha betydning for hvorvidt norske vitenskapelig ansatte går i gang med et lærebokprosjekt. I både matematikk, informatikk og ingeniørutdanning trekkes den internasjonale konkurransen frem som en utfordring, og det hevdes av enkelte at det særlig er vanskelig for norske forfattere og forlag å måle seg med kvaliteten på utenlandske læremidler. Dette vurderes som en vesentlig hindring for at det satses på utvikling av norske lærebøker innenfor disse fagene. Til sammenligning er både norsk historie, pedagogikk, sykepleierutdanning og lærerutdanning eksempler på

fag hvor det norske markedet er langt mer beskyttet. Dette sammenfaller i stor grad med de forskjeller vi har funnet i bruk av norske lærebøker, samt med de vitenskapelig ansattes vurderinger av tilgangen på norske lærebøker. Slik sett kan ulik bruk av norsk litteratur på tvers av fag og utdanninger ses i sammenheng med i hvor stor grad det faktisk satses på utvikling av norske lærebøker – både fra de vitenskapelig ansatte og forlagenes side. Som en konsekvens ser vi igjen en sammenheng mellom tilgang på og faktisk bruk av norske lærebøker i høyere utdanning.

Trekk ved forlagsbransjen

Ulik grad av konkurranse fra utenlandske lærebøker medfører også at fagmiljøene i ulik grad er gjenstand for det som omtales som en meget aktiv markedsføring fra utenlandske forlag. Innen de naturvitenskapelige fagene og ingeniørutdanningen er utenlandske aktører svært aktive, mens det særlig innenfor informatikk vises til at norsk forlagsbransje til sammenligning er lite synlig. I fag hvor konkurransen fra utenlandske aktører er mindre og hvor det er mindre aktuelt å benytte lærebøker på engelsk oppleves derimot norske forlag som mer aktive. Enkelte av informantene påpeker i den forbindelse at de sitter med et inntrykk av at de norske forlagene er veldig markedsorienterte. Virksomheten rettes i for stor grad mot de store profesjonsutdanningene, mens det oppleves som vanskeligere å vinne frem med mindre og mer nisjeorienterte lærebokprosjekt.

Endelig understreker enkelte at forlagene har et stort ansvar med hensyn til kvalitetssikring av lærebøker. I utviklingen av lærebøker er kvaliteten viktigere enn antall bøker. Særlig innenfor pedagogikk mener enkelte å se eksempler på lærebøker med klare svakheter og som i for stor grad prøver å oppnå status som innføringsbøker. I den forbindelse stilles spørsmål ved om kompetansen i forlagsbransjen burde vært bedre koordinert, fremfor at mange aktører konkurrerer på et allerede lite marked. Dette kunne bidratt til å sikre at forlagene har den nødvendige kompetanse for å vurdere kvaliteten på fremtidige lærebøker og sikre at en klarte å knytte til seg de best kvalifiserte fagbokforfatterene. Også innenfor ingeniørutdanningen påpekes at konkurransen mellom forlagene og press i forhold til å utgi bøkene til rett tid, i noen grad svekker kvaliteten på de bøkene som utgis. Blant annet stilles det spørsmålstegn ved om lærebøkene i større grad burde prøves ut før de slipper ut på markedet, og at forlagene for å møte konkurransen fra utenlandske lærebøker burde trekke inn parallelle grupper som f.eks. jobber med utvikling av oppgaver og andre hjelpemidler. Samtidig uttrykkes det forståelse for at forlagene ofte jobber under et sterkt tidspress hvor det er viktig å komme på banen med en ny utgivelse fortest mulig. Fagmiljøene blir, i følge informantene, relativt raskt fortrolig med lærebøkene, samtidig som det legges ned et betydelig arbeid i å tilpasse undervisningen til de bøkene som benyttes. Dette kan gjøre det vanskeligere for forlagene å få nye utgivelser inn på

pensum, og illustrerer betydningen av at en utgivelse kommer ut til 'riktig' tidspunkt.

10.6 Bruk av litteratur skrevet av egne ansatte

En siste faktor som kan forklare ulik bruk av pensumlitteratur, og dermed ulike andeler norsk og engelskspråklig litteratur på tvers av læresteder, er fagbokforfatterenes lærestedstilknytning. Del 1 viste at det i enkelte fag og ved enkelte læresteder i relativt stor grad benyttes litteratur skrevet av instituttets/avdelingens egne ansatte. Dette gjelder særlig ved universitetene, noe som kan forstås i lys av at de største og tyngste fagmiljøene i mange tilfeller har universitetet som sitt arbeidssted. Generelt har universitetspersonalet andre tradisjoner for bruk av tid til forskning, og naturlig nok et langt større omfang på publiseringsvirksomheten.¹³

Blant informantene trekkes det frem tre hovedgrunner til bruk av faglitteratur skrevet av ansatte ved eget lærested.¹⁴ For det første er dette en naturlig konsekvens av at faglitteratur skrives av faglærere som har sett spesielle behov knyttet til enkeltkurs eller tema, eller som har et ønske om spesiell fremstilling av stoffet. For det andre peker flere av informantene fra universitetssektoren på at en slik sammenheng må ses i lys av at universitetsmiljøene i mange tilfeller besitter størst kompetanse innen et felt, og at den norske litteraturen som brukes derfor ofte har sitt utspring i eget miljø. Samtidig påpekes at sammenhengen også kan skyldes mindre rasjonelle forhold. Dette bringer inn en tredje faktor, hvor bruk av egen litteratur eller litteratur skrevet av ansatte i eget fagmiljø også kan tilskrives mer uformelle eller kollegiale prosesser. Utsagn som *"..mine kolleger ville sikkert vært mer nærbødige og satt spørsmålstejn ved denne boka mi hvis ikke jeg var inne i undervisningen på grunnfaget..."* og *"...man overlater gjerne til kollegaer å foreslå sin egen litteratur..."* illustrerer sider ved dette.

Andre sider som trekkes frem er at forfattere som har skrevet en lærebok med tanke på et spesielt nivå, vil mene at det faglig sett er svært ønskelig å benytte dette læreverket. Samtidig kan dette imidlertid oppleves som et ledd i en fagpolitisk

¹³ Sammenligninger av fagpersonalets kompetanse i universitets- og høyskolesektoren har vist at vitenskapelig personale ved universitetene totalt sett har tyngre vitenskapelig kompetanse enn personalet i høyskolesektoren (Jf. Kyvik 1999 (red); Kyvik og Skodvin 1998). Grunnet ulike tradisjoner for FoU-arbeid og vektlegging av forskningskvalifikasjoner ved tilsetning i de tidligere selvstendige høyskolene er det imidlertid stor variasjon innad i høyskolesektoren. Blant annet skiller personalet tilknyttet de tidligere distriktshøgskolene og de tradisjonelle universitetsfagene seg ut med en kompetanseprofil mer lik den man finner med universitetene (Dahl, 1999).

¹⁴ Informantene det er refereres til er fortrinnsvis de som representerer fag/institusjoner hvor det i større eller mindre grad benyttes litteratur skrevet av egne ansatte (jf. tabell v6).

maktkamp. Ønske om bruk av egen litteratur knyttes slik sett også mer til faglig revirmarkering og hvem som har makt til å definere faget, enn til forfatterinteresser i form av mulige økonomiske gevinster. Uansett opplever enkelte av informantene at slike spørsmål kan være vanskelig å trekke frem i lyset, fordi det dreier seg om nære kolleger. Generelt kan dette derfor være en vanskeliggjørende tilleggsfaktor i diskusjoner rundt valg av pensumlitteratur, og kan mobilisere relativt sterke følelser. Eksempelvis kan det være vanskeligere å ta en bok ut av pensum når en kollega er hoved- eller medforfatter til et verk, fordi man føler seg forpliktet til å bruke dette. Dette gjelder både hvis læreverket av ulike årsaker er lite relevant, eller hvis en ønsker en annen balanse mellom faglitteratur som er skrevet av egne kolleger og ansatte ved andre læresteder fordi man risikerer at enkeltpersoner i for stor grad setter sitt preg på faget. Ut fra dette kan variasjoner på tvers av læresteder også forstås i lys av en sammenheng mellom fagbokforfatterenes lærestedstilknytning og bruk av litteratur. Som en konsekvens må variasjon i valg og bruk av litteratur innen et og samme fag på tvers av læresteder dels ses i sammenheng med sammensettingen av lærekrefter ved den enkelte institusjon.

11 Lærebøker sett fra forlagsbransjen

11.1 Innledning

De norske forlagene spiller en helt avgjørende rolle i forhold til utvikling og fremming av lære- og fagbøker beregnet på bruk i universitets- og høyskolesektoren. Som fagbokforfatter er man som regel avhengig av forlaget for at et prosjekt skal kunne utvikles fra ide til lærebok. Selv om moderne teknologi åpner for både nye publiseringsformer og aktører, besitter forlagene en kunnskap som fagbokforfattere etterspør. Dette gjelder blant annet hjelp i skriveprosessen, språkbearbeiding, markedsføring og finansiering. I tillegg representerer det å ha blitt antatt av et forlag som stiller strenge faglige krav en viktig kvalitetssikring og anerkjennelse for forfatteren. Samtidig beskrives gjerne forlagenes hovedutfordring og virksomhet som en balansekunst mellom børs og katedral. Forleggeren skal tjene penger på sine utgivelser, men har samtidig et ansvar for å gi ut bøker av kulturell betydning hvor inntektsgrunnlaget ofte er mer usikkert (Andreassen 2000).

Metaforen 'mellom børs og katedral' har helt klart relevans når man skal beskrive de utfordringer som er knyttet til utvikling av lærebøker for høyere utdanning. Det er mange fag i Norge hvor studentkullene er små og markedet for lærebøker tilsvarende lite. Dette kan påvirke strategi og satsinger og medføre at tilbudet av norske lærebøker er særlig stort innen fag hvor nedslagsfeltet tradisjonelt er av en viss størrelse. Imidlertid vil det også innen mindre fag være behov for lærebøker som ivaretar og videreutvikler kunnskap om norske kulturelle, samfunnsmessige eller naturspesifikke forhold. I dette kapittelet skal vi se nærmere på utvikling av norske lærebøker sett fra fagbokforlagenes ståsted. Forlagsredaktørene ble stilt spørsmål om blant annet arbeidsmåter og strategier i forhold til fremming av faglitteratur beregnet på høyere utdanning. Videre ble det fokusert på ulike sider ved produksjon og fremming av norske lærebøker, samt utfordringer og barrierer knyttet til norsk lærebokproduksjon (jif. vedlegg 3).

11.2 Forlagenes arbeidsmåte og strategier

Intervjuene med forlagsredaktørene indikerer at forlagenes arbeidsmåte og strategi med hensyn til utvikling av norske lærebøker for høyere utdanning karakteriseres av en balanse mellom børs og katedral, men med hovedvekt på marked og inntektsgrunnlag. Som et utgangspunkt for arbeidet utvikles gjerne årsplaner eller

handlingsplaner som omhandler forlagets virksomhet. Nærmere spesifisering av hvilke områder og titler forlaget skal satse på er som regel lagt til bokredaksjonene. Arbeidsdelingen innad i redaksjonene følger gjerne tradisjonelle fagområdeinndelinger, og den enkelte redaktør retter sin satsing inn mot de fag, utdanninger eller områder som er deres ansvarsområde. Den enkelte redaktør kan ha relativt stort handlingsrom i forhold til definering av satsningsområder, men defineringen er i stor grad markedsbasert, og berører eksempelvis avveininger knyttet til relevans og kvalitet på manus, hva som brukes som pensumlitteratur ved lærestedene og hva som finnes av litteratur fra før.

Studenttall

Forlagene retter mye av sin oppmerksomhet mot de store fagene og profesjonsutdanningene, dvs. fag som har relativt mange studenter og av den grunn et visst salgspotensiale. Studenttall utgjør dermed en grunnleggende forutsetning. Noe av virksomheten er imidlertid mer nisjeorientert og rettet mot fag eller studier som har få studenter, men hvor forlagene ser at de har et ansvar for å bidra til at det utgis relevant litteratur. Av økonomiske hensyn er imidlertid dette prosjekter som har et mer begrenset omfang, og som ofte tilfaller de største forlagene (Andreassen 2000).

Behov i markedet

I tillegg til at studenttall er en viktig faktor, korresponderer forlagenes satsingsområder med behov i markedet. Forlagene foretar analyser av hvor det er mangel på faglitteratur og er aktivt ute i sektoren for å hente inn informasjon. Bokprosjekt omtales som dels forlagsinitierte og dels forfatterinitierte. Signaler fra aktører i sektoren om konkrete behov for faglitteratur - enten fordi det ikke finnes litteratur, eller fordi eksisterende litteratur ikke lenger er egnet, utgjør en viktig premissleverandør for det arbeidet som drives i forlagene. Slike etterspørsler må ses i sammenheng med at både utviklingstrekk innen utdanningssektoren og samfunnsutviklingen mer generelt skaper grunnlag for nye eller oppdaterte lærebøker. Det gis flere eksempler på dette. For det første virker nye nasjonale rammeplaner styrende for defineringen av satsningsområder ved at det utvikles faglitteratur som sikter seg direkte inn mot endringer i rammeplanene. For det andre kan endringer i studentenes forkunnskaper aktualisere behov for nye lærebøker som i større grad er tilpasset dagens studentgruppe. Dette synes særlig aktuelt innen naturvitenskapelige fag, hvor det fra flere hold kommer signaler om at det har blitt for stor overgang mellom nivået i videregående skole og de krav og forventninger studentene møter i høyere utdanning. I tillegg krever den teknologiske utviklingen innen dette fagområdet stadig oppdatering og utvikling av relevant faglitteratur. Generelt resulterer en kontinuerlig fag- og samfunnsutvikling

i fremvekst av perspektiv, teorier eller emner som igjen aktualiserer et behov for ny eller oppdatert litteratur.

Konkurrerende forlags prioriteringer

En tredje og viktig faktor for den enkelte forlagsredaksjon er *hva andre forlag gjør* på det aktuelle feltet. Fordi markedet også innen de store fagene og utdanningene er relativt lite, er det ikke rom for veldig mange utgivelser innen samme fag hvis en samtidig skal oppfylle krav til inntjening. I fag og utdanninger hvor tilbudet av norske lærebøker er stort ligger utfordringen derfor i det som omtales som 'stofftrengsel'. For at lærestedene skal ta i bruk ny litteratur må noe skiftes ut. Dette betyr at forlagene må forsøke å posisjonere seg, eksempelvis ved å komme med et bedre alternativ enn det som allerede finnes. Fordi konkurransen er klart størst på hjemmefronten, er en annen strategi å orientere seg noe mer ut mot det nordiske markedet og eventuelle nisjer som finnes der.

Pensumlitteratur og pensumbesluttere

En fjerde vesentlig faktor for forlagene, og en direkte følge av det ovenstående, er at lærebøkene faktisk benyttes som *pensumlitteratur* ved de aktuelle lærestedene. Flere av forlagsredaktørene omtaler det å få innpass på pensum som 'alfa og omega' i forhold til salg. Blant annet påpeker redaktørene i Gyldendal Akademisk Forlag at det er en mer eller mindre uttalt policy om å ikke utgi bøker om høsten, men konsentrere utgivelsene til vårhalvåret for at bøkene skal være et reelt alternativ ved sammensetting av pensumlitteratur for neste studieår. Flere av redaktørene understreker at de jobber ut fra en strategi hvor lærebøker skreddersys med tanke på bruk som pensumlitteratur. De nasjonale rammeplanene er her et viktig redskap for utvikling av lærebøker beregnet på bruk i profesjonsutdanningene. Som tidligere påpekt tolkes imidlertid rammeplanene ulikt ved høyskolene, noe som resulterer i lokalt varierende fagplaner og litteraturbruk (jf. 10.4). Innen sykepleier- og lærerutdanning må derfor forlagenes satsningsområder vurderes i forhold til både nasjonale rammeplaner og fagplanene ved de enkelte høyskolene.

Generelt er fagplaner og pensumlistene en viktig informasjonskilde for forlagene innen både grunnfagene og profesjonsutdanningene. Disse gir et bilde av hvor et fag/utdanning står per i dag, eventuelle behov og faglige utviklingsretninger. I tillegg kreves at redaksjonen har basiskunnskap om det enkelte fagområde. Endelig er kontakt med fagmiljøene viktig for å få innpass på pensumlistene. Kontakten og markedsføringen orienteres derfor særlig ut mot de sentrale pensumbeslutterne ved lærestedene. Enkelte redaktører påpeker at foruten pensumbesluttere vil det på sikt bli viktigere å øke kontakten med studentene. Den teknologiske utviklingen har bidratt til at studentene har flere

muligheter enn tidligere i forhold til valg av medium utover læreboka. Det er derfor viktig å reflektere over hvilken publikasjonsform og medium studentene på sikt vil foretrekke.

Selv om fagplaner, pensumlister og pensumbeslutninger er viktige faktorer for forlagenes arbeid overfor både universitets- og høyskolesektoren, påpeker enkelte forlagsredaktører at man jobber på en noe annen måte overfor universitetene. Begrunnelsen er at garantien for at nye lærebøker vil benyttes som pensumlitteratur oppleves som noe mindre ved universitetene. Erfaringen er at fagmiljøene ved universitetene i mange tilfeller er mer konservative, og at ny faglitteratur tas raskere inn i profesjonsutdanningene enn ved universitetene hvor de i større grad benytter den litteraturen de 'alltid har hatt'. Dette i tillegg til at nasjonale rammeplaner, tross lokal variasjon, innebærer at det er lettere å skreddersy litteratur, synes å medføre at det i større grad satses på litteratur for profesjonsutdanningene enn de tradisjonelle grunnfagene. Gitt at bruk av norsk faglitteratur er nært relatert til tilgang på norske lærebøker, kan forlagenes satsninger bidra til å forklare at det i langt større grad benyttes norske lærebøker i de store profesjonsutdanningene. Vektlegging av profesjonsutdanningene, og særlig lærerutdanningen, må imidlertid ses i lys av at denne utdanningen på 1990-tallet har vært gjenstand for store endringer som har skapt både behov og marked for ny faglitteratur. Dette kan bety at en redaktør med ansvar for eksempelvis både pedagogikk grunnfag og pedagogikk i lærerutdanningen, konsentrerer sin oppmerksomhet rundt profesjonsutdanningen mer enn grunnfaget.

Samlet sett fremstår to faktorer av særlig betydning for forlagenes satsing på lærebøker for høyere utdanning. Dette er på den ene siden studenttall og på den andre definerte behov som sannsynliggjør at en lærebok vil benyttes som pensumlitteratur. Andreassen (2000) oppsummerer dette på følgende måte;

Når vi i år 2000 snakker om fagbøker for universitetsmarkedet, vil vi i overveiende grad tenke på fagbøkene som pensumlitteratur. Ikke alle forlag vil ha økonomi til å utgi bøker som ikke har mulighet for å erobre en plass på pensum. Derfor er det også slik at de aller fleste bokprosjekter oppstår i forlaget som et resultat av grundige undersøkelser av hvilke bøker som mangler innenfor de ulike fag, eventuelt hvilke bøker som måtte mangle på norsk språk. Det neste spørsmål en må stille seg er hvor stort faget er, dvs. hvor mange studenter en venter vil søke faget i de kommende år (Andreassen 2000:193).

11.3 Produksjon og fremming av norsk faglitteratur

Det er så langt pekt på ulike faktorer som er viktige for forlagenes strategier og satsing på litteratur beregnet på bruk i høyere utdanning. Vi skal i det videre se

nærmere på enkelte trekk og problemstillinger ved produksjon og fremming av norsk faglitteratur – sett fra forlagsbransjen.

Norskspråklige utgivelser på norske forlag

Gitt den betydning markedet har for utvikling av lærebøker, er en ikke urimelig hypotese at betydningen av salgspotensiale bidrar til at forlagene også orienterer seg mot et større marked gjennom å satse på utgivelser på engelsk. En slik hypotese finner imidlertid ikke støtte. Snarere påpeker flere redaktører at med hensyn til lærebøkene språk er holdningen at det er en viktig premiss og verdigrunnlag at lærebøkene utgis på norsk. De store forlagene har en nasjonal forpliktelse i forhold til å utgi primært norsk litteratur. Selv om det ikke alltid formuleres eksplisitt, er dette et fundament for det arbeidet som gjøres i forlagene.

Eksempelvis dominerer Universitetsforlagets og Gyldendals Akademiskes utgivelser av norske forfattere som skriver lærebøker på norsk. Unntaksvis velges likevel engelsk som publiseringsspråk, blant annet for å kunne treffe et større marked. Forlagene merker også et press fra ulike aktører i omgivelsene om å utgi litteratur på engelsk, og ser blant annet at enkelte fagbokforfattere ønsker å utgi engelskspråklige bøker på norske forlag for å formidle til et bredere felt og i større grad nå ut med sin forskning. I enkelte tilfeller kan dette være hensiktsmessig nettopp fordi litteraturen knytter an til internasjonal forskning og slik sett er rettet mot et engelskspråklig marked. Dette er imidlertid mindre aktuelt med hensyn til litteratur beregnet på grunnutdanningsnivå. Generelt er holdningen at å satse på en stor andel utgivelser på engelsk ville være å gå på tvers av verdier og normer i den norske forlagsbransjen. I forlengelsen av dette påpekes også at de norske forlagene ikke kjenner eller behersker de utenlandske markedene på samme måte som det norske fordi dette tradisjonelt ikke er blitt sett som deres oppgave. Av den grunn kan man heller ikke tilby fagbokforfatteren den samme kompetansen eller nettverket med hensyn til blant annet markedsføring osv. Redaktørene prøver derfor å bearbeide forfatterne til å skrive på norsk. Samtidig er det et dilemma knyttet til dette, fordi denne prioriteringen bidrar til at den forskning som foregår i norske miljøer i mindre grad synliggjøres på en internasjonal arena. Det skjer derfor at forfattere henvises til utenlandske forlag, selv om forlaget da mister eierrettighetene.

Oversetting av fremmedspråklig faglitteratur

En av begrunnelsene for bruk av norsk litteratur på grunnutdanningsnivå er hensynet til studentenes leseforståelse og innlæring. At fremmedspråklig litteratur oversettes til norsk gjør denne prosessen lettere. Del 1 viste at oversatt litteratur benyttes innen flere av fagene og utdanningene (jf. kapittel 5.1). I følge flere forlagsredaktører synes imidlertid forlagene å ha en restriktiv holdning til

oversetting som virkemiddel for å få frem norske lærebøker. For det første anses ikke dette som forlagenes primærøppgave. Hvis man ser interessante bøker på engelsk, prøver man heller å fokusere på hvordan disse kan utvikles på norsk. For det andre er dette en kostbart strategi både med hensyn til kjøp av rettigheter og selve oversettelsesarbeidet. Det er også vanskelig å få noen til å skrive den norske versjonen.

Det påpekes imidlertid at hvert enkelt tilfelle må vurderes, og at det kan være god fortjeneste på andre opplag. Likevel utgjør oversettelser kun en liten del av virksomheten. Det understrekes i den forbindelse at oversetting er en strategi som ikke fanger opp behovet for norske originale lærebøker. Selv om oversetting kan gjøre stoffet mer tilgjengelig for leseren, vil dette likevel være litteratur som ikke er skrevet med utgangspunkt i en norsk kontekst. For leseren vil avstanden til stoffet derfor uansett kunne oppleves som stor. Slik sett ivaretas heller ikke ansvaret for å bidra til utvikling av lærebøker som sikrer formidling av norske, kulturelle og samfunnsmessige forhold.

Store og små fag, brede og smale lærebøker

Det ble innledningsvis pekt på at lærebokmarkedet for høyere utdanning kan beskrives ut fra metaforen 'børs og katedral', og at forlagenes virksomhet i noen grad må rettes inn mot sikre satsinger, så vel som mot små fag og smalere lærebøker. Selv om lærebøker som selger bra til en viss grad kan bidra til å skape et noe større handlingsrom til å satse på smalere utgivelser, peker forlagsredaktørene på at målgruppene generelt er små i Norge. En lærebok med noe større salgstall dekker gjerne egne kostnader, men heller ikke så mye mer enn det. Man kan prioritere utgivelser med et mindre nedslagsfelt av andre hensyn enn rent økonomiske og markedsmessige. Stilt overfor krav om lønnsomhet må imidlertid antallet mindre satsinger begrenses. Flere forlagsredaktører påpeker det ansvaret forlagene opplever å ha for at det også utgis bøker for mindre fag eller fag hvor hensynet til en norsk referanseramme er særlig viktig. Samtidig anses dette på grunn av nettopp økonomiske hensyn dels som et tungt ansvar. I den sammenheng fremheves ulike støtteordninger som helt avgjørende for å imøtekomme forventninger og forpliktelser innenfor mindre fag og utdanninger. Lærebokutvalget for høyere utdanning brukes hvert år aktivt i forhold til smalere satsinger.¹⁵ Det samme gjelder støtteordninger fra Forskningsrådet, Kulturrådet

¹⁵ Lærebokutvalget for høyere utdanning er et utvalg som fordeler de midlene Stortinget setter av på statsbudsjettets kap 281 post 70 *Tilskudd til utgivelse av lærebøker*. Bevilgningen gjelder både tilskudd til utgivelser av lærebøker på nynorsk og samisk for å bedre den språklige likestillingen for bøker på dette nivået, og generelt til produksjon av lærebøker i små opplag. For 2001 er det satt av ca 6.7 mill til slik støtte. Lærebokutvalget for høyere utdanning oppnevnes av departementet. Det er utarbeidet Retningslinjer for lærebokutvalget for høyere utdanning og Foreløpige retningslinjer

og NFFs stipendordning. I tillegg til økonomisk støtte, må vitenskapelig ansatte i UoH-sektoren utnytte FoU-ressursen som ligger i stillingen. Slik sett er det vanskeligere å engasjere praktikere, som for eksempel leger eller lærere, fordi disse ikke har den samme anledningen til å skrive i arbeidstiden.

Suksess og markedsføring

For forlagene er det forarbeidet som gjøres i forhold til behov og marked av avgjørende betydning for salg. Likevel gir de fleste forlagsredaktørene eksempler på lærebokprosjekter hvor mottakelsen er blitt dårligere enn forhåndsvurderingen tilsa. Det gis flere forklaringer på dette. Dels skyldes det tilfeldigheter, dels at det parallelt kommer en utgivelse fra et konkurrerende forlag og dels at temaet er mindre aktuelt enn man trodde. Flere utgivelser kan blant annet bety at en lærebok ikke når opp i konkurranse med lærebøker som sikter seg inn mot det samme feltet. Det er imidlertid også eksempler på at lærebokprosjekter som man i utgangspunktet var mer skeptisk til får en svært positiv mottakelse. Generelt er det ofte slik at lærebøkene ikke blir en suksess umiddelbart. Fagmiljøene blir gjerne gradvis oppmerksom på den nye faglitteraturen. I neste omgang skal boka prøves ut, og dermed tar det ofte tid før man ser hvorvidt bøkene blir benyttet som pensumlitteratur.

I konkurranse om oppmerksomhet er markedsføring helt vesentlig. Forlagsredaktørene retter seg spesielt mot pensumbesluttere, enten gjennom utsending av prøveeksemplarer eller ved forhåndsvarsling av kommende utgivelser. Forlagskatalogene utgjør her et viktig redskap. En annen strategi er å oppsøke fagmiljøene direkte. Flere redaktører påpeker i den sammenheng at man opplever at fagmiljøene ofte ikke vet så mye om en bok som man trodde. Selv om man i utgangspunktet mener å legge ned en betydelig innsats på markedsføringssiden, illustrere dette betydningen av en kontinuerlig og god dialog med sektoren.

Mangfold og faglig autonomi

Å erobre plass på pensum ble tidligere nevnt som en avgjørende faktor for forlagenes satsing på lærebøker for høyere utdanning. Vi har sett at lokalt utformede fagplaner gjør det vanskeligere å skreddersy litteratur også for utdanninger som er underlagt nasjonale rammeplaner. Redaktørene påpeker i den forbindelse at fragmenteringen på tvers av læresteder både innen profesjonsutdanninger og tradisjonelle grunnfag gjør det vanskelig å utvikle lærebøker som får et bredt nedslagsfelt og benyttes ved et flertall av lærestedene.

for tildeling av støtte til utgivelse av lærebøker for høyere utdanning. Det er normalt to søknadsrunder per år. Norgesnettrådet har sekretariatsfunksjon for utvalget (jf. www.nnr.no/utvalg/index.html).

Redaktørene mener denne spesialiseringen må ses i sammenheng med fagmiljøenes autonomi, og ønske om å utvikle et unikt studietilbud. Av den grunn mener enkelte å se tendenser til at en lærebok som benyttes et sted, ikke brukes et annet. I den forbindelse påpekes også at det i mange tilfeller er en klar forbindelse mellom forfatterens lærestedstilknytning og bruk av litteratur. Det er langt enklere å få bøkene inn på pensumlistene ved de lærestedene hvor forfatteren har sin tilknytning. For forlagene er derfor antologier med bidragsytere fra flere læresteder ofte attraktive prosjekter fordi sannsynligheten for at læreboken benyttes ved flere læresteder øker.

Også konkurranse fra andre norske og utenlandske forlag har betydning for i hvilken grad man lykkes i få utgivelsene inn på pensum. Med hensyn til konkurrerende norske forlag er det særlig viktig å forsøke og tenke alternativt, for eksempel å fokusere på pedagogisk og/eller illustrativ fremstilling. Mer påkostede utgaver kan utgjøre et konkurransefortrinn, samtidig som det er viktig å ikke prise seg ut av markedet. Pris og utforming er imidlertid særlig en utfordring i konkurransen med de store utenlandske forlagene. Norske forlag kommer til kort både prissmessig og i forhold til blant annet det tilleggsutstyr som gjerne følger utenlandske lærebøker. De norske forlagene må møte denne konkurransen ved å vektlegge og synliggjøre de fortrinn norske lærebøker har – nemlig språket. I tillegg kommer fortrinnet norske forlagsredaksjoner har gjennom kjennskap til utdanningene og de behov som finnes, samt redaksjonell kompetanse.

Ulike fagtradisjoner for bruk av faglitteratur på norsk og engelsk

Konkurransen fra utenlandske forlag varierer avhengig av fagområde og utdanning. Som en konsekvens står forlagsredaktørene overfor ulike utfordringer i forhold til å utkonkurrere utenlandske lærebøker, og med hensyn til utvikling av norske lærebøker. I tråd med den variasjonen som så langt er trukket frem i denne studien, påpekes blant annet at det innen høyere utdanning er svært ulike tradisjoner på tvers av fag og utdanninger i forhold til bruk av faglitteratur på engelsk. Redaktørene som arbeider innenfor naturvitenskapelige fag peker på at engelske lærebøker har en lang tradisjon og sterk posisjon innen fag som for eksempel matematikk og statistikk. På den ene siden er faglærerne vant til å bruke engelsk litteratur, i tillegg er flere av bøkene godt innarbeidet fordi de har vært benyttet i lang tid. Endelig opplever representanter for forlagene at holdningen i disse fagmiljøene er at tidlig tilegning til engelsk litteratur er viktig, fordi studenten møter dette i videre studier og fordi fagene i stor grad er internasjonalt orientert. Dette utgjør en betydelig utfordring for de norske forlagene, som likevel mener å se et klart behov for norske bøker i naturvitenskapelige fag. En grunn er at fagene er

vanskelige, og at det innebærer en ekstra belastning for studentene å tilegne seg stoffet på engelsk.

Statistikkfaget trekkes frem som eksempel for å illustrere dette. Her har det vært arbeidet med å utvikle en norsk bok beregnet på UoH-sektoren. Da læreboken ble lansert skulle den være et alternativ til en engelsk lærebok som var godt innarbeidet. Den norske boken tok imidlertid en stor del av markedet. Undersøkelser av hvordan den norske boken ble oppfattet i forhold til den engelske viste at studentene foretrakk den norske læreboken av hensyn til språket, selv om læreboken er mer 'uferdig' og har et klart utviklingspotensiale. Et annet eksempel er informatikk hvor litteraturen i hovedsak er på engelsk, og hvor forlagene i samtaler med fagmiljøet ser at det i liten grad reflekteres over hvorvidt det bør utvikles norsk litteratur.

I likhet med de vitenskapelig ansatte understrekes også betydningen av at studentene behersker et norsk begrepsapparat i forhold til fremtidig yrkesutøvelse, for eksempel i undervisningssammenheng. Kontekst og referanseramme har betydning også innenfor naturvitenskapelige fag. Blant annet inneholder ikke amerikanske lærebøker eksempler og oppgaver som er tilpasset norske eller europeiske forhold og som ligger nærmere studentenes virkelighet. Dette skaper en ekstra avstand til faget, og informantene understreker at en hovedbegrunnelse for å utvikle norsk faglitteratur nettopp er hensynet til kunnskapens kontekst og de referanserammer norske studenter har. Samtidig er en faktor de rent språklige barrierene. I den forbindelse viser flere forlagsredaktører, i likhet med enkelte av de vitenskapelig ansatte, til tilfeller hvor norske lærebøker som ikke er satt opp som pensumlitteratur benyttes av studentene som støttelitteratur.

Med hensyn til konkurranse fra utenlandske fag og bruk av engelsk litteratur, representerer naturvitenskapelige fag det ene ytterpunktet. Det andre ytterpunktet er profesjonsutdanningene i høgskolesektoren, hvor litteraturen som benyttes i all hovedsak er av norsk opprinnelse og hvor konkurransen fra utenlandske utgivelse er nærmest fraværende. Når det gjelder disse utdanningene, og særlig sykepleierutdanning og lærerutdanning er det andre norske forlag som også satser på profesjonsmarkedet som utgjør den største konkurrenten.

Ulike tradisjoner på tvers av universitetene og høgskolene

I tillegg til at bruken av norsk litteratur varierer på tvers av fag og fagområder, har denne studien vist at det i større grad benyttes engelsk litteratur i høgskolesektoren enn i parallelle studietilbud ved universitetene. Dette er et trekk som også påpekes av flere forlagsredaktører vi har snakket med, og som har inntrykk av at det er forskjellige holdninger i universitetene og høgskolene med hensyn til bruk av norsk litteratur. I følge informantene er en mulig forklaring knyttet til at det er ulike dannelsesstradisjoner i de to sektorene. Inntrykket er at lærebøker på engelsk i større grad anses som en naturlig og vesentlig del av studiene ved universitetene,

og at utvikling av lese- og skrivekunnskaper i engelsk er knyttet til den dannelsesprosessen studentene skal igjennom. Dette står noe mindre sentralt i høyskolesektoren, noe som kan bidra til å forklare at det her benyttes noe mer norsk litteratur. Dette er for øvrig også i tråd med de faktorene som ble trukket frem i kapittel 10.3.2 som forklaringer på varierende bruk av norske lærebøker på tvers av de to sektorene.

Overproduksjon

Sammenligning over tid i del 1 har vist at andelen norsk pensum for de fleste fag/utdanninger har øket eller holdt seg stabil. Dette tyder på en positiv utvikling med hensyn til utvikling av norske lærebøker og bruk av norsk litteratur som pensum. Også blant forlagsredaktørene påpekes det av flere at det innenfor flere fag og utdanninger har vært en positiv utvikling. Det gjelder særlig innen sykepleiefag og litteratur som henvender seg til lærerutdanningen. Denne utviklingen gjenspeiles som tidligere nevnt i pensumlistene til sykepleierutdanningen og lærerutdanningen som tydet på stor variasjon og mangfold i bruk av norske lærebøker. Sammenlignet med fag hvor det ikke finnes egnede norske lærebøker over hodet, kan en ved disse utdanningene altså velge blant flere alternative norske lærebøker. Flere av forlagsredaktørene berører dette, og peker på at det innen disse fagene er en overproduksjon av norske lærebøker. Fordi forlagene i valg av satsningsområder må ta hensyn til bøkens salgspotensiale for at et prosjekt skal kunne forsvares økonomisk, retter flere forlag mye av sin virksomhet inn mot de store profesjonsutdanningene. Enkelte hevder dermed at det er gitt ut alt for mye litteratur innen disse fagområdene på 1990-tallet, noe som også gjør markedsgrunnlaget for den enkelte lærebok mindre.

11.4 Barrierer og utfordringer ved utvikling av norske lærebøker

Sett fra forlagenes side skisseres mange barrierer og utfordringer med hensyn til utvikling og fremming av norske lærebøker i høyere utdanning. Vi skal avslutningsvis presentere de viktigste poengene som er trukket frem. Det er viktig å understreke at selv om delkapittelet av hensyn til leservennligheten er strukturert i form av hovedpunkter, må flere av disse ses i sammenheng.

Svingninger i studenttall

For det første vises det til at endringer i studenttall representerer en stor utfordring som er nært relatert til spørsmålet om faglitteratur. Hvis markedsgrunnlaget for lærebøker i et fag svekkes vesentlig gjennom nedgang i studenttall, vil dette kunne ha en negativ påvirkning på forlagenes vurderinger og tenkning rundt satsning på

lærebøker innen det aktuelle området. Hvis det ikke utvikles ny litteratur, vil det på sikt kunne ramme fagutviklingen og bidra til å opprettholde en svakere interesse for et fag.

'Å få noen til å skrive'

En annen barriere og utfordring er knyttet til i hvilken grad man lykkes i å få vitenskapelig ansatte til å interessere seg for utvikling av lærebøker. I likhet med representantene for UoH-sektoren, viser forlagsredaktørene til at det kan være vanskelig å få de vitenskapelig ansatte til å prioritere dette arbeidet, fordi det i liten grad er meritterende i forhold opprykk eller ansettelser. I tillegg er gjerne den økonomiske gevinsten begrenset. Enkelte av redaktørene understreker i den anledning at man ser med bekymring på økonomien i universitets- og høyskolesektoren, som medfører at fagmiljøene presses ytterligere rent tidsmessig.

I forlengelsen av dette påpekes at norske fagmiljøer er relativt små, og at det kan være langt mellom aktuelle og 'skriveføre lærebokforfattere'. Eksempelvis mottar forlagsredaksjonene mye materiale i form rapporter, gamle manus, eller manus som er lite nytenkende som ikke har noe potensiale. For å utvikle en lærebok skal det imidlertid legges ned et omfattende arbeid som krever en klar ide, samtidig som ideen er relevant og settes inn i en ramme som er faglig og pedagogisk forsvarlig. Slik sett er det en helt sentral oppgave og utfordring for forlagene å tenke kvalitetssikring gjennom rekruttering av 'de rette forfatterne', og lærebokmarkedet preges derfor i noen grad av gjengangere med lang erfaring og som vet hva som kreves. Imidlertid kan det tenkes at økt fokus og bedre tilrettelegging for denne type virksomhet ville bidra til at flere tok del i denne typen faglig virksomhet. Utvikling av originale norske lærebøker krever at noen skriver. Slik forholdene er lagt til rette i dag dreier det seg imidlertid ofte om store og tunge prosjekter som det ligger mye idealisme i.

Økende fragmentering

En tredje faktor er økende fragmentering og mangfold i fag og grunnutdanninger. Dette er en særlig aktuell problemstilling i norsk sammenheng, hvor markedet for lærebøker i mange tilfeller er relativt lite allerede og hvor faglig differensiering kan bidra til å redusere markedsgrunnlaget ytterligere. Andreassen (2000) peker på at en av årsakene til at norske forlag og myndigheter ikke i stor nok grad har maktet å bidra til utvikling av faglitteratur beregnet på UoH-sektoren, skyldes nettopp dette. Dette er en problemstilling som også opptar forlagsredaktørene. Selv om lokal differensiering kan bidra til å definere flere behov for lærebøker, bidrar den samme spesialiseringen til at markedet innskrenkes. Det enkelte forlag eller den enkelte fagbokforfatter kan ikke regne med at en lærebok, brukes ved samtlige eller et flertall av de institusjonene som tilbyr faget, selv om boken er skreddersydd med

tanke på bruk i et spesielt fag og på et spesielt nivå. Mangfoldet på tvers av studiestedene er stort, og i tillegg er pensumlistene ofte svært fragmenterte. Dette er i tråd den utviklingen som er påpekt i del 1, hvor tallmaterialet tyder på at pensum er blitt mer fragmentert.

Som en konsekvens er det også blitt vanskeligere å utvikle såkalte grunnbøker. Dette gjenspeiles i forlagenes virksomhet, og enkelte redaktører påpeker at store innførings- eller grunnbøker for et tiår tilbake utgjorde en klarere del av forlagenes strategi. Nå ser man at det 'klippes og limes', at deler av pensum hentes fra Internett og at studentene i langt mindre grad leser en grunnbok fra begynnelse til slutt. Ofte hadde det ideelle vært å spesialtilpasse bøker, men markedet blir som regel for lite. De grunnbøkene som utvikles bør derfor prøve å favne så vidt at de dekker flere formål og behov. Generelt er det imidlertid stadig oftere etterspørsel etter skreddersydd litteratur.

Den faglige differensieringen på tvers av læresteder kan ses i sammenheng med både faglig frihet og faglig ståsted. Flere forlagsredaktører opplever at fagmiljøene har ulike oppfatninger av hva faget skal være og inneholde, samtidig vil de gjerne skille seg ut eller fremstå som unike. Spesialiseringen medfører ulik bruk av litteratur på tvers av læresteder (jf. også kap. 10), og betyr at eksempelvis lærerstudenter får relativt ulik utdanning avhengig av hvilket lærested de har studert ved. I den sammenheng mener også flere forlagsredaktører å se en klar sammenheng mellom fagbokforfatterens lærestedstilknytning og bruk av faglitteratur. Dette er dels knyttet til ulike tradisjoner og innretninger av fagene, men også i noen grad til tvister mellom fagmiljø hvor en bok som brukes ved et lærested ikke tas i betraktning ved et annet.

Forskjeller på tvers av fagmiljø og fagområder

Avhengig av hvilket fag, fagområde eller utdanning den enkelte forlagsredaktør har som sitt ansvarsområde står en overfor ulike utfordringer med hensyn til fremming av norske lærebøker. Norske fagmiljø har svært ulike tradisjoner for hvorvidt det satses på å utvikle norske lærebøker. Dette må ses i sammenheng med i hvilken grad et fag/utdanning er nasjonalt eller internasjonalt orientert, og dermed i hvilken grad engelsk litteratur er et egnet alternativ. Dette stiller ulike krav til forlagsredaksjonene med hensyn til i hvor stor grad man må oppsøke fagmiljøene eller i hvilken grad initiativene fattes av aktører i UoH-sektoren. En annen faktor er hvor spesifisert pensum er innenfor et fag. For eksempel nevnes jus som et fagområde hvor det er relativt enkelt å utvikle skreddersydde bøker med tanke på bruk i norsk høyere utdanning. I andre fag må forlagene gå mer aktivt ut for å fange opp ideer og rekruttere forfattere. Man ser også at det er store forskjeller på tvers av fagmiljøene. Mens aktiviteten med hensyn til lærebokutvikling er stor i enkelte fagmiljøer, er den liten i andre. Dels skyldes dette miljøenes kompetanse og

størrelse, samtidig ser en tendens til positive smitteeffekter, som følge av at den enkelte ser at kollegaer lykkes med et prosjekt.

Konkurranse fra internasjonale og nasjonale aktører

En annen sentral utfordring som møter forlagene med hensyn til utvikling av norske lærebøker, er økende konkurranse fra amerikanske/engelske forlag. Utenlandske forlag orienterer seg i stadig sterkere grad inn mot det norske markedet, enten gjennom å oppsøke pensumbeslutterne direkte eller gjennom tilsending av prøveeksemplarer (Andreassen 2000; Dahl 1998; kap. 1.1). Del 2 har også vist at tilgangen på engelskspråklig faglitteratur innen flere av fagene betegnes som svært god. Særlig innen fag som matematikk, informatikk og ingeniørutdanning viser de vitenskapelig ansatte til de konkurransemessige fortrinn denne litteraturen anses å ha.

Vi har sett at engelske lærebøker i mange fag vurderes som helt vesentlig for at studentene skal tilegne seg fagterminologien på engelsk (jf. kap 10), og også at engelsk litteratur bidrar til å dekke mangelen på norske alternativer. Samtidig ser en at engelske lærebøker også benyttes på områder hvor det finnes norske lærebøker. Dette svekker markedsgrunnlaget for norske lærebøker. Forlagsredaktørene påpeker at dette representerer en betydelig utfordring. Igjen er det imidlertid forskjeller mellom fagområdene. Konkurransen fra utenlandsk litteratur er særlig stor innen naturvitenskapelige fag, hvor påkostede utgaver med lett tilgjengelige hjelpemidler og tilleggsutstyr dominerer de utenlandske utgivelsene. Dette betyr imidlertid ikke at norske forlag ikke kan utvikle alternative lærebøker som holder samme faglige og pedagogiske kvalitet. Blant annet stilles det spørsmålsteget ved hvor læringsfremmende ulike hjelpemidler er, samtidig som pedagogisk tilrettelegging ikke nødvendigvis er avhengig av kostnadskrevenne utforming som for eksempel 'firefarget trykk'. Snarere vil norske lærebøker ha et konkurransemessig fortrinn rent språklig og gjennom å benytte en norsk referanseramme.

Utenlandske forlag er ikke like merkbare innen de andre fagområdene og utdanningene. Som tidligere nevnt er det snarere andre norske forlags satsninger som er utfordringen innen fag og utdanning som pedagogikk, sykepleie og læreutdanning. Her konkurrerer forlagene både om de gode forfatterne og i neste omgang om å erobre plass på pensumlistene. Det understrekes imidlertid at denne konkurransen er sunn, fordi flere konkurrerende læreverker bidrar til å fremme kvalitet.

Teknologisk utvikling og utfordringer

En annen utfordring som trekkes frem av forlagsredaktørene er knyttet til den teknologiske utviklingen, og de presentasjonsmedium som lever parallelt med

lærebøkene. Informasjonsteknologi påvirker og utfordrer både produksjon, produktets utforming, lagring, distribusjon og måter tekster selges på (Andreassen 2000). Når det gjelder bøker og materiell beregnet på bruk i høyere utdanning må forlagene være åpne for de mulighetene denne utviklingen gir, hvor læremidler for eksempel kan legges ut på nettet. Selv om redaktørene mener læreboka som medium fortsatt vil ha en sentral plass, påpeker enkelte at man i større grad må vurdere hva som kan gjøres i tillegg. Det påpekes at forlagene har et ansvar for å nå ut til sine brukere. I denne sammenheng er det derfor viktig å ta hensyn til studentenes forventninger og ønsker. Hva vil studentene ha og hvordan ønsker de å bruke faglitteraturen? Det understrekes derfor at selv om utviklingen i noen grad truer lærebokas posisjon som presentasjonsmedium, må det heller fokuseres på de mulighetene dette gir. Samtidig understreker enkelte at også norske myndigheter har et ansvar her. Informasjonsteknologi betyr ikke bare at boka som medium utfordres, men også at det utenlandske markedet kommer nærmere gjennom for eksempel Internett. Det påpekes derfor at det vil være en stor utfordring å holde hovedtyngden av læremidler og lærebøker norske. Behovet for norske originale lærebøker blir ikke mindre tross økende globalisering. Fortsatt trenger studentene i de fleste fag og utdanninger en norsk faglig og begrepsmessig basis i sin fremtidige yrkesutøvelse.

Kompendium og kopiering

En konsekvens av fragmentering og oppsplitting i studie- og emnevarianter på tvers av læresteder er økende bruk av kompendium utviklet ved institusjonene (Egeland 1996). Økt kompendieproduksjon må imidlertid også ses i sammenheng med at moderne teknologi legger svært godt til rette for denne typen virksomhet (Andreassen 2000). Del 1 viste at kompendier benyttes innen samtlige fag og utdanninger vi har undersøkt. Omfanget varierer, og det er også forskjeller med hensyn til hvilken type litteratur som trykkes opp i kompendier. For naturvitenskapelige fag benyttes kompendier til formidling av arbeidsnotater, kopiering av håndbøker og faglige fremstillinger som ikke er utgitt i bokform. Innen de andre fagområdene og utdanningene inneholder kompendiene stort sett kopier av tidligere utgitt materiale (jf. kap. 5.4). Uavhengig av innhold kan det argumenteres for at kompendium utgjør en konkurrent til både utvikling og salg av lærebøker. Særlig gjelder det i de tilfeller hvor kompendium blir en erstatning for manglende lærebøker, og hvor det satses på kompendium som presentasjonsmedium i stedet for å utvikle lærebøker innen feltet. Dette kan også bety at lærematerialet blir mindre tilgjengelig for andre institusjoner og studenter. For å møte denne utviklingen oppretter de store forlagene i 1993 bedriften Pensumtjenesten, hvor siktemålet er å samle artikler, litteratur som ikke lenger er i ordinært salg eller som er lite tilgjengelig i kompendium. En stor del av denne

kompendieproduksjonen omfatter imidlertid også større eller mindre utdrag fra lærebøker som fortsatt finnes på markedet.

Kompendieproduksjonen må ses i sammenheng med kopieringsvirksomheten ved lærestedene. I følge Andreassen (2000) tilsvarer kopieringsvirksomheten av fag- og lærebøker 30-40 prosent av lærebokmarkedet for universiteter og høyskoler. Norske originalutgivelser utgjør om lag 60 prosent av det materialet som kopieres (Roll-Hansen 1998). Vederlag for kopiering sikrer en viss økonomiske kompensasjon, men har til nå ikke stått i forhold til kopieringens omfang.¹⁶ Selv om avtalen mellom Kopinor og UoH-sektoren ble reforhandlet i 1998 er det grunn til å tro at de vederlagssummene Kopinor krever inn ikke kompenserer for de tap rettighetshaverne lider. Samtidig er det grunn til å tro at kopieringen og kompendieproduksjonen fører til redusert salg av lærebøker, og at markedsgrunnlag svekkes (Roll-Hansen 1998; Andreassen 2000). Forlagsredaktørene peker på at denne virksomheten utgjør en stor utfordring. Blant annet stusser enkelte over i hvor liten grad lærestedene og fagmiljøene reflekterer over at dette også rammer fagbokforfatterne og i neste omgang mulighetene til å utvikle lærebøker.

Støtteordninger og økonomi

Små studentkull og lokalt utformede fag og utdanninger skaper behov for støtteordninger som sikrer at det utvikles norske lærebøker beregnet på mindre fag. Dette er en viktig grunn til at myndighetene fra og med 1984 har bevilget tilskudd til utgivning av lærebøker for høyere utdanning. Lærebokutvalget for høyere utdanning har ansvaret for vurdering av søknader fra forlagene og fordeling av disse midlene. I 1998 ble til sammen 5,9 millioner kroner fordelt på 70 prosjekter (Andreassen 2000).

Det er tidligere pekt på den betydning markedet spiller i forlagenes arbeid for utvikling av lærebøker. Som en konsekvens betegnes ansvaret for å bidra til fremming av lærebøker som har et mindre nedslagsfelt, til dels som tungt. I den forbindelse understreker flere forlagsredaktører at de støtteordningene som eksisterer per i dag er helt nødvendige for å sikre at også smalere emner er representert på det norske lærebokmarkedet. I tillegg til de midler som fordeles gjennom Lærebokutvalget for høyere utdanning, nevnes NFFs forfatterstipend som et sentralt virkemiddel i denne sammenheng. Samtidig understrekes at det tross støtteordninger likevel er svært vanskelig for en forfatter å ta seg helt fri for å prioritere et lærebokprosjekt. Sett i lys av at mangelen på sammenhengende tid blant de vitenskapelig ansatte fremstår blant de største hindringene for utvikling av lærebøker, kan det dermed stilles spørsmål ved om de insentiver og støtteordningene som foreligger per i dag er tilstrekkelig.

¹⁶ Jf. Kopieringsavtalen mellom universiteter og høyskoler og Kopinor.

Fremtidens studenter, nye utfordringer

En siste utfordring med hensyn til fremtidig utvikling av lærebøker som trekkes frem av enkelte forlagsredaktører vedrører fremtidens studentgrupper. I likhet med enkelte informanter i høyskolesektoren samt informanter tilknyttet matematikk ved universitetene, antyder enkelte forlagsredaktører at man mener å se en nedgang i studentenes forkunnskaper. Hvis dette er tilfellet, øker behovet for litteratur som er tilpasset studenter med andre forutsetninger og motivasjon i forhold til de krav som tradisjonelt stilles for å gå i gang med høyere utdanning. Ut fra de erfaringene man har i forhold til studentenes preferanser, er det grunn til å tro at lærebøker på engelsk for mange representerer en barriere som gjør det vanskeligere å tilegne seg pensumlitteraturen. Dette behovet aktualiseres også av at både etter- og videreutdanningsreformen samt inntak basert på realkompetanse trolig vil forsterke heterogeniteten i studentgruppen med hensyn til både alder, yrkespraksis og forkunnskaper. Dette understrekes også av Andreassen (2000), som peker på at fordi studentmassen er mer sammensatt i dag enn tidligere med hensyn til alder, yrkespraksis og forkunnskaper stilles det nye krav til lærebøker som faglig, språklig og pedagogisk er tilrettelagt for den heterogene gruppen av begynnerstudenter.

12 Oppsummering og avsluttende drøfting

12.1 Innledning og hovedkonklusjoner

Utgangspunktet for denne undersøkelsen var at norsk faglitteratur beregnet på bruk i høyere utdanning synes å tape terreng i forhold til engelskspråklige lærebøker utgitt på utenlandske forlag. Dette gjør at det fra flere hold er blitt stilt spørsmål ved hvorvidt engelsk litteratur er i ferd med å erobret en større andel av pensumlistene ved universiteter og høyskoler. Særlig for begynnerstudentene kan det hevdes at dette gjør tilnærming til et fag vanskeligere både språklig og innholdsmessig, samtidig som mangelfull satsing på utvikling av norske lærebøker svekker grunnlaget for utvikling av et norsk fagspråk.

Formålet med denne undersøkelsen har vært å beskrive status med hensyn til bruk av og tilgang på norske lærebøker på grunnutdanningsnivå innenfor høyere utdanning. Dette er gjort ved å undersøke utviklingen i bruk av lærebøker på norsk og engelsk over tid, og ved å se på forskjeller innen sentrale grunnutdanninger per i dag. Undersøkelsen har to hovedkonklusjoner som vi skal trekke frem innledningsvis:

Andelen norsk pensum har holdt seg stabil eller økt

Den ene hovedkonklusjonen er at andelen norsk pensum for de fleste fag/utdanninger har økt eller holdt seg stabil over en tidsperiode på 20 år (jf. kap. 8). Dette tyder på at det har vært en positiv utvikling - både når det gjelder fremming og bruk av norske lærebøker. I tillegg viser pensumlister for fem grunnfag fra årene 1964, 1979 og 1999 grovt sett at utviklingen beveger seg bort fra skandinavisk litteratur (dvs. svensk og dansk) til fordel for både flere norske og flere engelskspråklige lærebøker (jf. tabell 7.7, kap. 7.4). Her ser en også at pensumlitteraturen i løpet av denne perioden er blitt mer fragmentert ved at pensum i mindre grad er samlet i noen få læreverk mens det benyttes mer enkeltstående artikler. Med unntak av psykologi som har benyttet samme antall titler i perioden 1964 - 1999, har det vært en økning i antall titler på pensumlistene i grunnfagene historie, kristendom, pedagogikk og sosiologi. Økningen er særlig stor i sosiologi hvor pensum i 1964 og 1979 var satt sammen av henholdsvis 14 og 17 titler, mens antallet i 1999 er økt til hele 89 titler ved Universitet i Oslo (jf. tabell 7.7, kap. 7.4).

Utviklingen tyder altså på at norske lærebøker heller enn lærebøker på engelsk over en 20 års periode har vunnet større innpass på pensumlistene på grunnutdanningsnivå. Dette står i motsetning til den bekymring som er uttrykt mht. utviklingen i lærebøkens språk på 1990-tallet.¹⁷ Andreassen (2000) viser i den forbindelse til en økning i nye norske titler beregnet på UoH-sektoren (alle nivåer) i perioden 1991-1997, mens antall nye norske lærebøker gikk ned fra 1997 til 1998. I tillegg gikk opplagstallene ned fra og med 1996. Nedgangen tolkes som et uttrykk for både økt fragmentering og derigjennom innskrenking av markedsgrunnlaget, samt skjerpet konkurranse fra både engelske fagbøker og kopiering. Det er mulig at det mot slutten av 1990-tallet kan ha blitt noe mer engelsk faglitteratur på pensum på grunnutdanningsnivå, eventuelt kan det tenkes at det kan være variasjon i kortere perioder mht. bruk av engelsk faglitteratur. Endrede opplagstall for norske lærebøker mot slutten av 1990-tallet kan også skyldes økt bruk av utenlandske lærebøker på f.eks mellom- og hovedfagsnivå. De lange hovedlinjer tyder imidlertid på at norske lærebøker over tid *har styrket sin posisjon* på pensumlistene på grunnutdanningsnivå i høyere utdanning.

Når det gjelder utviklingen på 1990-tallet gir også intervjuer med vitenskapelig ansatte og representanter for forlagsbransjen uttrykk for et sammensatt bilde. Resultatene fra intervjuene tyder på at utviklingen i denne perioden dels har gått i retning av mer engelsk og dels i retning av mer norsk, avhengig av hvilken grunnutdanning eller grunnfag man tar i betraktning. Det samme gjaldt pilotundersøkelsen fra 1998 (Dahl 1998) hvor studier av utviklingen på 1990-tallet indikerte mer norsk for fagene statsvitenskap og sosialøkonomi, men samtidig stabil og på det nærmeste ensidig bruk av engelsk litteratur i fagene psykologi og fysikk.

Stor variasjon i bruk av norsk og engelskspråklig pensumlitteratur

Dette bringer oss over til den andre hovedkonklusjonen – nemlig at det er stor grad av variasjon i bruk av norsk og engelsk faglitteratur på pensum på tvers av fagområder, fag eller utdanninger og læresteder. Blant annet viser kartleggingen i del 1 at:

- det benyttes klart mest engelskspråklig litteratur innenfor naturvitenskapelige fag, mens humanistiske fag og samfunnsvitenskapelige fag benytter mer norsk litteratur.

¹⁷ I den forbindelse er det grunn til å påpeke at undersøkelsen i del 1 ikke fanger opp utviklingstrekk på 1990-tallet. Som det ble pekt på i kapittel 4 har lærestedene i liten grad etablert rutiner for å arkivere eldre pensumlister. Fordi pensumlistene på 1990-tallet i mindre grad enn tidligere inngår i studiehåndbøkene viste det seg derfor

- det er store forskjeller med hensyn til andel norsk litteratur mellom fag innenfor et fagområde.
- det er for noen fag stor variasjon med hensyn til bruk av norsk litteratur på tvers av læresteder.
- det benyttes klart mer norsk litteratur innenfor typiske profesjonsutdanninger i høgskolesektoren enn i tradisjonelle universitetsfag
- det benyttes generelt mer norsk litteratur i høgskolesektoren enn i universitetssektoren.

Vi skal nedenfor peke på mulige forklaringer på denne variasjonen.

12.2 Hva forklarer variasjon mellom fagområder, fag og læresteder?

Høyere utdanning er svært mangfoldig og favner over et bredt spekter av fag og utdanninger samt ulike tradisjoner for forskning, undervisning og formidling. I tillegg er fagdisipliner og utdanninger utformet og videreutviklet innenfor ulike kontekster – både faglig, historisk og institusjonelt. Dette mangfoldet nedfelles i utformingen av studieplaner og pensumlister, og indikerer i seg selv at det naturlig nok vil være stor variasjon med hensyn til bruk av faglitteratur på tvers av fagområder, fag og utdanninger. Likevel er det grunn til å stille spørsmål ved hva som kan forklare at det er så vidt store forskjeller på tvers av blant annet de tradisjonelle fagområdene, mellom fag innenfor et fagområde og ikke minst på tvers av læresteder.

I introduksjonen ble det trukket frem flere momenter som ble antatt å ha relevans for sammensetning og utforming av pensumlitteratur på grunnutdanningsnivået. Dette gjaldt både sentrale utviklingstrekk ved norsk høyere utdanning, ulike fagkulturer og perspektiver på mulige sammenhenger mellom språk og innlæring. Ut fra dette ble det framsatt flere forventninger til hva vi ville finne av forskjeller mellom fag og utdanninger med hensyn til bruk av henholdsvis norsk og fremmedspråklig pensumlitteratur (jf. kap. 3.3). Av del 1 har vi sett at forskjellene mellom fag og utdanninger med hensyn til bruk av henholdsvis norsk og engelskspråklig litteratur i vesentlig grad er i tråd med disse antakelsene (jf. kapittel 8). Dette gjelder særlig forventede forskjeller knyttet til ulike fagkulturers betydning for innretning mot og bruk av henholdsvis norske eller fremmedspråklige lærebøker. Når vi i tillegg trekker inn resultatene fra del 2, åpner denne undersøkelsen samlet sett for at ulik bruk av henholdsvis norske lærebøker og lærebøker på engelsk kan forstås i lys av en rekke forhold.

vanskelig å få fram et sammenlignbart materiale for utviklingen i denne perioden (jf. kap. 4.2).

Ulike fagkulturer og tradisjoner for bruk av norsk og engelsk litteratur

Forskjeller på tvers av fagområder kan i stor grad relateres til ulike fagkulturer og tradisjoner for bruk av norsk eller engelsk som formidlingsspråk. I det ligger både fag og utdanningers internasjonale orientering, behov for litteratur med en norsk referanseramme, og forskjeller i utdanningenes formål, kunnskapsgrunnlag og læringsformer. Bl.a. karakteriseres naturvitenskapelige fag av det et utviklet en felles fagterminologi og en kunnskapsstruktur hvor det på tvers av fagmiljø, nasjonalt og internasjonalt, er stor grad av enighet om for eksempel hva som er de sentrale teorier, metoder og teknikker og hvor kunnskapen i mange tilfeller er allment gyldig. Dette synes å bidra til stor grad av orientering mot et internasjonalt faglig fellesskap, og hvor vitenskapelig ansatte ved norske læresteder både benytter engelske lærebøker i undervisning og hvor engelsk språk dominerer egne publikasjoner. Det andre ytterpunktet er profesjonsutdanninger i høyskolesektoren, og da særlig sykepleierutdanning og lærerutdanning, hvor koplingen til praksisfeltet og innretning mot fremtidig yrkesutøvelse gjør at disse utdanningene har langt klarere norsk profil – både i språk og innhold. Tilsvarende er det både innen humanistiske og samfunnsvitenskapelige fag klare eksempler på at bruk av norske lærebøker er knyttet til formidling av norske forhold. Tilsvarende har engelsk som formidlingsspråk en mindre dominerende posisjon i disse fagområdene, ved at norskspråklige publikasjoner er langt vanligere blant de vitenskapelige ansatte (jf. kap 10.2.4).

Mangfold i form av lokalt utformede studieplaner og innretning av fag og utdanninger

Økt fragmentering og mangfold innenfor de enkelte grunnfagene og grunnutdanningene ble i kapittel 11 trukket frem som en faktor som bidrar til innskrenking av markedsgrunnlaget for norske lærebøker. Mangfold og lokalt utformede studieplaner er også en viktig forklaring på ulik litteraturbruk, og i neste omgang varierende andeler norsk litteratur på tvers av læresteder. Fagene må ses i lys av den konteksten de har vokst frem innenfor – både historisk og institusjonelt. Bak fag som i navnet er like, skjules variasjon knyttet til så vel struktur som faglig innhold og profilering. Som vi skal se berører dette også trekk ved fagmiljøene.

Sammensetning av fagmiljøer og ulike oppfatninger om hva utdanningen skal inneholde

En forklaring på ulik bruk av litteratur på tvers av læresteder er at det innenfor fagene eksisterer ulike fagsyn og konkurrerende skoleretninger. Slike spenninger bidrar til at fagene vinkles ulikt ved lærestedene, noe som aktualiserer ulik litteraturbruk og som en konsekvens, varierende andeler norsk og engelskspråklig

pensum. Som påpekt i kapittel 10, er dette særlig tydelig hvis vi sammenligner matematikk og sosiologi eller pedagogikk. I førstnevnte gir relativt enhetlige kunnskapsstrukturer og standardisert innhold stor grad av homogenitet i struktur og litteraturbruk på tvers av lærestedene. Motsatt er fagutforming og pensumvalg i sosiologi og pedagogikk mer preget av ulike oppfatninger om hva grunnfaget skal inneholde. Dermed vil fagmiljøenes ståsted og sammensetning ha betydning for bruk av faglitteratur. Det betyr også at forskjeller på tvers av læresteder dels må forstås som et uttrykk for tilfeldig og ikke systematisk variasjon.

Betydningen av fagmiljøets eller faglærers preferanser er også knyttet til de prosedyrer som følger revisjoner av studieplaner og pensumlitteratur. Selv om slike revisjoner, og da særlig større endringer, er gjenstand for formelle prosesser, har vi sett at den enkelte faglærer ofte har relativt stor frihet til å foreslå og i neste omgang legge opp pensumlitteratur. Det betyr at den enkeltes faglige ståsted og hensyntagen til lærebøkens språk kan ha betydning for hvor stor andel norsk litteratur som benyttes i et fag. I den forbindelse ser det også ut til å være en sammenheng mellom fagbokforfatters lærestedstilknytning og bruk av litteratur. Som pekt på i kapittel 10.6 kan denne sammenhengen dels ses som en konsekvens av at faglærere har skrevet litteratur ut fra spesielle behov knyttet til enkeltkurs eller tema. Imidlertid synes bruk av litteratur skrevet av egen ansatte også å være knyttet til mer uformelle kollegiale prosesser, hvor fagmiljøet for eksempel kan føle seg forpliktet til å bruke en lærebok forfattet av en nær kollega.

Sammenheng mellom tilgang på og faktisk bruk av norsk litteratur

Faglig-kulturelle forskjeller av den typen vi har pekt på ovenfor, gjør det naturlig at det på tvers av fag og utdanninger i varierende omfang benyttes norske lærebøker som pensumlitteratur. Ut fra et behov for å plassere faget i en større kontekst og å introdusere internasjonal fagterminologi vil det i mange tilfeller være ønskelig å benytte lærebøker på engelsk. Samtidig ser det ut til å være en klar sammenheng mellom tilgang på og faktisk bruk av norske lærebøker. Det betyr at lærebøker på engelsk ikke alltid velges fordi de er mest relevante, men ofte også fordi det mangler norske alternativer. Dette er særlig uheldig i fag hvor en norsk referanseramme står sentralt i fagformidlingen. Økt satsing på utvikling av norske lærebøker vil derfor kunne bidra til en mer hensiktsmessig balanse i bruk av lærebøker - både språklig og innholdsmessig.

Stor variasjon i tilgang på relevant norsk faglitteratur

At det er en sammenheng mellom tilgangen på og bruk av norske lærebøker er særlig tydelig innenfor sykepleierutdanning, allmennlærerutdanning og pedagogikk grunnfag. I de to førstnevnte er tilnærmet 100 prosent av pensumlitteraturen i første studieår norsk, og vi har sett at så vel representanter for lærestedene som

forlagsredaktører viser til stor aktivitet med hensyn til utvikling av norske lærebøker for disse utdanningene. Likeledes er det pekt på at den satsingen som det i den senere tid har vært på utvikling av litteratur beregnet på lærerutdanningen, også har økt litteraturtilgangen for tradisjonelle grunnfag som pedagogikk og kristendom. Det andre ytterpunktet er de naturvitenskapelige fagene, og da særlig informatikk hvor tilgangen på norske lærebøker beskrives som mangelfull. Det er også andre eksempler på at de vitenskapelig ansatte gir uttrykk for at det ville vært benyttet mer norsk litteratur hvis alternativene fantes, f.eks i sosiologi. Det er derfor rimelig å anta at variasjon i bruk av norske lærebøker er relatert til varierende tilgang til nettopp slik litteratur.

Ulik vektlegging av kjennskap til henholdsvis norsk og engelsk fagterminologi

Denne undersøkelsen tyder også på at hensynet til og vektlegging av henholdsvis norsk og internasjonal, dvs. engelsk, fagterminologi varierer. Dette har konsekvenser for valg av lærebøker som pensumlitteratur. Det viktigste hensynet i valg av pensumlitteratur, uavhengig av fag og utdanning, synes å være hvorvidt litteraturen dekker pensum, samt faglig kvalitet, nivå og pedagogisk fremstilling. Samtidig er det forskjeller i hvilken vekt som tillegges innlæring av henholdsvis norsk og internasjonal fagterminologi, dvs. engelsk. Slike forskjeller er knyttet til de faglig-kulturelle forskjellene vi har pekt på tidligere, og kan forstås i lys av for eksempel ulik vektlegging av norsk fagterminologi som basis for fremtidig yrkesutøvelse eller engelsk fagterminologi som basis for videre studier. Igjen vil slike forskjeller kunne gjenspeiles i hvilken plass norske eller engelske lærebøker har på pensum.

Ulik vektlegging av norsk litteratur på tvers av universitets- og høyskolesektoren

Kartleggingen av pensumlistene i del 1 viste at universitetsfag som gis ved høyskolene for de fleste fagene har en større andel norsk pensum enn tilsvarende fag ved universitetene. I likhet med forskjeller på tvers av læresteder mer generelt, må også variasjon på tvers av de to sektorene dels forstås i lys av sammensetning av lærerstab og rom for fagutvikling ut fra ulike oppfatninger om hvordan faget bør utformes og hvilken litteratur som bør benyttes. I tillegg har vi sett at den historiske og institusjonelle konteksten fagene er vokst frem innenfor har betydning. Bl.a. synes enkelte universitetsfag i høyskolesektoren å preges av en tilpassing til lærerutdanningens behov, mens fagene ved universitetene i større grad preges av den akademiske konteksten. Dette har betydning for profilering av fagene, og kan tenkes å gi utslag i ulik vektlegging av pensumlitteratur på hhv. norsk og engelsk. En annen faktor av betydning synes å være ulike tradisjoner for

vektlegging av danning på tvers av de to sektorene. Det synes i den forbindelse å være sterkere tradisjoner for bruk av engelsk litteratur i universitetssektoren, mens høyskolesektoren fremstår som mer lydhør for studentenes tilbakemeldinger om ønske om norske lærebøker (jf. kapittel 10.3).

Varierende grad av konkurranse fra utenlandske lærebøker

Et annet trekk som synes å forklare ulik bruk av norske lærebøker er at tilgangen på og konkurransen fra utenlandske lærebøker varierer på tvers av fag og utdanninger. I enkelte fag er det rik tilgang på utenlandske lærebøker, og vi har sett at disse ofte vurderes som kvalitativt bedre enn de norske mht. eksempelvis grad av oppdatering, relevans, tilleggslitteratur og hjelpemidler. Stor tilgang på utenlandske lærebøker og bruk av slike, kan imidlertid bety at det i mindre grad satses på å utvikle norske alternativer. Det være seg fordi det ikke anses som nødvendig eller fordi det er oppfatning om at norske lærebøker vanskelig kan måle seg med de utenlandske. I det ligger også at det på tvers av fagområder, fag og utdanninger synes å være ulike tradisjoner for å skrive lærebøker, noe som selvfølgelig dels er knyttet til ulike behov for litteratur som er skrevet med utgangspunkt i en norsk kontekst. Imidlertid er lærebøkene språk også knyttet til spørsmålet om utvikling av et norsk fagspråk og hensynet til at studenter i innlæring av et fag gis anledning til å lese faglitteratur på morsmålet. Stor tilgang på og konkurranse fra utenlandske lærebøker, og som en konsekvens mindre fokus på utvikling av lærebøker i enkelte norske fagmiljøer, kan dermed bidra til at norsk fagspråk vil stå sterkt i noen fagområder men svakt i andre. Hvorvidt det satses på utvikling av norske lærebøker kan imidlertid også være relatert til det arbeid som gjøres i forlagsbransjen.

Forlagenes prioriteringer og satsingsområder

Vi har sett at forlagenes definering av satsingsområder naturlig nok i stor grad er markedsbasert. Forlagene er i sitt arbeid med utvikling av lærebøker beregnet på høyere utdanning opptatt av hva som brukes som pensumlitteratur og hvilke bøker som mangler innenfor et fag. Samtidig er studenttall av avgjørende betydning for hvilket nedslagsfelt en lærebok antas å kunne få. I tillegg er det viktig at bøkene har mulighet for å erobre plass på pensum ved flere læresteder. I den forbindelse ser det ut til at satsing på store profesjonsutdanninger i høyskolesektoren er særlig attraktivt. Når det gjelder lærerutdanning må satsingen ses i lys av at reformene de senere årene i grunn- og videregående skole har aktualisert behov for nye lærebøker beregnet på fremtidige lærere. Imidlertid synes også satsning på litteratur beregnet på sykepleieutdanning og andre helsefaglige utdanninger å stå sentralt. I den forbindelse kan det stilles spørsmål ved om forlagene i for stor grad retter virksomheten inn mot sikre fagområder og utgivelser, med en viss overproduksjon

som resultat (jf. 11.3). Mens fag hvor det kanskje er større behov for norske lærebøker fordi dette er en klar mangel, anses som mindre attraktive pga. både mindre studenttall, tilsynelatende sterke tradisjoner for bruk av engelsk lærebøker eller stor konkurranse fra utenlandske forlag. Som en konsekvens kan det tenkes at det i for liten grad satses på å utfordre utenlandske lærebøker gjennom norske alternativer, og at skjevheter i tilgang på faglitteratur opprettholdes. Som pekt på tidligere må dette imidlertid også ses i lys av at det i enkelte fag kan være vanskelig å få vitenskapelig ansatte til å skrive en aktuell lærebok på norsk. En annen faktor er at enkelte bokprosjekter er vanskelige å forsvare økonomisk. Det igjen retter fokus mot et behov for gode støtteordninger.

12.3 Utvikling over tid

I februar 1981, dvs. for 20 år siden, leverte en gruppe som hadde vurdert behovet for norske lærebøker ved universiteter og høyskoler sin innstilling (Lerheim, 1981). Dette arbeidet fokuserte særlig på tilgangen på norske lærebøker innen ulike fag, årsaker til henholdsvis god eller dårlig dekning og mulige virkemidler som kunne settes inn for å dekke eventuelle behov. Bakgrunnen og problemstillingene hadde altså mange likhetstrekk med det som har vært fokus for denne undersøkelsen. Avslutningsvis er det derfor interessant å se nærmere på hvilke konklusjoner som ble trukket i 1981, og hvilken aktualitet disse har i dag.

Lerheim-utvalget konkluderte med at mangelen på gode norske lærebøker var følbar innen en rekke fagområder. I utvalgets spørreskjemaundersøkelse støttet et stort flertall av de ansatte og studenttillitsvalgte en målsetting om økt antall norske lærebøker.¹⁸ På grunn av lav svarprosent må det knyttes visse forbehold til resultatene i denne undersøkelsen. Som grunner for ønske om en økt satsing på norske lærebøker beregnet på grunnivået, oppga de spurte hensynet til nye studentgrupper, styrking av norsk fagterminologi, behov for å sette faget inn i en norsk ramme og behovet for å innarbeide fagdidaktiske synsmåter i lærebøkene (Lerheim 1981). Særlig de tre førstnevnte momentene fremtrer også i lys av vår undersøkelse som sentrale. Generelt synes imidlertid behovet for og etterspørselen etter norske lærebøker å være mer gjennomgripende for 20 år siden enn hva som er tilfellet i dag. Dette stemmer også godt overens med det bildet som er tegnet gjennom del 1 - nemlig at det benyttes langt mer norsk litteratur på slutten av 1990-tallet enn hva som var tilfellet omkring 1980. Tilsvarende er dette i tråd med oppfatninger som deles av flere av de vitenskapelig ansatte og forlagsredaktører vi

¹⁸ I undersøkelsen ble det sendt ut ca 1000 spørreskjema om læreboksituasjonen til lærere og studenttillitsvalgte innenfor realfag (biologi, geofysikk, geologi og informatikk), samfunnsfag (samfunnsvitenskap, samfunnsøkonomi og sosialmedisin) og humaniora (historie og norsk). Svarmaterialet utgjorde ca. 240 personer (Lerheim, 1981).

har intervjuet, hvor det påpekes at det i mange fag har vært en positiv utvikling med hensyn til å få frem norske lærebøker.

Vi har flere ganger pekt på at det ser ut til å være en klar sammenheng mellom tilgang på norsk faglitteratur og bruk av norsk faglitteratur. Den utviklingen som er skissert i avsnittet over må derfor ses i sammenheng med at norsk høyere utdanning i perioden 1970 og frem til i dag har vært preget av vekst – både med hensyn til fagmiljøenes størrelse og kompetanse samt antall studenter (jf. kapittel 2). Begge deler er viktige betingelser for utvikling av norske lærebøker. På den ene siden er faglig kompetanse en nødvendig forutsetning for å kunne skrive en god lærebok, på den andre siden er en lærebok avhengig av å ha et visst marked i form av studenter. Som en konsekvens må økt bruk av norsk litteratur også ses i sammenheng med utviklingstrekk ved forlagsbransjen. I en gjennomgang av Universitetsforlagets historie peker Egeland (1996) på at det var relativt få lærebokutgivelser de første tiårene, dvs. på 1950- og 1960-tallet. Dette var knyttet til både lave studenttall og mangel på støtteordninger. Antallet utgivelser som var beregnet på bruk i universitets- og høyskolestudier, økte imidlertid parallelt med ekspansjonen innenfor høyere utdanning på 1970-tallet. I samme periode har det også vokst frem et stort antall forlag som retter seg inn mot faglitteratur i høyere utdanning. Og i 1984 ble en støtteordning for fremming av norske lærebøker innenfor smale fag og emner med små studentgrupper etablert, dvs. Lærebokutvalget for høyere utdanning. I den sammenheng er det grunn til å peke på at nettopp Lærebokutvalget for høyere utdanning av flere av forlagsredaktørene, blir trukket frem som helt vesentlig for utvikling av lærebøker i mindre fag. Selv om mye altså tyder på en positiv utvikling med hensyn til fremming av norske lærebøker, blant annet peker flere av informantene på at det skrives mye i norske fagmiljøer, har vi likevel sett flere eksempler på lærebokbehov og -mangler. Behovene dreier seg i noen grad om såkalte brede eller grunnleggende innføringsbøker, men er også relatert til mindre delemner innenfor et fag. Slike ”hull” kan ses i lys av en generell fag- og samfunnsutvikling, hvor lærebøker foreldes og behov for nye aktualiseres. Slik sett vil det til en hver tid være udekkede behov innenfor noen fag. Det betyr også at forholdet mellom bruk av norske og engelske lærebøker vil kunne endres relativt raskt hvis det kommer ny litteratur på markedet.

Utvikling av nye lærebøker er imidlertid helt avhengig av at en eller flere fagbokforfattere fatter interesse for et lærebokprosjekt. Selv om det i enkelte tilfeller kan være mangel på fagkompetanse til å skrive en lærebok, for eksempel innenfor fag eller emner som er lite utbygd i Norge, er fagmiljøenes kvalitet og kompetanse generelt sett ikke trukket frem som en hindring mht. utvikling av norske lærebøker. Snarere fremstår manglende tid og merittering, samt begrensede økonomiske rammebetingelser som sentrale barrierer sett fra ansatte i UoH-sektoren. Tidsfaktoren og det faktum at å skrive lærebøker er for lite meritterende

fremsto som sentrale barrierer også for 20 års siden (jf. Lerheim 1981), og er altså aktuelle problemstillinger også i dag.

12.4 Dilemmaer og utfordringer

Det er flere steder pekt på at manglende samordning på tvers av læresteder medfører fragmentering og svekket markedsgrunnlag for utvikling av norske lærebøker. Dette gjør UoH-sektoren til et mindre attraktivt marked for så vel forlag som fagbokforfattere. Slik sett kan det stilles spørsmål ved om større grad av samordning av fag og utdanninger på tvers av læresteder er ønskelig av hensyn til fremming og utvikling av gode norske lærebøker. Økt samordning står imidlertid i motsetning til grunnleggende verdier og normer innenfor høyere utdanning om faglig frihet. I henhold til universitets- og høyskoleloven kan ikke lærestedene gis pålegg om læreinnholdet i undervisningen, innholdet i forskningen eller det kunstneriske og faglige utviklingsarbeidet (jf. § 2.1) Selv om nasjonale rammeplaner innebærer at profesjonsutdanninger i høyskolesektoren er gjenstand for sterkere styring og samordning, har vi sett at det også her gis rom for lokal utforming av fagplaner, og at dette i stor grad utnyttes. Økt samordning i betydning mindre frihet for de enkelte fagmiljøene til å gi faget eller utdanningen en lokal faglig profil, er derfor neppe en strategi som vil få oppslutning i UoH-sektoren. Spørsmålet om samordning er ikke bare knyttet til faglig frihet prinsipielt sett, men også til at det enkelte fag eller utdanningen er utviklet innenfor en historisk og institusjonell kontekst og slik sett bærer med seg tradisjoner som i mange tilfeller ønskes ivaretatt av et fagmiljø. Blant annet har vi sett eksempler på at fagmiljø i sitt arbeid med revisjoner gjerne henter inspirasjon og ideer i parallelle fagmiljøer, men at det samtidig oppleves som viktig å holde fast ved sin profil eller ide om hva faget bør inneholde.

Samordning vil slik sett kunne oppfattes som en hindring mht. faglig frihet og kreativitet, og det er heller ikke vanskelig å argumentere for verdien av mangfold. Ikke minst er dette sentralt i den ferske stortingsmeldingen om høyere utdanning (St.meld. nr. 27 (2000-2001)), hvor det bl.a. understrekes at større faglig frihet og større muligheter for institusjonsprofilering står sentralt i myndighetenes politikk for høyere utdanning. Eksempelvis påpekes at detaljerte standarder for innhold og organisering av studietilbudene begrenser handlingsrom og muligheter for faglig og pedagogisk utvikling. Departementet ønsker derfor å gjøre de nasjonale rammeplanene mindre detaljerte og omfattende. I tillegg er enkelte utdanninger tenkt fristilt fra rammeplaner. I denne undersøkelsen er det påpekt at muligheten for lokal profilering allerede nå er relativt stor innenfor allmennlærerutdanning, sykepleierutdanning og ingeniørutdanning, noe som blant annet gjenspeiles i ulik litteraturbruk på tvers av lærestedene. Mindre styrende rammeplaner kan resultere i ytterligere spesialisering innenfor disse utdanningene. Det igjen vil kunne stille så

vel forlag og fagbokforfattere overfor nye utfordringer ved at markedsgrunnlaget for lærebøkene blir mer usikkert.

Med hensyn til samordning, er det imidlertid også grunn til å påpeke at for eksempel en felles nasjonal innføringsbok i et grunnfag eller en grunnutdanning ikke betyr det samme som total ensretting og harmonisering. En slik bok vil i mange tilfeller utgjøre bare deler av pensum, slik at mulighetene for lokal differensiering og vektlegging fortsatt er til stede. Det kan også argumenteres for at utgivelse av en autoritativ lærebok kan virke samlende i et fag (Egeland 1989). Et godt eksempel i denne sammenheng er statsvitenskap, hvor det tidlig på 1990-tallet kom en norsk innføringsbok beregnet på grunnfagsnivået. Ved universitetet i Oslo bidro dette både til å konsentrere pensumlitteraturen rundt færre titler, og til at det benyttet noe mer norsk litteratur (Dahl 1998). Et annet eksempel er de norske lærebøkene beregnet på grunnemnene i matematikk som benyttes i stor utstrekning ved universitetene. Sistnevnte er imidlertid også et godt eksempel på et fag hvor kjernekunnskapen er stabil, og hvor det er liten grad av uenighet om hvilke kunnskaper studentene må tilegne seg. Dermed er det også lettere å utvikle en norsk lærebok, fordi læreverket vil ha en relativt lang levetid og et relativt sikkert nedslagsfelt.

Fordi vi har sett at det synes å være en klar sammenheng mellom *tilgang på* og *faktisk bruk* av norske lærebøker, samt eksempler på at studentene synes å foretrekke morsmålet når de skal lære et nytt fag, kan det være ønskelig med større grad av debatt vedrørende rammebetingelsene for utvikling av norske lærebøker. Større oppmerksomhet omkring rammebetingelser er ikke minst viktig i forhold til at flere forhold peker i retning av større utfordringer for norsk lærebokproduksjon. Et hovedpunkt i den sammenheng er i hvilken grad det er lagt til rette for at vitenskapelig ansatte skal prioritere utvikling av norske lærebøker beregnet på grunnutdanningsnivå. Både manglende tid, merittering og økonomiske rammebetingelser synes i den sammenheng å være sentrale hindringer i forhold til utvikling av flere norske lærebøker. Enkelte av de vitenskapelig ansatte vi intervjuet etterlyste blant annet klarere prioritering og verdsetting av denne typen arbeid, for eksempel med hensyn til hvorvidt dette gir uttelling i ansettelse eller ved opprykk. Selv om det å skrive en lærebok også nå er meritterende, er det grunn til å stille spørsmål ved samsvaret mellom praksis og skrevne retningslinjer. Merittering henger nært sammen med hvordan vitenskapelig ansatte velger å prioritere sin tid. Fordi det ligger en annen belønningsstruktur (formell eller uformell) knyttet til andre publikasjonsformer, f.eks. en vitenskapelig artikkel, er det naturlig at vitenskapelig ansatte velger å benytte sin FoU-ressurs til denne typen arbeid. Enkelte av de vitenskapelig ansatte har derfor pekt på at utvikling av lærebøker kan regnes som en del av undervisningsplikten. Sistnevnte vil imidlertid ikke nødvendigvis bidra til at det å skrive en lærebok tillegges mer vekt eller status. Slik sett synes det mer hensiktsmessig å rette fokus mot på mangler eller uklarheter mht. merittering.

Det er imidlertid grunn til å peke på at hva som regnes som meritterende varierer på tvers av fag og også på tvers av universitets- og høyskolesektoren. Selv om mer formelle barrierer mht. lærebokutvikling og merittering bygges ned, er det heller ikke gitt at dette vil vri aktiviteten i retning av mer bruk av tid til skriving av lærebøker. Den status som tradisjonelt er forbundet med den vitenskapelige artikkelen vil fortsatt være sterk, noe som kan bygge oppunder en mer uformell belønningsstruktur. Det kan også tenkes at det i enkelte fagmiljøer av hensyn til å nå et bredere fagkollegium vil være barrierer mot å skrive på norsk. Som påpekt tidligere i dette kapitlet var dette problemstillinger som også ble trukket frem for 20 år siden, men som det ser ut til at det fortsatt ikke er funnet noen tilfredstillende løsning på. Samtidig er det grunn til å minne om at det produseres mye faglitteratur beregnet på bruk i høyere utdanning, og at et hovedfunn i denne undersøkelsen er at norske lærebøker benyttes i økende grad. Likevel står imidlertid norsk lærebokproduksjon overfor utfordringer av noe nyere dato.

På den ene siden utgjør omfattende kopieringsvirksomhet og kompendieproduksjon en konkurrent til norsk lærebokproduksjon ved at markedsgrunnlaget for lærebøkene svekkes (jf. kap. 11). I kapittel 5 så vi at kompendier benyttes innenfor samtlige fag og utdanninger. Sett fra studentenes side kan det argumenteres for at bruk av kompendier gjør faglitteraturen både mer tilgjengelig og billigere. Gjennom kopiering og kompendier er det også enklere å ta i bruk relevant materiale raskt. Samtidig er det pekt på at utvikling mot mer bruk av skreddersydd kompendieproduksjon rammer både forlag og forfatter. Som en konsekvens kan det bli mindre attraktivt å sette i gang et større lærebokprosjekt. På den andre siden stiller den teknologiske utviklingen forlagsbransjen overfor nye utfordringer. Dette gjelder eksempelvis økt konkurranse ved at utenlandske utgivelser og produkter kommer nærmere gjennom Internett. I tillegg åpner informasjonsteknologien for at det vokser frem presentasjonsmedier som lever parallelt med de tradisjonelle lærebøkene. Det er blant annet grunn til å forvente at digitale produkter, dvs. elektronisk publisering i form av for eksempel CD-ROM, i økende grad vil utgjøre en konkurrent til lærebøker. Per i dag er det meste av det som sendes ut av digitale produkter beregnet på bruk i høyere utdanning av engelsk eller amerikansk opprinnelse (Andreassen 2000). På sikt kan det bidra til mer bruk av engelsk i UoH-sektoren. Moderne teknologi åpner også for at nye aktører involverer seg i virksomhet som tidligere i hovedsak var forbeholdt forlagsbransjen. I teorien kan den enkelte forfatter utgjøre et "en-mannsforlag" ved å hoppe over forlagsleddet og ta direkte kontakt med grafiske bedrifter eller trykkerier. Dette kan bety at flere utgivelser når markedet, samtidig risikerer forfatteren å miste den kvalitetssikring som skal skje i og av forlagene. Av den grunn er det også pekt på at det ikke nødvendigvis vil skje noen vesentlig forfatterflukt fra forlagene pga. egne digitale utgivelser i de nærmeste årene (Andreassen 2000).

Også andre utviklingstrekk berører spørsmålet om bruk av pensumlitteratur i høyere utdanning. Økende internasjonalisering ble innledningsvis trukket frem som en faktor som aktualiserer spørsmålet om lærebøkens språk. Selv om bruken av engelskspråklig faglitteratur ikke ser ut til å ha økt de siste 20 årene, er det flere eksempler på fag med stor eller nærmest ensidig bruk av lærebøker på engelsk. Dette skyldes dels mangel på relevante norske alternativ, men også at enkelte fag i stor grad er orientert mot et internasjonalt fagfellesskap. Det er da heller ingen grunn til å tro at internasjonalisering av UoH-sektoren blir mindre sentralt i årene fremover. I den siste stortingsmeldingen om høyere utdanning (St.meld. nr.27, 2000-2001) understrekes betydningen av internasjonalt samarbeid i form av utveksling og kompetanseutvikling som et viktig kvalitetsfremmende virkemiddel. Norske studenter og forskere må reise ut, samtidig som utenlandske forskere og studenter må se det som attraktivt å komme til Norge. Så langt har det vært langt flere norske studenter som har reist ut, mens antallet utenlandske studenter ved norske læresteder er langt lavere. For å få jevnere balanse i utvekslingen og som et ledd i internasjonaliseringen av studietilbud og studentmiljøer ved norske læresteder, mener derfor departementet det er viktig at universiteter og høyskoler i større grad bygger opp fagtilbud på engelsk. De fagtilbudene som i dag er etablert på engelsk, er i mange tilfeller i praksis avstengt for norske studenter og organisert som separate løp. For å sikre at det internasjonale tilbudet blir en integrert del av den ordinære virksomheten ved institusjonene, mener departementet derfor at nye fagtilbud på engelsk i større grad bør være åpne for både utenlandske og norske studenter og kunne inngå som del av en norsk grad. Det understrekes imidlertid at hovedregelen fortsatt skal være at fagtilbudene er på norsk, slik det også slås fast i universitets- og høyskoleloven (jf. § 2). Selv om det anses som viktig at lærestedene fortsatt legger vekt på å ivareta rollen som norske kulturinstitusjoner, illustrerer dette samtidig at lærestedene står overfor økte forventninger om internasjonalisering og bruk av engelsk som formidlingsspråk. På sikt kan det bety mer bruk av lærebøker på engelsk, også på grunnutdanningsnivå, fordi det er rimelig å anta at hensynet til tidlig innlæring av bl.a. engelsk fagterminologi og kunnskaper i engelsk mer generelt vil stå enda mer sentralt.

Samtidig er det faktorer som peker i retning av økt behov for litteratur som i språk og faglig og pedagogisk tilrettelegging er tilpasset en stadig mer sammensatt studentgruppe. Dette gjelder ikke bare på grunnutdanningsnivå, men også i for eksempel etter- og videreutdanning. I st. meld. nr. 27 (2000-2001) heter det bl.a. at etter- og videreutdanning rettet inn mot arbeidslivet er et voksende marked, og at dette bringer med seg nye studentgrupper med andre krav og forventninger til innhold, tilrettelegging, oppbygging og struktur. Dette kan også bety at det skapes behov for å utvikle ny faglitteratur. Når det gjelder grunnutdanningsnivået, kan alle som har fylt 25 år søke om opptak til høyere utdanning uten formell studiekompetanse fra og med høsten 2001. Ordningen er allerede prøvd ut ved 15 høyskoler, og mye tyder på stor interesse og etterspørsel. Eksempelvis var 10

prosent av studentene som ble tatt opp ved Høgskolen i Akershus i studieåret 2000/2001 såkalte ”realkompetansestudenter” (jf. Aftenposten 11.02.01). Som en konsekvens vil lærestedene i økende grad stå overfor en studentgruppe med svært ulike forkunnskaper. I vurderingen av søkernes realkompetanse skal lærestedene selv fastsette hva som skal defineres som nødvendige kvalifikasjoner. Kvalifikasjonene kan variere fra studium til studium og fra lærested til lærested, men det er sannsynlig at kunnskaper i engelsk i mange tilfeller vil være et krav fordi studentene må forvente å lese engelsk faglitteratur. Likevel er det grunn til å tro at lærestedene i større grad vil ta opp studenter som har lite eller ingen engelskspråklig erfaring i sin bakgrunn, noe som igjen aktualiserer bruk av norske lærebøker på grunnutdanningsnivå. Det igjen stiller krav til og forventninger om at slike lærebøker utvikles.

Samlet sett kan de to sistnevnte forholdene – økende vektlegging av internasjonalisering i høyere utdanning på den ene siden og økt heterogenitet i studentgruppen på den andre, sies å representere to motpoler i forhold til spørsmålet om lærebøkers språk i høyere utdanning. Førstnevnte trekker i retning av mer bruk av engelsk i undervisning og lærebøker, mens sistnevnte berører mangfoldet i studentenes forkunnskaper og taler som en konsekvens for økt bruk av lærebøker som i språk og innhold er norske. Slik sett kan det, som det også ble pekt på i introduksjonen, sies å ligge en spenning mellom hensynet til norsk fagspråk, referanseramme og studentenes innlæring på den ene siden og internasjonalisering og tidlig innlæring av bl.a. engelsk fagterminologi på den andre. I denne spenningen ligger også et dilemma knyttet til valg av lærebøker som pensumlitteratur. Selv om dekningsgrad, faglig nivå og pedagogisk fremstilling fremstår som svært viktige i valg av faglitteratur, må fagmiljøene også ta hensyn til språk, fagterminologi og referanseramme. Som vi har sett vil det i enkelte studietilbud være hensiktsmessig og naturlig med noe mer engelsk litteratur, mens norske lærebøker står mer sentralt i andre. Slike forskjeller er bl.a. knyttet til varierende grad av internasjonal orientering eller, motsatt, behov for faglitteratur som tar utgangspunkt i norske forhold. Ut fra særtrekk og formål ved det enkelte fag eller utdanning må det imidlertid etterstrebes en hensiktsmessig balanse i bruk av norske og utenlandske lærebøker. Denne undersøkelsen indikerer at for mange fag og utdanninger synes det i dag å være en slik hensiktsmessig balanse, dette gjelder imidlertid ikke for alle fag.

Referanser

- Andreassen, Trond (2000): *Bok-Norge. En litteratur-sosiologisk oversikt*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Becher, Tony (1989): *Academic Tribes and Territories. Intellectual enquiry and the culture of disciplines*, Milton Keynes, The Society for Research into Higher Education & Open University Press.
- Berg, Lisbet (1997): *Studieløpet. Om tidsbruk, faglige valg og kunnskapsteoretiske valg*. Rapport 3/97. Oslo, NIFU
- Bernt, Jan Fridthjof (1996): *Lov om universiteter og høyskoler. Lov 12. mai 1995 nr. 22. Med kommentarer*. Bergen, Alma Mater Forlag AS.
- Brock-Utne, Birgit (1999): *Norsk truet som faglitterært språk?* Kronikk i Dagbladet 25/3-99.
- Bryn, Steinar (1992a): The Americanization of the Global Village: A Case Study of Norway. I: Lundén, Rolf & Åsard, Erik (ed.). *Networks of Americanization. Aspects of the American Influence in Sweden*. Uppsala: Acta Univ. Ups.
- Bryn, Steinar (1992b): *Norske Amerika bilete. Om amerikanisering av norsk kultur*. Oslo, Samlaget.
- Bull, Tove (1999): Litt om språkmakt og maktspråk. I: *Makt og demokratiutredningen til debatt – fem kommentarer*. Rapport 1 (online). – URL: <http://www.sv.uio.no/mutr/rapp1999/rapp1.html>
- Dahl, Jorunn (1998): *Pensumlitteratur i høyere utdanning – en undersøkelse av forholdet mellom norsk og engelskspråklig pensumlitteratur i fire grunnfag*. Skriftserie nr. 14/98. Oslo, NIFU.
- Dahl, Jorunn (1999): *Universitetsfag og studieretninger ved de statlige høyskolene*. Evaluering av høyskolereformen. Arbeidsnotatserie nr. 18. Oslo, Norges forskningsråd.
- Dubin, F., Eskey, D. E. & Grabe, W. (ed) (1986): *Teaching Second language Reading for Academic Purposes*. USA, Addison-Wesley Publishing Company.
- Egeland, Marianne (1989): *Lærebokmangler- og behov innenfor høyere utdanning. En undersøkelse foretatt på oppdrag av lærebokutvalget for høyere utdanning*. Oslo, Kultur- og vitenskapsdepartementet.

- Egeland, Marianne (1996): *Med kunnskap skal landet bygges. Universitetsforlaget 1950-1990*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Ellingsve, Eli J. (1999): Domenefraskrivelse og domenetap. I: Laurén, C og Myking, J. *Treng små språksamfunn fagspråk? Nordiske fagspråkstudier*. Bergen, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. Nordica Bergensia 20:1999.
- Fosse, L. O. (1997): Intervju med Åfarli, Tor A., førsteamanuensis i nordisk språk ved NTNU, i *Under Dusken, studentavisa i Trondheim nr 6/1997*.
- Giddens, Anthony (1997): *Modernitetens konsekvenser*. Oslo, Pax Forlag.
- Grepstad, Ottar (1994): *Rammenilkår for den norske læreboka*. Foredrag på konferansen "Den norske lærebokas plass i høgre utdanning" i Tromsø 16. mars 1994 i regi av Den norske forfatterforeningen. Upublisert.
- Grønmo, S. (1985): Datakombinasjoner og analysestrategier. I Dale, B., M. Jones og W. Martinussen (red.): *Metode på tvers*. Trondheim: Tapir.
- Hatlevik, I. K. R. (2000): *Styring og regulering av sykepleier-, lærer- og ingeniøruddanningen i fire land. En sammenlignende studie av Norge, England, Finland og Nederland*. Rapport 4/2000. Oslo, NIFU.
- Hertzberg, Frøydis (1996): *Hvilken faglig og pedagogisk betydning har lærebøker på norske i universitets- og høyskolestudier?* I Maal og Minne 1 (1996:95-102).
- Jerdal, Else (1996): Distriktshøgskolen – alternativ utdanning? I: Bleiklie, Ivar (red.) *Kunnskap og makt. Norsk høyere utdanning i endring*. Tano Aschehoug.
- Johansson, Stig (1992): Engelsk – et must i norsk? On the Role of English in Norwegian Language and Society. I: Olsen, Anne-Marie L. & Simensen, Aud Marit (ed.) *Om språk og utdanning. Festskrift til Eva Sivertsen*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Karseth, Berit (1994): *Fagutvikling i høyere utdanning. Mellom kunnskapstradisjoner og kunnskapspolitik*. Dr.polit.-avhandling. Det samfunnsvitenskapelige fakultet/Pedagogisk forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo.
- Karseth, Berit (2000): Sykepleierutdanning i en reformtid. Rapport 9/2000. Oslo, NIFU.
- Karseth, Berit & Kyvik, Svein (1999): *Undervisningsvirksomheten ved de statlige høyskolene*. Delrapport nr. 1. Evaluering av høyskolereform. Oslo, Norges forskningsråd.
- Kyvik, Svein (1991): *Productivity in Academia. Scientific Publishing at Norwegian Universities*. Oslo, Universitetsforlaget.

- Kyvik, Svein (red.) (1999): *Evaluering av høyskolereformen*. Sluttrapport. Oslo, Norges forskningsråd.
- Kyvik, Svein og Gunnar Sivertsen (1992): Publisering ved universitetene. I *Forskningspolitikk* 4 (1992):10-11.
- Kyvik, Svein & Ole-Jacob Skodvin (1998): FoU ved statlige høyskoler. Rapport 10/98. Oslo, NIFU.
- Lerheim, Magne et.al (1981): *Behov for norske lærebøker ved universiteter og høyskoler*. Universitetsforlaget.
- Merton, R.K., M. Fiske og P.L. Kendall (1990): *The Focused Interview: A manual of Problems and procedures*. The Free Press, New York.
- Norgesnettrådet (2000): *Ny felles kortere mal for rammeplaner*. Pressemelding 15. juni 2000 (online). - URL: http://www.nnr.no/side1/presse/ca/15_06_00rammepl.html
- Olsen, Heidi (1999): *Internasjonalisering ved de norske høyere utdanningsinstitusjonene. Omfang og organisering av formaliserte institusjonelle aktiviteter*. Rapport 1/99. Oslo, NIFU.
- Sandberg, Nina (1996): *Midt i eksplosjonen. Søking og opptak til høyere utdanning i 1993*. Rapport 5/96. Oslo, NIFU.
- Skodvin, Ole Jakob & Nerdrum, Lars (2000): *Mangfold spesialisering og differensiering i høyere utdanning: internasjonale erfaringer*. Skriftserie nr. 1/2000. Oslo, NIFU.
- Smeby, Jens-Christian (1997): *Fra hovedfag til doktorgrad*. Rapport 6/97. Oslo, NIFU.
- SSB (1999): Aktuell utdanningsstatistikk. Universitet og høyskolar. Nøkkeltall 1999. 4/99 (online). – URL: http://www.ssb.no/emner/04/utdanning_as/
- St.meld. nr. 27 (2000-2001): *Gjør din plikt – Krev din rett. Kvalitetsreform i høyere utdanning*. Det kongelige kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet.
- Sæbøe, Randi (1996): Fagspråk, sosial funksjon og sosial mening. Noen vitenskapsfilosofiske betraktninger om språksituasjonen i norsk petroleumsvirksomhet. I: Myking, J., Sæbøe, R. & Toft, B. (red). *Terminologi – system og kontekst*. Nordisk minisymposium 1996. KULT's skriftserie nr. 71. Oslo, Norges forskningsråd.
- Trow, Martin (1974): Problems in the transition from elite to mass higher education, *Policies for Higher Education*, (from the General Report on the Conference on Future Structures of Post Secondary Education). Paris, OECD.

Try, Sverre (2000): *Veksten i høyere utdanning: Et vellykket arbeidsmarkedstiltak?* Rapport 2/2000. Oslo, NIFU.

Aamodt, Per Olaf & Terje Bruen Olsen (1991): Høyere utdanning i tall. I: Skoie, H. & Aamodt, P. O. (red) *Søkelys på høyere utdanning i Norge. En del utviklingstrekk med vekt på 1980-tallet*. Rapport 3/91. Oslo, NAVFs utredningsinstitutt.

Aamodt, Per Olaf (1995): Floods, bottlenecks and backwaters: an analysis of expansion in higher education in Norway, *Higher Education* 30(1):63-80.

Oversikt over tabeller

Tabell 4.1	Pensumlister for studieåret 1999/2000 etter fag/- utdanning og lærested.	42
Tabell 4.2	Eldre pensumlister etter fag og lærested for ca 20 og 35 år siden.....	46
Tabell 5.1	Pensumlistenes sammensetning for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.	50
Tabell 5.2	Bruk av oversatt litteratur for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.	52
Tabell 5.3	Bruk av litteratur skrevet av ansatte ved lærestedet for studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.	53
Tabell 5.4	Bruk av kompendium i studieåret 1999/2000. Hovedtrekk etter fagområde og utdanningstype.	55
Tabell 6.1	Universitetsfag og yrkesutdanninger i høyskole sektoren. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	58
Tabell 6.2	Humanistiske, samfunnsvitenskapelige og naturvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	59
Tabell 6.3	Humanistiske fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	60
Tabell 6.4	Samfunnsvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	61
Tabell 6.5	Naturvitenskapelige fag. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	62
Tabell 6.6	Yrkesutdanninger i høyskolesektoren. Pensum litteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	63
Tabell 6.7	Tradisjonelle universitetsfag ved universitetene og høyskolene. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	64
Tabell 6.8	Humanistiske fag ved universitetene og ved høg skolene. Pensumlitteraturen etter språk for	

	studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	64
Tabell 6.9	Samfunnsvitenskapelige fag ved universitetene og høyskolene. Pensumlitteraturen etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.	65
Tabell 6.10	Naturvitenskapelige fag ved universitetene og høyskolene. Pensumlitteraturen etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.	66
Tabell 6.11	Profesjonsutdanninger i høyskolesektoren og ved universitetet og vitenskapelig høyskole. Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.	66
Tabell 7.1	Universitetsfag og yrkesutdanninger i høyskolesektoren i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.....	70
Tabell 7.2	Universitetsfag etter fagområde i 1979/80 og 1999/-2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	70
Tabell 7.3	Humanistiske fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	72
Tabell 7.4	Samfunnsvitenskapelige fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	73
Tabell 7.5	Naturvitenskapelige fag i 1979/80 og 1999/2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	74
Tabell 7.6	Yrkesutdanninger i høyskolesektoren i 1979/80 og 1999/-2000. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	75
Tabell 7.7	Universitetsfag i 1964, 1979 og 1999. Pensumlitteratur etter språk. Prosentfordeling.	76
Tabell 9.1	Utvalgte fag, utdanninger og lærested for intervjuer.....	87

Oversikt over vedleggstabeller

Tabell v1	Oversikt over forkortelser brukt på lærestedene i tabell v2-7.....	164
Tabell v2	Inndeling av pensumlitteratur etter litteratur type for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling	165
Tabell v3	Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.....	168
Tabell v4	Eldre pensumlitteratur etter språk (ca. 1978/80). Prosentfordeling.....	172
Tabell v5	Oversatt litteratur etter type og til hvilket språk for studieåret 1999/2000. Prosentandel er av totalt antall sider pensum.	175
Tabell v6	Litteratur skrevet av ansatte ved eget lærested for studieåret 1999/2000. Prosentandel er av totalt antall sider pensum.	178
Tabell v7	Litteratur i kompendium etter type for studieåret 1999/2000. Prosentandel er av totalt antall sider pensum	182

Vedlegg 1

Kartlegging av bruk av norsk- og fremmedspråklige lærebøker i høyere utdanning

NIFU undersøker nå på oppdrag fra Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet bruken av norsk- og fremmedspråklige lærebøker for en rekke ulike grunnfag og grunnutdanninger ved universitetene og de statlige høyskolene.

Undersøkelsen er delt i to trinn. I denne omgang skal vi kartlegge bruk av norsk- og fremmedspråklige lærebøker. Vi ber derfor om hjelp til å gjennomføre undersøkelsen.

Vi ber om å få tilsendt pensumlisten for studieåret 1999/2000 og for 1979/80 for grunnfag/.....utdanning. For undersøkelsen er det viktig at pensumlistene i tillegg til studieår og totalt antall sider pensum inneholder detaljert angivelse av:

- antall sider som er pensum i hver bok/artikkel
- litteratur som har karakter av innføringsbøker
- litteratur som er skrevet av ansatte ved egen institusjon.

Hvis ikke dette tydelig fremgår, ber vi om at disse opplysningene blir påført for hver bok/artikkel.

Uklarheter, spørsmål vedrørende undersøkelsen/henvendelsen stilles til Ida Hatlevik.

Vi ber om at pensumlistene sendes oss innen 20/3.

Med vennlig hilsen
for NIFU

Olaf Tvede
Seksjonsleder

IdaHatlevik
Forsker

Vedlegg 2

Vedleggstabeller

Tabell v1 *Oversikt over forkortelser brukt på lærestedene i tabell v2-7.*

Forkortelse	Lærestedets fulle navn
UiB	Universitetet i Bergen
UiO	Universitetet i Oslo
NTNU	Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
UiT	Universitetet i Tromsø
HiA	Høgskolen i Agder
HiAk	Høgskolen i Akershus
HiB	Høgskolen i Bergen
HiBu	Høgskolen i Buskerud
HiBø	Høgskolen i Bodø
HiG	Høgskolen i Gjøvik
HiH	Høgskolen i Harstad
HiHM	Høgskolen i Hedmark
HiL	Høgskolen i Lillehammer
HiM	Høgskolen i Molde
HiN	Høgskolen i Nesna
HiNT	Høgskolen i Nord-Trøndelag
HiS	Høgskolen i Stavanger
HiSF	Høgskolen i Sogn og Fjordane
HSH	Høgskolen Stord/Haugesund
HiST	Høgskolen i Sør-Trøndelag
HiT	Høgskolen i Telemark
HiVe	Høgskolen i Vestfold
HVO	Høgskolen i Volda
HiØ	Høgskolen i Østfold
HiÅ	Høgskolen i Ålesund
NHH	Norges Handelshøyskole

Tabell v2 Inndeling av pensumlitteratur etter litteratur type for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling

Fag	Lærested	Litteraturtype			Sum	(N)
		Bok	Artikkel	Annet		
Filosofi	UiB	100			100	(1753)
	UiO	100			100	(2376)
	NTNU	96	4		100	(2156)
	UiT	97	3		100	(1253)
Historie	UiB	97	3	1	101	(5844)
	UiO	98	2		100	(4819)
	NTNU	91	6	2	99	(5971)
	UiT	89	4	6	99	(4745)
	HiA	100			100	(4391)
	HVO	100	+		100	(4660)
Medievitenskap	UiB	85	15		100	(3818)
	UiO	96	4		100	(3886)
	NTNU	85	14	1	100	(3489)
Kristendom	UiO	96	3	+	99	(4654)
	NTNU	94	3	3	100	(4180)
	HiS	97		3	100	(5233)
	HVO	95	1	4	100	(5431)
Pedagogikk	UiO	93	5	2	100	(3924)
	NTNU	98	2	+	100	(4182)
	UiT	93	7		100	(2827)
	HiL	88	11	1	100	(3002)
	HVO	96	4		100	(4033)
Psykologi	UiB	94		6	100	(3471)
	UiO	100			100	(3596)
	NTNU	100			100	(4153)
	UiT	100			100	(3471)
Sosialantropologi	UiB	91	9		100	(5552)
	UiO	61	39		100	(4362)
	NTNU	83	17		100	(4152)
	UiT	62	32		100	(4123)
Sosialøkonomi	UiB	100			100	(1574)
	UiO	94	5	1	100	(2287)
	NTNU	100			100	(2248)
	UiT	98	2		100	(2337)
	HiBu	100			100	(3605)

Fag	Lærested	Litteraturtype			Sum	(N)
		Bok	Artikkel	Annet		
Sosiologi	UiB	91	9		100	(4040)
	UiO	82	18		100	(4133)
	NTNU	90	9	1	100	(4281)
	UiT	97	3		100	(3110)
	HiNT	97	3		100	(3597)
	HiVe	94	6		100	(4106)
Biologi	UiB	70		30	100	(1700)
	UiO	63		37	100	(1874)
	NTNU	88		22	100	(2595)
	UiT	90		10	100	(2600)
Fysikk	UiB	88		22	100	(1060)
	UiO	95		5	100	(1640)
	NTNU	86		14	100	(1651)
	UiT	84		16	100	(1072)
Informatikk	UiB	98		2	100	(1017)
	UiO	79	6	15	100	(2425)
	NTNU	70		30	100	(1309)
	UiT	100			100	(846)
	HiT	89		11	100	(2595)
	HiØ	100			100	(4000)
Kjemi	UiB	81		9	100	(3517)
	UiO	94		6	100	(2615)
	NTNU	96		4	100	(2794)
	UiT	100			100	(2496)
Matematikk	UiB	100			100	(800)
	UiO	100			100	(822)
	NTNU	100			100	(822)
	UiT	100			100	(722)
	HiM	100			100	(519)
	HiS	100			100	(2237)
Ingeniør	HiB	86		14	100	(1750)
	HiG				0	(IO)
	HiN	100		+	100	(2289)
	HiS	100			100	(1878)
	HiST	99		1	100	(968)
	HiT	100			100	(IO)
	HiØ	78		22	100	(1458)
	HiÅ	100			100	(1601)

Fag	Lærested	Litteraturtype			Sum	(N)
		Bok	Artikkel	Annet		
Siv.ing	NTNU	100			100	(3900)
Toårig øk.ad.	HiBu	100			100	(4615)
	HiBø	99	1		100	(4400)
	HiNT	92		8	100	(5426)
	HiM	100			100	(4338)
	HiVe	99		1	100	(3216)
Siv.øk	NHH	100			100	(IO)

Merknad:

1. (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fotnotene.
2. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler hvis ikke annet er oppgitt i en fotnote nedenfor.
3. + tegnet står for litteratur utgjør mindre enn 0,5 prosent av litteraturtypene og som pga vanlige avrundingsregler ellers ikke ville bli synliggjort.
4. Ingeniørutdanningen ved HiG har i alt 2314 sider lærebøker + 5 kompendier på fellespensum.
5. Ingeniørutdanningen ved HiT har ikke oppgitt totalt antall sider pensum, men alt har karakter av å være lærebøker.

Tabell v3 Pensumlitteratur etter språk for studieåret 1999/2000. Prosentfordeling.

Fag	Lærested	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Filosofi	UiB	33	29	38	100	(1753)
	UiO	1		99	100	(2376)
	NTNU	25		75	100	(2156)
	UiT	13	14	73	100	(1253)
Historie	UiB	74		26	100	(5844)
	UiO	62	5	32	99	(4819)
	NTNU	77	1	21	99	(5971)
	UiT	89	1	9	99	(4745)
	HiA	75		25	100	(4391)
	HVO	77		23	100	(4660)
Medievitenskap	UiB	59	4	37	100	(3818)
	UiO	59	7	34	100	(3886)
	NTNU	53	14	33	100	(3489)
Kristendom	UiO	56	24	20	100	(4654)
	NTNU	69	22	9	100	(4180)
	HiS	95	5		100	(5233)
	HVO	88	5	7	100	(5431)
Pedagogikk	UiO	80	7	13	100	(3924)
	NTNU	80	5	15	100	(4182)
	UiT	85		15	100	(2827)
	HiL	89	11		100	(3002)
	HVO	88	5	7	100	(4033)
Psykologi	UiB	29		71	100	(3471)
	UiO	15		85	100	(3596)
	NTNU	15		85	100	(4153)
	UiT	22		78	100	(3471)
Sosialantropologi	UiB	33	2	65	100	(5552)
	UiO	33		67	100	(4362)
	NTNU	30	1	69	100	(4152)
	UiT	39		61	100	(4123)
Sosialøkonomi	UiB	51		49	100	(1574)
	UiO	50		50	100	(2287)
	NTNU	30		70	100	(2248)
	UiT	63	11	27	101	(2337)
	HiBu	92		8	100	(3605)

Fag	Lærested	Språk			Sum	(N)
		Svensk/-				
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Sosiologi	UiB	41	15	44	100	(4040)
	UiO	47	3	50	100	(4133)
	NTNU	65		35	100	(4281)
	UiT	67		33	100	(3110)
	HiNT	80	3	17	100	(3597)
	HiVe	71	2	27	100	(4106)
Biologi	UiB	60		40	100	(1700)
	UiO	37		63	100	(1874)
	NTNU	28		72	100	(2595)
	UiT	20		80	100	(2600)
Fysikk	UiB	100			100	(1060)
	UiO	30		70	100	(1640)
	NTNU	12		88	100	(1651)
	UiT	16		84	100	(1072)
Informatikk	UiB	2		98	100	(1017)
	UiO	21		79	100	(2425)
	NTNU	30		70	100	(1309)
	UiT			100	100	(846)
	HiT	54		46	100	(2595)
	HiØ	7		93	100	(4000)
Kjemi	UiB	10		90	100	(3517)
	UiO	25		75	100	(2615)
	NTNU	4		96	100	(2794)
	UiT			100	100	(2496)
Matematikk	UiB	50		50	100	(800)
	UiO	100			100	(822)
	NTNU	100			100	(822)
	UiT	100			100	(722)
	HiM	100			100	(519)
	HiS	2		98	100	(2237)
Allmennlærer	HiB	95	5		100	(IO)
	HiBø	100			100	(IO)
	HiHm	100			100	(IO)
	HiSF	100			100	(IO)
	HiT	95	5		100	(4000)
	HiØ	99		1	100	(IO)

Fag	Lærested	Språk			Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk		
Sykepleier	HiA	96	4		100	(IO)
	HiAk	100			100	(3650)
	HiBu	100			100	(IO)
	HiG	100			100	(3035)
	HiH	100			100	(3500)
	HSH	100			100	(IO)
	HiVe	95	3	2	100	(3950)
Ingeniør	HiB	100			100	(1750)
	HiG	90		10	100	(IO)
	HiN	61		39	100	(2289)
	HiS	44		54	100	(1878)
	HiST	84		16	100	(968)
	HiT	60		40	100	(IO)
	HiØ	84		16	100	(1458)
HiÅ	100			100	(1601)	
Siv.ing	NTNU	34		66	100	(3900)
Toårig Øk.ad.	HiBu	88		12	100	(4615)
	HiBø	98		2	100	(IO)
	HiNT	92		8	100	(5426)
	HiM	94		6	100	(4338)
	HiVe	93		7	100	(3216)
Siv.øk	NHH	40		60	100	(IO)

Merknad:

- (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentnering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fotnotene.
- (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentneringen er basert på antall titler hvis ikke annet er oppgitt i en fotnote nedenfor.
- Filosofi
 - UiB: 15 vektall er fellespensum.
 - NTNU: 75% av pensum er fellespensum. Antall sider var i liten grad oppgitt. Estimering av prosentandel ved, i tillegg til å ta de sideangivelsene som finnes, å angi hvert kapittel til 21 sider.
 - UiT: Fellespensum, ikke oppgitt antall vektall.
- Pedagogikk
 - UiT: Obligatorisk pensum, som utgjør ca 2800 sider av totalt 3500.
 - HiL: Fellespensum, som utgjør ca 3000 sider av totalt 4000.
- Sosialøkonomi
 - UiB: Fellespensum, i tillegg kommer enkelte valgfrie emner og en del offentlige publikasjoner, ikke oppgitt antall vektall.
 - UiO: Antall sider i liten grad angitt, kapitler stort sett angitt. Ett kapittel satt til 22 sider. Totalt 23 titler hvorav 2 er engelske og 21 norske.
 - UiT: Antall sider i liten grad angitt, kapitler stort sett angitt. Ett kapittel satt til 22 sider. Totalt 24 titler hvorav 1 svensk, 2 engelske og 21 norske.
- Sosiologi

- UiT: Fellespensum, som utgjør ca 3200 sider av totalt 4000.
7. Biologi
 - UiB: 15 vektall.
 - UiO: 15 vektall.
 - NTNU: 6 kurs, 20 vektall.
 - UiT: 5 kurs, 15 vektall.
 8. Fysikk
 - UiB: 3 kurs, 12 vektall.
 - UiO: 4 kurs, 17 vektall.
 - NTNU: 4 kurs, 20 vektall.
 - UiT: 4 kurs, antall vektall ikke oppgitt.
 9. Informatikk
 - UiB: 3 kurs, 13 vektall.
 - UiO: 5 kurs, 17 vektall.
 - NTNU: 3 kurs, 12 vektall.
 - UiT: 2 kurs, 20 vektall.
 - HiT: 1. år av toårig studium i informatikk, tilsvarende 20 vektall.
 - HiØ: 1. år av toårig studium i informatikk, tilsvarende 20 vektall.
 10. Kjemi
 - UiB: 4 kurs, antall vektall ikke oppgitt.
 - UiO: 5 kurs, 22 vektall.
 - NNU: 4 kurs, grunnfag i kjemi (20 vektall).
 - UiT: 4 kurs, antall vektall ikke oppgitt.
 - UiT: Antall sider ikke oppgitt, bare kapitler. I alt 78 kapitler. Ett kapittel er satt til 32 sider.
 11. Matematikk
 - UiB: 2 kurs, 10 vektall.
 - UiO: 2 kurs, 10 vektall.
 - NTNU: 2 kurs, 10 vektall.
 - UiT: 2 kurs 8 vektall.
 - HiM: 1 kurs, antall vektall er ikke oppgitt.
 - HiM: Innføring i matematikk med anvendelse i økonomi, 20 vektall.
 12. Allmennlærerutdanningen
 - Totalt antall sider pensum bare oppgitt for HiT.
 - HiB: 155 sider dansk – estimert å utgjøre 4% ved at totalt antall sider er satt til 4000.
 - HiT: 1 svensk lærebok – estimert til å utgjøre 5% av pensumlitteraturen.
 - HiØ: 71 sider engelsk – estimert til å utgjøre 2% av pensumlitteraturen ved at totalt antall sider pensum er satt til 4000.
 13. Sykepleierutdanningen
 - HiA: Totalt antall sider er ikke oppgitt. 131 sider dansk – estimert til å utgjøre 4% ved å ta utgangspunkt i gjennomsnittlig antall sider pensum på 3533.
 14. Ingeniørutdanningen
 - HiB: 12 vt fellesfag
 - HiG: 10 vt felles fag (4 fag, 2x2vt +2x3vt). Antall sider mangeler, 10 titler hvorav 9 er norske og 1 er engelsk.
 - HiN: Fellesfag, antall vektall ikke oppgitt.
 - HiS: 14 vt fellesfag.
 - HiST: 11 vt fellesfag (5 fag).
 - HiT: 6 fellesfag (antall vektall ikke oppgitt), Antall sider mangler, 8 titler hvorav 5 er norske og 3 er engelske.
 - HiØ: 6 fellesfag, antall vektall ikke oppgitt.
 - HiÅ: 10 vt fellesfag.
 15. Siv.øk
 - NHH: Prosentfordeling av pensum etter språk er estimerandel etter antall titler (5 norske og 8 engelske).

Tabell v4 Eldre pensumlitteratur etter språk (ca 1979/80). Prosentfordeling.

Fag	Lærested	Språk				Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Engelsk	Tysk		
Filosofi	UiO	14	20	64	1	100	(2000)
Historie	UiB	60	25	15		100	(3441)
Kristendom	UiO	55	25	20		100	(IO)
	UiO	65	25	7	3	100	(IO)
Pedagogikk	UiO	70	6	24		100	(3878)
Psykologi	UiB	2		98		100	(2500)
	UiO	8		92		100	(2500)
Sosialantropologi	UiB	9	6	85		100	(4000)
	UiO	5	2	93		100	(4000)
Sosialøkonomi	UiB	34	31	35		100	(3500)
Sosiologi	UiB	50	10	40		100	(4000)
	UiO	98		2		100	(2500)
Biologi	UiB		20	80		100	(1250)
	NTNU	55	25	20		100	(IO)
Fysikk	UiB			100		100	(IO)
	UiO			100		100	(IO)
	UiT	25		75		100	(IO)
Informatikk	UiB		20	80		100	(IO)
	UiO	100				100	(345)
Kjemi	UiB	25		75		100	(IO)
	UiO	25		75		100	(2150)
	NTNU	25		75		100	(IO)
Matematikk	UiB			100		100	(IO)
	UiO			100		100	(IO)
	HiM	100				100	(456)
Allmennlærer	HiHM	100				100	(IO)
Sykepleier	HVE	100				100	(IO)
Ingeniør	HiT	60	40			100	(IO)
	HiØ	100				100	(IO)
Toårig Øk.ad.	HiBø	100				100	(IO)
	HiM	90		10		100	(IO)
	HiNT	100				100	(IO)

Merknad:

- (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fotnotene.
- (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler hvis ikke annet er oppgitt i en fotnote nedenfor.
- Historie

- UiB: Antall sider bare delvis angitt. Estimering av prosentandel ved, i tillegg til å ta de sideangivelsene som finnes, å angi hvert kapittel til 21 sider og hver bok til 200 sider.
 - UiO: Fellespensum (valgfritt pensum ikke medregnet). Antall sider eller kapitler ikke angitt. Totalt 15 titler.
4. Kristendom
 - UiO: Antall sider ikke angitt. Totalt antall titler er 24.
 5. Pedagogikk
 - UiO: Antall sider ikke angitt. 19 grunnbøker (15 norske, 1 dansk og 3 engelske titler).
 6. Psykologi
 - UiO: Antall sider ikke oppgitt. Alt felles pensum på engelsk (200 sider selvvalgt på norsk).
 7. Sosialantropologi
 - UiB: Antall sider ikke oppgitt. Totalt antall titler er 109 i statarisk pensum. 11 norske, 6 skandinaviske og 92 engelske.
 - UiO: Antall sider ikke oppgitt. Totalt antall titler er 81. 11 norske, 4 skandinaviske og 66 engelske. I tillegg skal det legges opp 150 sider valgfritt pensum + 350 sider i samråd med faglærer.
 8. Sosialøkonomi
 - UiO: Statarisk pensum
 9. Sosiologi
 - UiB: Antall sider er delvis angitt. Estimert resterende pensum ut fra totalt sideantall for hver pensumdel. (Totalt pensum er 4000 sider, 400 er selvvalgt).
 - *UiO: Antall sider ikke angitt. Den varianten med mest norsk pensum. Antall titler 15. 14 norske og 1 engelsk (20 sider)*
 10. Biologi
 - NTNU: Antall sider ikke oppgitt. 23 grunnbøker. 13 norske, 6 skandinaviske, 4 engelske.
 11. Fysikk
 - UiB: Alt pensum før 1991 var på engelsk. Ukjent antall sider og bøker. (Store endringer i emnegruppen i 1991/92).
 - NTNU: 20 vt. Alt pensum på engelsk. Pensumliste fra 1991.
 - UiT: To kurs har bare engelsk pensum. To kurs har i tillegg til lærebok på engelsk ett norsk kompendium på pensum. Totalt sideantall ukjent. 4 bøker + 2 kompendier. Alder på kursenes pensumlistene varierer fra 1985, 1989, 1994 og 1993.
 12. Informatikk
 - UiB: 10 vt. Ett kurs fra 1979 på 2 vt har svensk pensum (1 bok). To kurs fra 1983 på 3 + 5 vt har engelsk pensum. Ukjent antall sider. Totalt 4 bøker.
 - UiO: 5 vt grunnkurs fra 1983. 1 bok på norsk, 345 sider, skrevet av vitenskapelig ansatt ved UiO.
 13. Kjemi
 - UiB: 20 vt. Ett kurs har norsk pensum (2 bøker) og tre kurs har engelsk pensum (3 bøker). Ukjent antall sider.
 - UiO: 20 vt. Pensum for KJ100 er fra 1989 (engelsk). Pensum for KJ110 har vært likt hele tiden (norsk). Pensum for KJ120 er fra 1980 (var også på engelsk i 1994), Pensum for KJ133 er fra 1994 (engelsk)
 - NTNU: 20vt. Ett kurs har norsk pensum, tre har engelsk pensum, Antall sider ukjent. Totalt 4 bøker.
 14. Matematikk
 - UiB: 1983 Grunnkurs 5 vt? Ukjent sideantall, 1 bok på engelsk
 - UiO: MA 001 og MA100. 10 vt. Ukjent sideantall 2 bøker på engelsk
 - HiM: Innføring i matematikk 2vt. 1 norsk bok på 456 sider + forelesningsnotater.
 15. Allmennlærerutdanningen
 - HiM: Har bare pensum for pedagogikk. Alt er på norsk. Ukjent sideantall. 6 bøker
 16. Ingeniørutdanningen
 - HiT: 5 fellesfag på til sammen 7 vektall. Matematikk (3 vt): pensumet er på svensk (1 bok). For EDB, Økonomi, Kjemi og Miljøkunnskap er alt pensum på norsk (12 bøker +). Sideantall ukjent.
 - HiØ: 5 fellesfag på et ukjent antall vektall. 7 norske bøker oppgitt på 4 av fagene. Ett av fagene ikke oppgitt litteratur.

17. Toårig økonomisk-administrativ utdanning

- HiBø: Nordland distriktshøgskole: Kun deler av faget: "statistikk 1", "bedriftsøkonomi og regnskap" og "samfunnsøkonomi". I alt 6 bøker på norsk, ukjent sideantall.
- HiM: Ukjent sideantall. Totalt 18 lærebøker hvorav 17 norske og 1 engelsk. Studiet er delt opp i tre 4 vektalls kurs og fire 2-vektallskurs. Den engelske pensumboken utgjør halvparten av pensum i ett av 4-vektallskursene.
- HiNT: Ukjent sideantall, 9 norske lærebøker + at det oppgis at en del litteratur skal fastlegges senere av faglærer.

Tabell v5 Oversatt litteratur etter type og til hvilket språk for studieåret 1999/2000. Prosentandel er av totalt antall sider pensum.

Fag	Lære- sted	Oversatt litteratur etter type og språk						Sum	(N)
		Bok		Artikkel		Annet			
		Norsk	Svensk/- Dansk	Norsk	Svensk/- Dansk	Norsk	Svensk/- Dansk		
Filosofi	UiB	24	13					37	(1753)
	UiO	8						8	(2376)
	NTNU	15						15	(2156)
	UiT		14					14	(1253)
Historie	UiB	11						11	(5844)
	UiO	1	5					6	(4819)
	NTNU							0	(5971)
	UiT							0	(4745)
	HiA							0	(4391)
	HVO							0	(4660)
Medievit.	UiB	1						1	(3818)
	UiO							0	(3886)
	NTNU							0	(3489)
Kristendom	UiO	5						5	(4654)
	NTNU	5						5	(4180)
	HiS	6						6	(5233)
	HVO							0	(5431)
Pedagogikk	UiO	4	5	1				10	(3924)
	NTNU	5	4					9	(4182)
	UiT	8						8	(2827)
	HiL	17	3	1				21	(3002)
	HVO	21	1					22	(4033)
Psykologi	UiB	6						6	(3471)
	UiO							0	(3596)
	NTNU							0	(4153)
	UiT							0	(3471)
Sos.ant.	UiB	6						6	(5552)
	UiO	2						2	(4362)
	NTNU							0	(4152)
	UiT	3		1				4	(4123)

		Oversatt litteratur etter type og språk							
		Bok		Artikkel		Annet			
Fag	Lære- sted	Svensk/-		Svensk/-		Svensk/-		Sum	(N)
		Norsk	Dansk	Norsk	Dansk	Norsk	Dansk		
Sos.øk	UiB							0	(1574)
	UiO							0	(2287)
	NTNU							0	(2248)
	UiT							0	(2337)
	HiBu							0	(3605)
Sosiologi	UiB	16	7		1			24	(4040)
	UiO	10	1	2	+			13	(4133)
	NTNU	4						4	(4281)
	UiT	6						6	(3110)
	HiNT	20			1			21	(3597)
	HiVe	16						16	(4106)
Biologi	UiB							0	(1700)
	UiO							0	(1874)
	NTNU							0	(2595)
	UiT							0	(2600)
Fysikk	UiB							0	(1060)
	UiO							0	(1640)
	NTNU							0	(1651)
	UiT							0	(1072)
Informatikk	UiB							0	(1017)
	UiO							0	(2425)
	NTNU							0	(1309)
	UiT							0	(846)
	HiT							0	(2595)
	HiØ							0	(4000)
Kjemi	UiB							0	(3517)
	UiO							0	(2615)
	NTNU							0	(2794)
	UiT							0	(2496)
Matematikk	UiB							0	(800)
	UiO							0	(822)
	NTNU							0	(822)
	UiT							0	(722)
	HiM							0	(519)
	HiS							0	(2237)

		Oversatt litteratur etter type og språk							
		Bok		Artikkel		Annet			
		Svensk/-		Svensk/-		Svensk			
Fag	Lære- sted	Norsk	Dansk	Norsk	Dansk	Norsk	/Dansk	Sum	(N)
Ingeniør	HiB							0	(1750)
	HiG							0	(IO)
	HiN							0	(2289)
	HiS							0	(1878)
	HiST							0	(968)
	HiT							0	(IO)
	HiØ							0	(1458)
	HiÅ							0	(1601)
Siv.ing	NTNU							0	(3900)
Toårig Øk.ad.	HiBu	12						12	(4615)
	HiBø	2				+		2	(4400)
	HiNT							0	(5426)
	HiM	15						15	(4338)
	HiVe	20						20	(3216)
Siv.øk	NHH							0	(IO)

Merknad:

1. Sum er prosentandel av pensum som er oversatt totalt.
2. (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fornotene.
3. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler.
4. + tegnet står for litteratur utgjør mindre enn 0,5 prosent av grupperingene og som pga vanlige avrundingsregler ellers ikke ville bli synliggjort.

Tabell v6 Litteratur skrevet av ansatte ved eget lærested for studieåret 1999/2000. Prosentandel er av totalt antall sider pensum.

Fag	Lære- sted	Egenprodusert litteratur etter type			Sum	(N)
		Bok	Artikkel	Annet		
Filosofi	UiB	9			9	(1753)
	UiO				0	(2376)
	NTNU				0	(2156)
	UiT				0	(1253)
Historie	UiB	28	1	1	29	(5844)
	UiO	37	1		38	(4819)
	NTNU	6			6	(5971)
	UiT	7	2		9	(4745)
	HiA				0	(4391)
	HVO				0	(4660)
Medievitenskap	UiB	42	2		44	(3818)
	UiO	30	1		31	(3886)
	NTNU	9			9	(3489)
Kristendom	UiO	30	1		31	(4654)
	NTNU	12	2		14	(4180)
	HiS	4			4	(5233)
	HVO	12			12	(5431)
Pedagogikk	UiO	58	2		60	(3924)
	NTNU	40	1	+	41	(4182)
	UiT	12	1		13	(2827)
	HiL	7	+		7	(3002)
	HVO	0,4			0,4	(4033)
Psykologi	UiB	17			17	(3471)
	UiO	15			15	3596)
	NTNU				0	(4153)
	UiT				0	(3471)
Sosialantropologi	UiB	0,2	3		3,2	(5552)
	UiO	32	5		37	(4362)
	NTNU	23	3		26	(4152)
	UiT	7	+		7	(4123)
Sosialøkonomi	UiB				0	(1574)
	UiO	1	2	1	4	(2287)
	NTNU				0	(2248)
	UiT				0	(2337)
	HiBu				0	(3605)

Egenprodusert litteratur etter type						
Fag	Lærested	Bok	Artikkel	Annet	Sum	(N)
Sosiologi	UiB	6	2		8	(4040)
	UiO	8	+		8	(4133)
	NTNU	6	2	1	9	(4281)
	UiT				0	(3110)
	HiNT	1			1	(3597)
	HiVe			2		2
Biologi	UiB	30		30	60	(1700)
	UiO			37	37	(1874)
	NTNU			22	22	(2595)
	UiT			10	10	(2600)
Fysikk	UiB			22	22	(1060)
	UiO			5	5	(1640)
	NTNU			14	14	(1651)
	UiT			16	16	(1072)
Informatikk	UiB			2	2	(1017)
	UiO			8	8	(2425)
	NTNU			30	30	(1309)
	UiT				0	(846)
	HiT	1		11	12	(2595)
	HiØ				0	(4000)
Kjemi	UiB				0	(3517)
	UiO	19		6	25	(2615)
	NTNU			4	4	(2794)
	UiT				0	(2496)
Matematikk	UiB				0	(800)
	UiO				0	(822)
	NTNU				0	(822)
	UiT				0	(722)
	HiM				0	(519)
	HiS				0	(2237)
Ingeniør	HiB				0	(1750)
	HiG				0	(10)
	HiN				0	(2289)
	HiS				0	(1878)
	HiST	18			18	(968)
	HiT				0	(10)
	HiØ			22	22	(1458)
	HiÅ	21			21	(1601)

<u>Egenprodusert litteratur etter type</u>						
Fag	Lære- sted	Bok	Artikkel	Annet	Sum	(N)
Siv.ing	NTH	13			13	(3900)

Egenprodusert litteratur etter type						
Fag	Lære- sted	Bok	Artikkel	Annet	Sum	(N)
Toårig Øk.ad.	HiBu				0	(4615)
	HiBø				0	(4400)
	HiNT	5			5	(5426)
	HiM				0	(4338)
	HiVe				0	(3216)
Siv.øk	NHH	15			15	(IO)

Merknad:

1. Sum er prosentandel av pensum som er egenprodusert totalt.
2. (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vekttall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fornotene.
3. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler hvis ikke annet er oppgitt i en fotnote nedenfor.
4. + tegnet står for litteratur utgjør mindre enn 0,5 prosent av litteraturtypene og som pga vanlige avrundingsregler ellers ikke ville bli synliggjort.
5. Ingeniørutdanningen ved HiG har en bok på 387 sider og 5 kompendier på fellespensum som er skrevet av ansatte ved egen institusjon.
6. Prosentandel litteratur skrevet av ansatte ved egen institusjon for siviløkonomstudiet ved NHH er estimert på bakgrunn av totalt antall titler (2 av 13).

Tabell v7 Litteratur i kompendium etter type for studieåret 1999/2000.
Prosentandel er av totalt antall sider pensum.

Fag	Lærested	Litteratur i kompendium etter type				Sum	(N)
		Bok	Artikkel	Arbeids- notat	Annet		
Filosofi	UiB	22				22	(1753)
	UiO	23				23	(2376)
	NTNU	13	2			15	(2156)
	UiT	2				2	(1253)
Historie	UiB	13	3		1	17	(5844)
	UiO	+	2		+	2	(4819)
	NTNU	6	6			12	(5971)
	UiT	5	4		6	15	(4745)
	HiA					0	(4391)
	HVO	18	+			18	(4660)
Medievit.	UiB	6	9			15	(3818)
	UiO	2	3			5	(3886)
	NTNU		7			7	(3489)
Kristendom	UiO					0	(4654)
	NTNU	21	+			21	(4180)
	HiS	1				1	(5233)
	HVO					0	(5431)
Pedagogikk	UiO	+	4			4	(3924)
	NTNU	2	1		+	2	(4182)
	UiT					0	(2827)
	HiL	2	11		1	14	(3002)
	HVO					0	(4033)
Psykologi	UiB				6	6	(3471)
	UiO					0	(3596)
	NTNU					0	(4153)
	UiT					0	(3471)
Sos.antr.	UiB	26	9			35	(5552)
	UiO	9	25			34	(4362)
	NTNU	6	14			20	(4152)
	UiT	4	37			41	(4123)

Litteratur i kompendium etter type							
Fag	Lærested	Arbeids-				Sum	(N)
		Bok	Artikkel	notat	Annet		
Sos.øk.	UiB					0	(1574)
	UiO	1	3	1		5	(2287)
	NTNU					0	(2248)
	UiT					0	(2337)
	HiBu					0	(3605)
Sosiologi	UiB	6	5			11	(4040)
	UiO	20	14			34	(4133)
	NTNU	8	6	1		15	(4281)
	UiT	3				3	(3110)
	HiNT	12	3			15	(3597)
	HiVe	2	6			8	(4106)
Biologi	UiB			30		30	(1700)
	UiO			37		37	(1874)
	NTNU			22		22	(2595)
	UiT			10		10	(2600)
Fysikk	UiB			22		22	(1060)
	UiO			5		5	(1640)
	NTNU			14		14	(1651)
	UiT			16		16	(1072)
Informatikk	UiB			2		2	(1017)
	UiO			8	6	14	(2425)
	NTNU			30		30	(1309)
	UiT					0	(846)
	HiT			11		11	(2595)
	HiØ					0	(4000)
Kjemi	UiB					0	(3517)
	UiO			6		6	(2615)
	NTNU			4		4	(2794)
	UiT					0	(2496)
Matematikk	UiB					0	(800)
	UiO					0	(822)
	NTNU					0	(822)
	UiT					0	(722)
	HiM					0	(519)
	HiS					0	(2237)

Litteratur i kompendium etter type

Fag	Lærested	Arbeids-				Sum	(N)
		Bok	Artikkel	notat	Annet		
Ingeniør	HiB			14		14	(1750)
	HiG					0	(IO)
	HiN					0	(2289)
	HiS					0	(1878)
	HiST					0	(968)
	HiT					0	(IO)
	HiØ			22		22	(1458)
	HiÅ					0	(1601)
Siv.ing	NTNU					0	(3900)
Toårig Øk.ad.	HiBu					0	(4615)
	HiBø					0	(4400)
	HiNT					0	(5426)
	HiM					0	(4338)
	HiVe			1		1	(3216)
Siv.øk	NHH					7	(IO)

Merknad:

1. Sum er prosentandel av pensum som finnes i kompendium totalt.
2. (N) er antall sider pensum oppgitt og/eller beregnet. Antall sider som er utgangspunkt for prosentuering varierer. Dette skyldes primært at antallet vektall som er kartlagt, varierer betydelig. (N) er derfor ikke direkte sammenliknbar mellom eller på tvers av fag, utdanninger og læresteder. Se også pkt 4.2.2 i hovedteksten og de andre fotnotene.
3. (IO) betyr at antallet sider pensum ikke er oppgitt; sidetallet lar seg heller ikke beregne. Prosentueringen er basert på antall titler hvis ikke annet er oppgitt i en fotnote nedenfor.
4. + tegnet står for litteratur utgjør mindre enn 0,5 prosent av litteraturtypene og som pga vanlige avrundingsregler ellers ikke ville bli synliggjort.
5. Ingeniørutdanningen ved HiG har i alt 5 kompendier på fellespensum.
6. Prosentandel i kompendium for siviløkonomstudiet ved NHH er estimert på bakgrunn av totalt antall titler (1 av 13).

Vedlegg 3

Intervjuguide, universitets-og høgskolesektoren

Bakgrunnsopplysninger

- navn, institusjon, fag, stilling/hovedarbeidsområde

I Organisering av studieplanarbeid/pensumrevisjoner

- 1) Hvordan er studieplanarbeid og pensumrevisjoner organisert innenfor ditt fag/utdanning?
- 2) Hvem har det formelle ansvaret?
- 3) Hvor stor frihet har den enkelte faglærer/foreleser til å velge pensumlitteratur?
- 4) Hvor ofte foretas slike gjennomganger? (*løpende, hvert år etc.*)
- 5) Hva er, slik du ser det, viktige årsaker til at studieplaner/pensum endres? (*vurderes studieplaner/pensumlister fra andre læresteder?*)

II Tilgang på og valg av pensumlitteratur

- 6) Hvordan vurderer du tilgangen på relevant pensumlitteratur innenfor grunnutdanningen? (*internasjonalt, norsk, nordisk*)
- 7) Ser du spesielle behov/mangler innenfor ditt fag/utdanning når det gjelder pensumlitteratur? (*eventuelle strategier*)
- 8) Hva er, slik du ser det, viktige hensyn når det gjelder valg av pensumlitteratur?
- 9) Forekommer det at det er uenighet innad i fagmiljøet om hva som skal være pensumlitteratur? (*innspill fra studentene*)
- 10) I hvilken grad vektlegges pensumlitteraturens språk? (*diskuteres dette i fagmiljøet, bevisste strategier?*)

III Produksjon av pensumlitteratur

- 11) Bruker dere lærebøker/materiale som er skrevet av egne ansatte?
- 12) Hvordan vurderes lærebøker fra andre miljøer i Norge?

- 13) Kan det, slik du ser det, være en sammenheng mellom fagbokforfatteres lærestedstilknytning og bruk av lærebøker? (*diskusjoner/kontroverser rundt dette*)
- 14) Har man incentiver i dag for at vitenskapelig ansatte skal skrive litteratur som er spesielt beregnet som pensumlitteratur?
- 15) Ser du spesielle hindringer/barrierer knyttet til utvikling av lærebøker i Norge?

IV Internasjonalisering og referanseramme

- 16) Hvordan vil du karakterisere behovet for litteratur med eksempler hentet fra norske samfunnsforhold innenfor ditt fag/utdanning?
- 17) Hvordan vurderer du betydningen av studentene introduseres for internasjonal litteratur og fagterminologi på dette nivået? (*særlig betydning innen ditt fag?*)
- 18) Hva er ditt syn på bruk av engelskspråklig litteratur på grunnutdanningsnivå?

V Rammeplaners betydning for studieplaner og bruk av pensumlitteratur

- 19) Har de nasjonale rammeplanene noen betydning for utforming av studieplaner og valg av pensumlitteratur? (*i hvilken grad?, på hvilken måte?*)

VI Fag- og utdanningsspesifikke spørsmål (basert på del 1)

VII Andre ting

Intervjuguide, forlagsbransjen

Bakgrunnsopplysninger

- navn, forlag, hovedarbeidsområde (fag/utdanning), ansettelsestidspunkt

I Forlagets arbeidsmåte og strategi

- 1) Hva er ditt hovedansvarsområde? (*ett/flere fag, hvilke, universiteter og/eller høyskoler?*)
- 2) Hvilke strategier og mekanismer er viktige i ditt forlags arbeid overfor universitetene og høyskolene? (*felles policy, direktiver, markedsføringsstrategier, forlagsredaktørs ansvar?*)
- 3) Jobber man på samme måte overfor universiteter og høyskoler? (*forskjellige strategier knyttet til fremming av litteratur rettet inn mot de store profesjonsutdanningene vs. grunnfagene?*)
- 4) Har man forskjellige strategier/virkemidler knyttet til smale vs. brede fagbøker?
- 5) Fins det særskilte strategier med tanke på å få nye lærebøker inn på pensum ved universitetene og høyskolene? (*skreddersys faglitteratur til bruk i undervisning?*)
- 6) Opplever du at det er en sammenheng mellom fagbokforfatterenes lærestedstilknytning og bruk av lærebøker på samme lærested?

II Produksjon og fremming av faglitteratur

- 7) Hva er, og har vært, sentrale satsningsområder innenfor ditt fagområde?
- 8) Hvordan arbeider du selv med hensyn til å få frem ny faglitteratur innenfor ditt fagområde? (*etablerte kontakter, nettverk, studieplaner?*)
- 9) Hva bestemmer at noe defineres som et satsningsområde (*utspill fra lærestedene/fagforfatter, utspill fra forlaget, behov, lønnsombet, prestisje?*)
- 10) Hva vektlegges når man vurderer en boks salgspotensiale? (*nedslagsfelt, udekt behov?*)
- 11) Er det, slik du ser det, en sammenheng mellom utvalgte satsningsområder og salgspotensiale
- 12) Kan du nevne et eksempel på en lærebok som betegnes som en suksess innenfor ditt arbeidsområde? (*hvorfor?*)
- 13) Kan du nevne et eksempel på en lærebok hvor mottakelsen har vært mye dårligere enn forhåndsvurderingene tilsa? (*hvorfor?*)
- 14) Er det, slik du ser det, barrierer i forhold til utvikling av nye norske lærebøker? (*evnt. hvilke, økonomi, konkurranse fra andre forlag, bruk av kompendier og upublisert materiale, manglende prioritering fra fagforfattere?*)

- 15) Hvilke virkemidler har forlagsbransjen selv i forhold til fremming av lærebøker? (*insentiver, støtteordninger etc.?*)
- 16) Ser du mangler eller behov for nye lærebøker innenfor ditt fag/felt?
- 17) Hvordan vil du karakterisere utviklingen innen ditt fag når det gjelder utvikling av nye norske lærebøker? (*nasjonalt og internasjonalt?*)
- 18) Har du inntrykk av at lærebokskrivning er vanligere i noen fagmiljøer enn i andre? (*hva kan eventuelt slike forskjeller komme av?, ulike status, nedslagsfelt og salgspotensiale, ulike behov f.eks. i forhold til grad av internasjonal orientering?*)
- 19) Påvirker slike forskjeller hvor forlagets satser?
- 20) Diskuteres utgivelsens språk (norsk/engelsk) når det gjelder litteratur som retter seg inn mot grunntdanningsnivået? (*i forlaget, med fagforfatter?*)
- 21) Vi har inntrykk av at man i Sverige og Danmark generelt satser mer på oversettelse av internasjonal faglitteratur. Hvordan er dette innenfor ditt fagområde?
- 22) Vurderes oversettelser av internasjonal litteratur innen ditt fag/felt?

III Andre norske og utenlandske forlag

- 23) Hvordan oppleves konkurransen fra norske og utenlandske forlag innen ditt fagfelt? (*samarbeider man med andre forlag?*)

IV Rammeplaner og lærebøker

- 23) De nasjonale rammeplanene for profesjonsutdanninger i høgscolesektoren legger føringer på det faglige innholdet. Har dette betydning for hvilke strategier forlaget har for fremming av lærebøker beregnet på disse utdanningene – i så fall hvordan?